314.770

Dezső: A magyar helyesírás

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

D 51

A MAGYAR HELYESÍRÁS RENDSZERES TANÍTÁSÁNAK MÓDSZERE

IRTA:
DEZSŐ LIPÓT
KIR. TANFELÜGYELŐ.

MÁSODIK KIADÁS

SZOMBATHELY
DUNÁNTÚLI NYOMDAVÁLLALAT R. T.
1929.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár
314.770
OR.SZ.SZÉCHÉNYI KÖNYV • TÁR •
2013
BÉLYEGZŐ
LELTÁR 61/966

ELŐSZÓ.

Több, mint két évtizede figyelem és tanulmányozom a helyesírás tanításának módszerét az elemi iskolákban. E hosszas megfigyelésből szűrődött le ez a tanulmányom, amely a helyesírás tanításának módszerét ismerteti. Feladata e szerény munkámnak az, hogy útbaigazításaival, tanácsaival az érdekelt tanerőknek a cél elérésében segítségére legyen s nehéz munkájukat megkönnyítse.

Az új tanterv sok újabbi és nagyobb kötelességet ró a tanítóra. Új irányt szab a különböző tantárgyak, de különösen a magyar beszéd s ezzel kapcsolatban a helyesírás sikeres tanításában. A száraz ismeretek halmozása helyett a gyakorlati életre való előkészítést kíván. Az elméleti oktatás helyett a lüktető, eleven életet kívánja bevezetni az iskolába. Ez az egészséges, időszerű törekvés nagy mértékben kihatással van az elavult s már-már tűrhetetlenné vált rendszertelenségre, amely a helyesírás tanításánál tapasztalható volt s amely a tanítás sikerét bizonytalanná tette.

Munkám célja nem az, hogy tudományos fejtegetésekkel, elméletekkel bizonyítsam a helyesírásnál követendő eljárás rendszerét, elveit. Teljesen egyszerű, gyakorlati alapon szeretném a kérdést ismertetni. A gyermek lelkéhez igyekszem leszállani s a gyermek szemszögéből nézve iparkodom a száraz nyelvtani fogalmakat, szabályokat oly érthetővé s egyszerűen felfoghatóvá tenni, hogy azok elsajátítása s a helyesírásnál való alkalmazása különösebb gondot, nehézséget ne okozzon s hogy azokat a gyermek játszi könnyűséggel s kedvvel sajátíthassa el.

Hosszas tanulmányom s megfigyelésem alapján sikerült e módszerrel kapcsolatosan oly tanítási segédeszközt összeállítanom, amely nagyban meg fogja könnyíteni a helyesírás tanítását, a kezdet nehézségeit, amely megrögzíti majd a szükséges ismereteket s biztos alapot nyujt a további nyelvtanuláshoz. Az I—II. osztály növendékei számára összeállítottam egy *betűszedő füzetet,* amely a tanult szavak képeinek szemléltetésére s gyorsabb elsajátítására nagyon alkalmas, a III—IV. osztály növendékei számára pedig egy olyan szemléltető eszközt ismertetek *(nyelvtani szedőfüzetet),* amely

könnyűvé teszi a helyesíráshoz szükséges nyelvtani szabályok megértését s az eddigi grammatizálás helyett kézzelfoghatólag mutatja be a gyermeknek a nyelvtani szabályok folytán történt különböző szóalakváltozásokat.

E két segédeszköz használatához, valamint a helyesírás gyakorlásához szükséges sok példát, szemelvényt, gyakorló szavakat stb. e könyv II. részében lévő *Helyesírási Példatár*-ban foglaltam össze, hogy ezáltal a tanító és tanuló munkáját bizonyos mértékben megkönnyítsem.

Módszerem sok tekintetben új csapáson halad. Lehetséges, hogy egyeseknek, amíg a dolog mélyébe nem hatolnak, talán szokatlan és újszerű lesz. Egyedüli s legfőbb célja és törekvése azonban az, *hogy a gyermekben kedvet, élénk érdeklődést keltsen a helyesírás s ezzel kapcsolatban a sok nyelvtani szabály elsajátítása iránt, továbbá, hogy a magyar helyesírást lehetőleg játszva, könnyedén, biztosan és gyorsan tanulja meg.* Ha ezt a célomat csak részben is tudtam elérni, fáradozásom nem volt hiábavaló.

Kiki próbálja meg ezt a rendszert. A gyakorlat megmutatja, vajjon helyes-e a törekvésem.

I. RÉSZ.

1. Miért nem tudnak a tanulók helyesen írni?

A népiskola egyik elemi kötelessége, hogy a gyermeket nemcsak az írás technikai tudására, hanem különösen a helyesírás ismeretére is megtanítsa. Az utóbbi tekintetben, sajnos, még sok a tennivaló. Nemcsak az elemi iskolában, hanem a középiskola alsó osztályaiban is nagyon gyakori az az eset, hogy a növendékek bizonyos része nem tud helyesen írni. Jóllehet, a magyar nyelv helyesírása elég egyszerű s könnyű s az érdekelt tanerők nagy gondot, energiát fordítanak a helyesírás tanítására, az eredmény mégsem kielégítő.

Ez a feltünő jelenség nemcsak elszigetelten, hanem országosan tapasztalható. Pedig nagyon fontos, hogy a gyermek mihamarább tanulja meg a helyesírást, mert ennek nem tudása mindinkább megnehezíti a fogalmazás rendszeres tanítását is.

Nagy hiba, hogy a helyesírás alapját képező nyelvtani szabályokat sokan nem tanítják rendszeresen, tudatosan, a tanult szabályok alkalmazását pedig nem gyakoroltatják megfelelően. A nyelvtani szabályokat nem a helyesírás kedvéért, hanem grammatizálás végett tanítják. Az emlékezetet megterhelő szükségtelen nyelvtani szabályok egész tömegét tanítják egyes iskolákban. Némelyek a nyelvtani elemzéssel kapcsolatban gépiesen s minden gyakorlati alap mellőzésével, szinte kérkedve mondatják el a beemlézett nyelvtani szabályokat a nélkül, hogy a gyermek a legelemibb, legegyszerűbb szabályt a valóságban alkalmazni is tudná. Az írásbeli feladatok szintén a teljesen szükségtelen, gyakorlatiatlan grammatizálás törekvéseit támogatják és így helyesírás, valamint fogalmazás gyakorlása szempontjából teljesen értéktelenek.

A régi tantervi utasítás is már szigoruan óvta a tanerőket a száraz grammatizálástól, a kivánt hatás azonban mégsem mutatkozott. Megfelelő módszeres vezérkönyv hiánya miatt sokan nem tudták megállapítani, hogy a szabályok közül legelsősorban melyek

a fontosak s melyek a lényegtelenek. Megfelelő tankönyv hiányában nem tudták a helyesírásnál követendő helyes rendszert megállapítani s így egyesek görcsösen ragaszkodtak a tantervben előírt tananyaghoz, nem törődve azzal, hogy a fokozatos haladás megvan-e, vagy sem, s kizárólag száraz, hasznavehetetlen ismeretekkel töltötték meg a gyermek lelkét.

Sokan nem ügyeltek nyelvünk nagyszerű szerkezeti szabályszerűségére, a nyelvtani szabályoknak az idegen nyelvekben nem tapasztalható, csaknem kivétel nélküli szigorú alkalmazására s így a tanult szabályok betanításánál s alkalmazásánál ezeket a fontos, alapvető szempontokat teljesen figyelmen kívül hagyták. Innen van az, hogy egy-egy szó leírásánál, amely nem nagy nyelvtani tudást kíván, a legképtelenebb hibák fordultak elő. Ebből a szempontból már több ízben kísérleteztem egy pár több tanerős iskolában s az eredmény csaknem mindenhol meglepő volt. A IV. osztályban az összes növendékeknek ugyanis többek között ezt a szót diktáltam: „tudsz." Az eredmény kisebb-nagyobb eltéréssel majdnem mindenhol egyforma volt. Egy ilyen alkalommal egy iskolában ezt a szót *tizenkétféleképen* írták le. Érdekesség szempontjából itt közlöm a leírt furcsaságokat: tuc, ducsz, tudtc, tuz, tutsz, tutc, tucdsz, dutc, tucs, tutz, tuszc, tutszc.

Ime, ez a példa igazolja, hogy az ilyeneknek legcsekélyebb tudomásuk sem volt a ragozott szó szerkezetéről s a szabályok öntudatos használatáról. Hallás után írták ezeket úgy, ahogy azokat felfogták. Ez a példa azonban azt is bizonyítja, hogy az egyes hangok helyes felfogásával, észrevételével sem foglalkoztak, mert, ha ez megtörtént volna, akkor nem így írták volna.

Hogy a grammatizálás még a mai időben is mennyire divatos, igazolja az a sok írásbeli feladat, amelyet a gyermekek gyakorlásképen kapnak. Szemelvényképen egy néhánynak a címét a következőkben mutatom be:

Írjatok olyan mondatokat, amelyekben az alany főnév (vagy melléknév). Irandók olyan mondatok, amelyekben az állítmány ige (melléknév vagy főnév). Írjatok olyan mondatokat, melyekben több alany vagy több állítmány van. Írjatok öt olyan mondatot, amelyben az alanynak birtokos jelzője van.

Avagy: Irandók oly mellérendelt mondatok, amelyekben magyarázó (következtető, kapcsoló) kötőszók vannak stb. (Szegény gyermek, mintha az életkövetelte írásaiban csakis erre kellene ügyelnie!) Természetesen az ilyen elavult s ma már teljesen

tárgytalan nyelvtani feladványokkal a rendszeres helyesírás sikerét előbbrevinni nem lehet.

Ezekből megállapítható, hogy a helyesírás tanításánál eddig tapasztalt főbb hiányok nagy általánosságban a következők voltak:

1. Nem voltunk figyelemmel a helyesírásnál végbemenő pszichológiai folyamatra s ezzel kapcsolatosan a helyes szóképzetek szerzésére

2. Nem követeltük e téren azt az ősrégi szabályt: Gyakorlat teszi az embert mesterré. Tehát, ha írást tanítunk, nem elégséges a szabály, hanem sokat kell iratnunk is. Az írást csakis írással lehet megtanulni. Egy néhány feladat iratása, vagy időközönkint egy-egy sor rendszertelen lemásoltatása nem elégséges ahhoz, hogy a tanuló a helyesírás szabályait és a helyesírásban való biztosságot elsajátítsa.

3. Nincs egyöntetüség, rendszer a tanításban. Sokszor ötletszerű a tanítás.

4. A túlságos grammatizálással az elméletet a gyakorlat rovására alkalmaztuk. Sok esetben inkább az évzáró vizsgára, mintsem az életre készítettük elő a növendékeket.

5. A helyesírásnál feltétlenül szükséges nyelvtani szabályokat nem összegeztük, gyakorlatilag nem alkalmaztuk.

6. Nem vettük figyelembe, hogy a gyermekek legnagyobb része tájszólásos nyelven beszél. Nem tisztáztuk a kiejtést, a fogalmakat.

7. Nem volt koncentráció és fokozat a tanításban. A helyesírást mint különálló tárgyat nem lehet tanítani. Sok tekintetben kapcsolni kell a beszéd- és értelemgyakorlattal, a fogalmazással, az olvasással s a technikai írással egyaránt.

Különösen a legszükségesebb nyelvtani szabályok helyes betanítására nem voltunk eléggé tekintettel. Pedig ennek helyes figyelembevételétől nagyon sok függ a helyesírás tanításánál. Egyedül a fonetika, vagyis hangtan szerint nem lehet sikeresen tanítani a helyesírást. Helyesen jegyzi meg dr. Weszely Ödön, hogy a szó leírásánál első kérdés, hogyan hangzik a szó, a második kérdés pedig: honnan ered az illető szó? Erre is tehát figyelemmel kell lenni, mert ez jobban megvilágítja az illető szó értelmét. Ez utóbbi követelmény tehát azt kívánja, hogy a nyelvtan szabályait is tanítsuk és gyakoroltassuk. De miféle szabályokat vegyünk elő s azokat miként tanítsuk, gyakoroltassuk, ez a legfontosabb.

Módszerem összeállításánál különösen ezeket tartottam szem előtt s rendszerem ismertetésénél ezeket szeretném részletesen bemutatni.

2. Mit kíván az új tanterv a helyesírás és nyelvi magyarázatok tanításánál?

Mielőtt a helyesírás rendszeres tanításának módszerét ismertetném, szükségesnek tartom az új tantervnek a helyesírás, illetőleg a nyelvi magyarázatok tanítási anyagára vonatkozó szakaszát közölni. Az új tanterv az osztott iskolákban a következőket kívánja:

II. osztályban: Szavak, később rövid mondatok másolása. Az év második felében: rövid két, három, négy mondatnyi szövegnek emlékezetből való iratása. A mondatok jeles írók műveiből, a népköltés, közmondások, szólásmódok kincsesházából veendők. Szavak, majd mondatok tollbamondása. A helyesírási gyakorlatokkal kapcsolatban a nyelvi jelenségek érzékeltetése: a beszéd, a mondat; a vonás és a pont, mint a beszédbeli szünetek jelzői. A kérdőjel és a felkiáltójel. A szavak és a szótagok. Szótagolás gyakorlati alapon. A hang. A betű. Magánhangzó: rövid és hosszú magánhangzó. Mássalhangzó. Egyjegyű és kétjegyű, rövid és hosszú (kettőzött) mássalhangzók. A rokonhangzású mássalhangzók.

A III. osztályban: A helyesírás gyakorlása, másolás, szótagolás, főképen tollbamondás alapján, irodalmi értékű (nem csinált) példákon, melyek a nyelvérzéket is természetes irányban fejlesztik. (Közmondások, szólásmódok, szállóigék).

A mondat; a kérdő, felkiáltó, felszólító mondat külön felismerésével. Állítmány és alany. Ige. A személyek a többesszám és a mult idő észrevétetésével. A főnév. A névelő. A névmás. A főnév és névmás többesszáma. A melléknév és fokozása.

IV. osztályban: Néhány másolás és szótagolás; a tollbamondás főként a szószármaztatás, az ige és névragozás köréből, figyelemmel az írásjelek helyes használatára. Az igék személyragjai.

Jelen, mult és jövő idő a jelentő módban. Jelen és mult idő a feltételes módban, módjel. A felszólító mód; módjel. A helyesírásnál figyelembe veendő módosulások. Képzett igék. Összetett igék. Igekötők; egybeírás és különválasztás. Képzett főnevek. Összetett főnevek. A személyes és mutató névmás.

A tárgy, a tárgyrag, a határozók, határozószók, ragos nevek, névutós nevek. A helyesírásnál figyelembe veendő alakváltozások. A képzett melléknevek, a számnév, a birtokos jelző. A birtokos névmás. A helyesírásnál figyelembe veendő alakváltozások.

V. osztályban: A mondat tárgya, határozott és határozatlan tárgy. Az ige alanyi és tárgyi ragozása. Igenevek. Birtokos személyragok.

Az osztatlan iskolák számára pedig a következőket írja elő:

A II. osztályban teljesen ugyanazt, mint az osztott iskolában.

A III. osztályban: Csaknem ugyanaz, mint az osztott iskolákban.

A IV. osztályban: néhány másolás és szótagolás; a tollbamondás főként a szószármaztatás, az ige és névragozás köréből, figyelemmel az írásjelek helyes használatára. Az igék személyragjai. Igemódok, igeidők. Képzett, összetett igék. Képzett, összetett főnevek.

Az V. és VI. osztályban: A népköltés, írók műveiből vett mondatok tollbamondása, tekintettel a helyes mondatfüzésre és az írásjelek helyes használatára. A mondat tárgya. Birtokos személyragok.

*

A helyesírás anyagának legfőbb része tehát, a tanterv szerint, az V. osztályban befejezést nyer. Mivel módszerem segítségével az ige tárgyas ragozása s a főnév ragozása a IV. osztályban is könnyedén és eredményesen tanítható, e kétféle ragozás a IV. osztályban is tárgyalható. Az osztott és osztatlan iskola tanítási anyaga között nincs nagy eltérés s így a következő szakaszban ismertetendő tanítási anyagbeosztás mindkét iskolában egyformán használható.

Igen helyes rendelkezése az új tantervnek, hogy az egyes helyesírási esetekre alkalmazandó példák jeles írók műveiből, a népköltés, közmondások, szólásmódok kincsesházából veendők. Ezzel az üdvös intézkedéssel legalább feleleveníthetjük a már lassanként veszendőbe menő sok szólásmódot, közmondást stb., amelyek a helyes nyelvérzéket s nyelvünk sok értékes kincse iránt az érdeklődést, rokonszenvet fejleszthetik.

A tanító munkájának megkönnyítése végett nyelvünk eme értékes kincseiből egy néhányat összegyüjtöttem s e munkám végén osztályonként s bizonyos rendszeres csoportban közlöm. A szólások, közmondások gyüjteményét akként csoportosítottam, hogy lehetőleg mindenegyes helyesírási esetre, nyelvtani szabályra megfelelő szemelvény álljon a tanító rendelkezésére. Önként értetődik, mielőtt e szemelvényeket leiratnók, előbb meg kell magyaráznunk azok értelmét s figyelmeztetnünk kell a tanulókat az azokban előforduló s helyesírási szempontból fontosabb körülményekre.

Nagyon helyes lenne, ha a tanító ez értékes szólásmódokat külön füzetbe iratná le tollbamondva, esetről-esetre többször el-

olvastatná s az értékesebbeket idővel könyv nélkül is beemléztetné, hogy azok teljesen a gyermekek lelki tulajdonává váljanak s írásbeli dolgozataikban vagy beszédjükben azokat könnyedén használni is tudják.

A példatár végén közöltem egyúttal a leginkább használatos s nyelvünkben ma nagyon is meghonosodott idegen szavak jegyzékét is. Jóllehet, ezekről a tanterv nem tesz említést, a mai kor szelleme azonban mégis megkívánja, hogy az elemi iskola VI. osztályát végzett tanuló ezekkel az iskolában megismerkedjék, azok értelmét s írási módját megismerje, mert hiszen a mindennapi életben, a sajtóban már oly annyira használatosak, hogy azokkal előbb-utóbb mégis csak foglalkoznunk kell. Nem azért tanítjuk ezeket, hogy a növendék feltétlenül használja, hanem azért, hogy alkalomadtán, ha olvassa, vagy hallja azokat, meg is tudja érteni. E szavakat tehát nem csak iratni, hanem időről-időre emléztetni is kellene, hogy azokat teljesen megértsék a tanulók.

3. A helyesírás tanításának módszere.

(Általános elvek.)

I.

A helyesírás tanításánál eddig sokféle módszert követtek. Egyesek csakis másolás, tollbamondás utján, mások hangoztatás alapján, többen pedig a nyelvtani szabályok szigorú beemléztetésével, de kevés gyakorlással igyekeztek tanítani. Alapjában véve e tanítási eljárások közül egyik sem állhat meg önállóan, hanem, a szabályok értelmetlen beemlézését kivéve, valamennyinek együttesen kellene közreműködnie.

E módszerek követése mellett azonban megfeledkeztek a legfőbbről: a *lélektani* alapról. A kérdés megoldásánál inkább csakis külsőségekkel foglalkoztak, de nem vették figyelembe a helyesírás alkalmával végbemenő pszichológiai folyamatot. Legutóbbi időben W. A. Lay és Hermann Schiller foglalkoztak e kérdés pszichológiai részével is s ennek alapján az a meggyőződés alakult ki, hogy a helyesírás megtanulása nem egyéb, mint a különböző szóképeknek, szóképzeteknek az emlékezetbe való vésése. Tehát nemcsak a szemnek és fülnek, hanem az értelemnek is van bizonyos köze a helyesírás tanulásához s az eredmény attól függ, ki hogyan tudja az egyes szóképzeteket az emlékezetben állandósítani.

Lay tanulmánya alapján dr. Weszely Ödön a helyesírásra nézve a következő megállapítást vonja le: Helyesen akkor tudunk írni, ha a szóképzet mindenegyes részletképzete egyszerre jelentkezik. Azaz, amikor valamely szót le kell írnunk, jelentkezik az írásjegyek mótorikus (mozgató) érzete is. A helyesírás tanításánál fontos szerepe van a szemnek is, mert ezzel tudjuk felújítani a szükséges írásjegyek képzetét, amikor valamely szót le akarunk írni. Schiller is említi azt a példát, hogy a gyermek a helyesírási gyakorlat alkalmával *mereven néz a táblára és saját bevallása szerint elképzeli, hogyan volt az illető szó írva.* Schiller általában *ezt a momentumot, az írásjegyek képzeteinek emlékezetbe vésését tartja legfontosabbnak.* Helyes dolog igénybevenni a fület is, mert a hangképzetek segítenek felújítani az írásjegyek képzeteit.

A képzetek megszerzésének könnyebb vagy nehezebb volta attól függ, hogy ki melyik emlékezeti típushoz tartozik. A vizuális típushoz tartozó tanulók könnyebben szereznek látási képzeteket, tehát könnyebben fognak tanulni helyesen írni, ha sokat másolnak. Az akusztikus típushoz tartozó tanulók könnyebben tartják meg a hangképzeteket, tehát könnyebben tanulják meg a helyesírást, ha sokat gyakorolják a diktandó írást. A mótorikus típushoz tartozó tanulók könnyebben tartják meg a mozgások képzeteit, tehát legkönnyebben úgy tanulják meg a helyesírást, ha a hangokat *kiejtik* s egyúttal a megfelelő betű írásához szükséges kézmozdulattal kisérik.

Igy tehát e három típus módjait kell gyakoroltatnunk, ha azt akarjuk, hogy eredményt érjünk el. Az általam szerkesztett s alább ismertetendő szedőtábla alkalmazása e három mód egyesítését foglalja magában, azaz: a betűk kiszedésével bizonyos mértékben a *mótorikus képzeteket,* a szedésközben való olvasás s a kiszedés után az egész szónak az elolvasása a *hangképzeteket* s a kiszedett szó megtekintése a *látási képzeteket* fogja alkotni s az emlékezetbe vésni. Az ily módon megtanult szót alkalomadtán könnyebben tudja a gyermek újból leírni, mert a leírás alkalmával felujítja a lelkében levő képzeteket s többszöri leírással, vagy a rokonhangzású szavak összehasonlításával állandósítja az ekként szerzett képzeteket. Diktáláskor tehát már nem új képzetszerzésről, hanem az írásjegyről már megszerzett képzetek reprodukálásáról van szó.

Ha a gyermeket a szó alakjának alapos megismerésére nem ösztönöztük, vagyis *nem adtunk alkalmat, hogy a szó alakjáról tiszta képzetet szerezzen, önként értetődik, hogy egy-egy ilyen szó lediktálásánál a gyermek bizonytalan* s mivel az illető szóról nincs

határozott képzete, hallás útján igyekszik azt bármily esetlen hibákkal is leírni. A betűszedő táblának az első és második osztályban való alkalmazása tehát, ahol sok szó alakjával, fogalmával kell a gyermeknek megismerkednie, ez oknál fogva nagyon fontos, sőt, azt mondhatnám, nélkülözhetetlen a helyesírás alapjának megvetésénél.

*

Lay szerint az egyes szavak írásjegy képzeteinek megrögzítése s e képzeteknek a helyesírásnál való felujíthatása végett legcélszerűbb, ha a helyesírástanításnál betanítandó szavakat, az egyes szóalakváltozásokat a tanuló nem *nyomtatott, hanem írott szövegében látja maga előtt.*

E fontos pszichológiai megállapítás nagy hatással van a helyesírás tanítás sikerére. Mi felnőttek is úgy vagyunk, hogy amikor írásközben valamely nehezebben képzett szón megakadunk s a leirandó szót lelkünkben felidézzük, *mindig az illető szó írott és nem nyomtatott alakját idézzük magunk elé.* Kiki kisérelje meg ezt s meggyőződhetik ennek igazságáról. Viszont, ha valamely szót nyomtatott betűkkel akarnánk leírni, akkor lelkünk a szó nyomtatott alakjára fog gondolni. Magától értetődő igazság ez, mert hiszen lelkünk csakis azt a képzetet állíthatja elénk, amivel foglalkozni akarunk s aminek felujítására akaratunkat is mozgásba hozzuk.

Vizsgáljuk meg, hogy a helyesírás tanításának eme fontos pszichológiai követelménye mennyiben érvényesül tanításunkban s helyes volt-e a helyesírástanítás rendszere ebből a szempontból? Az iskolába érkező első osztályú tanulót néhány nap letelte után a fonomimika szerinti olvasás tanulására kényszerítjük. A gyermek mimikázik, hangoztat és csakis *nyomtatott betűt olvas.* Az ujabbi rendszerek szerint a tanuló hónapokon keresztül csakis nyomtatott betűt lát maga előtt, írottról fogalma sincs. Amikor pedig gyors iramban végigsziguldott az összes egyjegyű nyomtatott betűkön, hónapok elmultával kezdi az „i" betű írott alakját tanulni. A tanítás további folyamán azonban mindig többet foglalkozik a nyomtatott, mintsem az írott szöveggel. Az ABC-ben kevés az írott szöveg, a fonomimika ujabbi faliolvasó táblái nyomtatott betűket mutatnak a gyermeknek. Amikor a gyermek a kis és nagy betűket megtanulta s másolni kezd, akkor is nem az írott szöveget adják másolásra, hanem az ABC nyomtatott szövegű olvasmányaiból kell egy néhány sort lemásolnia. A második osztály nyelvgyakorló könyveiben

tollbamondási gyakorlatok, helyesírási feladatok vannak, de szintén nyomtatott szövegben.

Képzeljük el már most, hogy az ilyen gyermek, aki a nyomtatott betűk erős képzetét kapta meg s a szavak képei csakis nyomtatott formában idéződnek fel lelkében, milyen megerőltető, nehéz munkát végez, amikor, az írásjegy képzeteinek majdnem teljes hiányában, azt kívánjuk tőle, hogy egy-egy nehezebb szót helyesen írjon le. Az ilyen gyermek lelkében először a szó nyomtatott formája jelenik meg, nehéz lelkimunkával igyekszik azt írott alakjában is elképzelni (ha ugyan el tudja képzelni!) és csakis azután írja le a szót. De mivel nem igyekeztünk a gyermek lelkében a szavak írásos képét megrögzíteni s megerősíteni, önként értetődik, hogy a hibás vagy elmosódott képzetek miatt a gyermek csakis rosszul írhat.

Hogy mennyire áll a gyermek a szerzett képzetek hatása alatt, élénken bizonyítja az, hogy az első osztályos kis gyermek egy néhány hónapi foglalkozás után a betű nyomtatott alakját (sőt a nehezebbeket is) könnyedén le tudja rajzolni s örömmel rajzolgatja is. Egyesek ebből arra a téves elvre következtetnek, hogy a nyomtatott betű felismerése, írása könnyebb s így az olvasás és írás tanítását a nyomtatott betűknél kezdjük. Teljesen téves felfogás ez! A tanuló éppolyan könnyedén, sőt talán még könnyebben fogja fel az írott betűt, mint a nyomtatottat. De mivel az első hónapokban — miként fent jeleztem — csakis a nyomtatott betűt látja s azt nézi nap-nap mellett, önként értetődik, az erről szerzett képzetei is határozottabbak. E képzetek erőssége tehát, mivel többször látja a nyomtatott szót, intenzívebb is lehet, mint a későbbi hónapokban az írott betűről szerzett képzetei. Ne felejtsük el azonban, hogy a gyermek a tanulás további szakában nem nyomtatott betűkkel, hanem írott betűkkel fog írni s így nagyon helytelen, hogy az írásjegy határozott képzeteinek megismerését, megszilárdítását, amire oly nagy szüksége van a gyermeknek, háttérbe szorítjuk.

A helyesírás tanításának alapja tehát, amint látjuk, teljesen elhibázott. Írást követelünk a gyermektől s e helyett keveset iratunk vele s írásos szöveg helyett nyomtatottat adunk állandóan a szeme elé. Az első két év munkája e szerint nagy mértékben kárbaveszett, arra csak keveset építhetünk. Ha tehát a helyesírás biztos alapját meg akarjuk vetni, a pszichológia fenti igaz megállapítását figyelembe kell vennünk. *Mennél több írott szöveget lát a gyermek,*

annál erősebbek az írott szó képzetei s annál könnyebben tudja a szót lelkében felújítani s alkalomadtán helyesen leírni. Ezt tartottam szem előtt, amikor a helyesírás tanításához a szedőfüzeteimet összeállítottam s a betűket, szavakat nem nyomtatott, hanem írott alakjában alkalmaztam. Ha a *gyermek írott betűkből* rak össze egy szót, teljes következetességgel mondhatom neki, hogy amit kiszedett, azt híven s ugyanígy írja le. Ha azonban nyomtatott betűkkel szedné ki a szót, ugyanezt nem mondhatom meg neki, mert nem ugyanígy, vagyis nyomtatott betűkkel fogja a szót leírni, hanem írott betűs formájában. Ez pedig, amint láttuk, ujabb lelkiműködést kíván, amely lassítja, megnehezíti a munkát. Módszeres tanításunk célja pedig nem az, hogy megnehezítsük a gyermek munkáját, hanem az, hogy megkönnyítsük.

II.

Amikor a gyermek az I. és II. osztályban az előbb leírt módon megfelelő szókincset szerzett, e szókincs felhasználásával hozzáfoghatunk a helyesírásnál feltétlenül szükséges nyelvtani szabályok ismertetéséhez és gyakorlásához.

Nyelvtani tudás nélkül helyesen írni nem lehet. A kettő szorosan összefügg egymással. A nyelvtani szabályokat nem tantárgyszerüleg s önállóan tanítjuk, hanem azért, hogy azokat a helyesírásnál felhasználhassuk. *A helyesírás voltakép nem egyéb, mint a tanult nyelvtani szabályoknak helyes és gyors alkalmazása.*

Az új tantervkészítők a helyesírást s a nyelvi magyarázatokat együvé foglalták össze. Nagyon bölcs és időszerű ujítás volt ez, mert a kettő szerves egészet képez. *Ebből azonban az is következik, hogy a nyelvtani szabályok tudását megkívánó helyesírás tanítása nem vághat elébe a nyelvtanításnak.* Vagyis: a helyesírás gyakorlása céljából csupán csak oly gyakorlatokat, feladatokat, tollbamondásokat adhatunk a tanulónak, amelyek a már tanult nyelvtani szabályokkal szoros összefüggésben vannak. Ezt követeli a helyesírás *rendszeres tanítása.* Amíg tehát az igeragozásnál észlelhető különböző alakváltozásokat nem tárgyaltuk, addig az egyes igeragozási formák begyakorlására példákat nem diktálhatunk. Ez vonatkozik a nyelvtan többi szabályainak begyakorlására is.

Ha a most forgalomban levő nyelvtani tankönyveket ebből a szempontból vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az előbb mondott elvet a tankönyvírók nem alkalmazzák. Amikor a tanuló a tanév elején

még csak a mondatról tanul s az ige fogalmával sincs még tisztában, ilyesféle mondatokat kell tollbamondva írnia: A vér nem válik *vizzé*. Nem jó a *tűzzel* játszani. *Tiltott* napokon menyegzőt ne *tarts!* Jöjj ide! Stb.

Mivel a tanuló az ilyen mondatok leírásához megkívánt nyelvtani tudással még nem rendelkezik, kár az ilyeneket tollbamondani. A gyermek az ilyen mondatok egyes szavait nem öntudatosan, hanem csakis hallás után s bizonyos találgatással írja le s így ennek az eljárásnak, helyesírástanítás szempontjából, semmiféle haszna nincsen.

Az új tanterv utasítása még nem jelent meg ugyan, de a tantervből biztosan arra következtethetünk, hogy a helyesírás azért kapcsolódik a nyelvi magyarázatokba, hogy ezáltal is megóvja a tanítót a szükségtelen és korai grammatizálástól. A tanterv szerkesztői valószinűleg úgy gondolták, hogyha a helyesírást és a nyelvmagyarázatokat együttesen tanítják, akkor a tanítók önként is a nyelvtant a helyesírás kedvéért s nem grammatizálásért fogják tanítani s gyakoroltatni. A grammatizálástól való óvás és intés — miként már említettem — megvolt már a régi tantervi utasításban is és sajnos, a forgalomban levő nyelvtani könyvek nem hogy visszatartanák a tanítóságot a grammatizálástól, ellenkezőleg: alkalmat, módot nyujtanak ahhoz. Ha végiglapozzuk nyelvtani könyveinket, azt tapasztaljuk, hogy már a III. osztályban, tehát a kezdet kezdetén elméleti fejtegetésekkel, szükségtelen nyelvtani szabályokkal terhelik meg a gyermek emlékezetét. Amikor a tanulók még nem tudnak helyesen írni s a nyelvtant a helyesírás kedvéért kellene tanulniok, nyelvtani elméleti fejtegetésekkel foglalkoznak. Nézzük csak egy-egy III. osztályú nyelvtani gyakorlókönyv menetét:

A mondat értelmezése. Miből *áll* (?) a mondat? Miből *áll* a szó? A mondatok jelentés szerint. (Jelentő, kérdő, felkiáltó, parancsoló mondat.) Állítás, tagadás. A mondat főrészei. *Többalanyú, többállítmányú mondatok. Kihagyásos mondatok.* Ige, főnév, melléknév.

Ime, nagyobbrészt elvont s grammatizálásra nagyon is alkalmas dolgok ezek. E szükségtelen szabályok begyakorlása céljából pedig a gyermekekkel természetesen csakis ily irányú feladatokat iratnak. Ez az eljárás az elvont grammatikai szabályok lelketölő beszajkóztatására vezet, a nyelvgyakorló könyvek egyes lapjain szerényen meghúzódó helyesírási feladatok alapos begyakorlására pedig nem jut idő.

Igaz ugyan, hogy az új tanterv a III. osztály anyagánál meg-

említi, hogy a különböző jelentésű mondatok tárgyalandók, ebből azonban nem az következik, hogy időnk és energiánk legnagyobb részét erre fordítsuk. Megengedem, hogy a célok egyike az is lehet, hogy a különböző fajtájú mondatok rövid értelmezésével is foglalkozzunk, a főcél azonban mégis az, hogy a gondolat egyik fontos kifejező eszközét, a helyesírást fejlesszük és tökéletesítsük. Minden erőnket ezért erre kell koncentrálnunk; az erre vonatkozó, röviden megszerkesztett s könnyen érthető szabályokat e célra kell felhasználnunk s alaposan gyakoroltatnunk.

A helyesírás rendszeres tanításánál tehát nem a nyelvtani, elméleti fejtegetésekre, hanem különösen a következő két fontos szempontra kell figyelemmel lennünk:

a) a szavak helyes, irodalmi kiejtésére s a szó alakjának, képének helyes elsajátítására s

b) a magyar nyelv ama szabályszerűségére, következetességére, amelyek a szavak ragozásánál, képzésénél tapasztalhatunk.

E két csoportba foglalt követelmények adják meg a helyesírás rendszeres tanításának anyagát az I—IV. osztályban. Az első csoport az I—II. osztály, a második csoport pedig a III—IV. osztály anyagát. Nézzük az ekként csoportosított követelményeket külön-külön.

*

a) Az I—II. osztály anyagául az új tanterv többek között a következőket állapítja meg: könnyű, majd nehezebb szavak másolása, iratása, a helyesírási gyakorlatokkal kapcsolatban az írásjelek, a rövid és hosszú magánhangzók s mássalhangzók (kettőzött), rokonhangzású mássalhangzók gyakorlása. A tanterv eme rendelkezéséből az következik, hogy az első két évet különösen arra kell fordítanunk, hogy a gyermeket helyes kiejtésre s a helyesen hangoztatott szavak helyes leírására szoktassuk.

Ez az alapvető követelmény igen fontos és a tanítóra nézve nagy munkát ró. A nehezen beszélő, a különböző tájszólást használó, az irodalmi nyelvet egyáltalán nem ismerő kis tanulókat helyes beszédre és írásra szoktatni igen nehéz feladat. Sokan figyelembe sem veszik ezt a fontos körülményt s a helyesírás rendszeres tanításánál ezért már itt, az alap megvetésénél oly hibákat követnek el, amelyek kiküszöbölésével azután még a felsőbb osztályokban is kénytelenek foglalkozni.

Sok tanerő ugyanis abban a téves hitben van, hogy az isko-

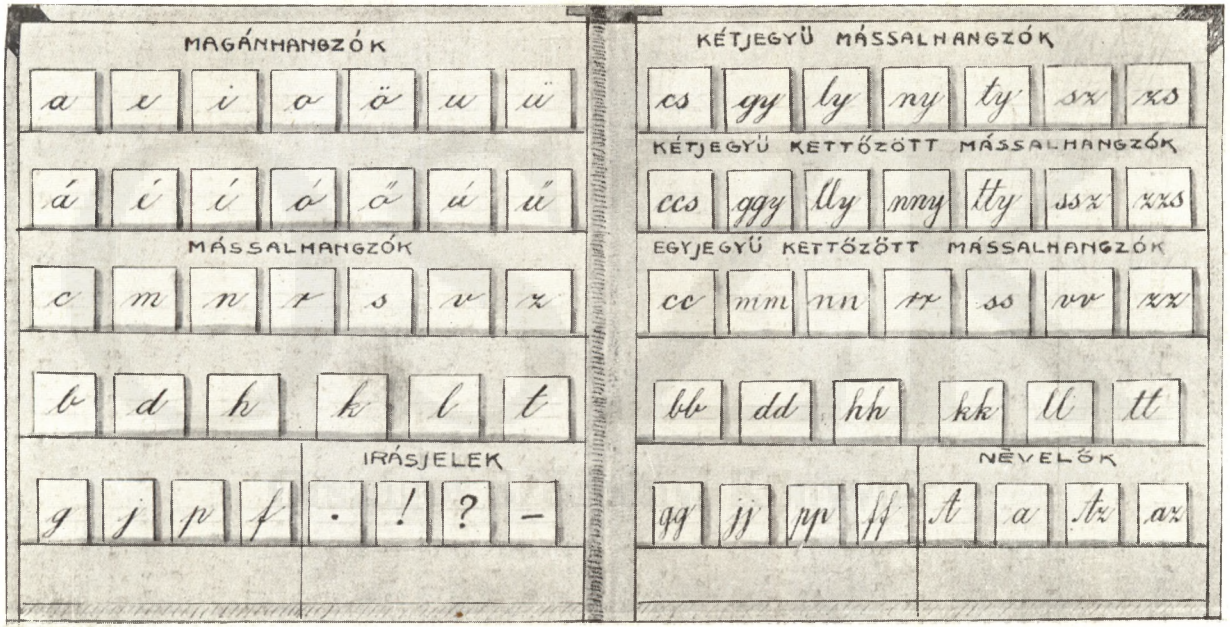

1. A betűszedőfüzet beosztása.

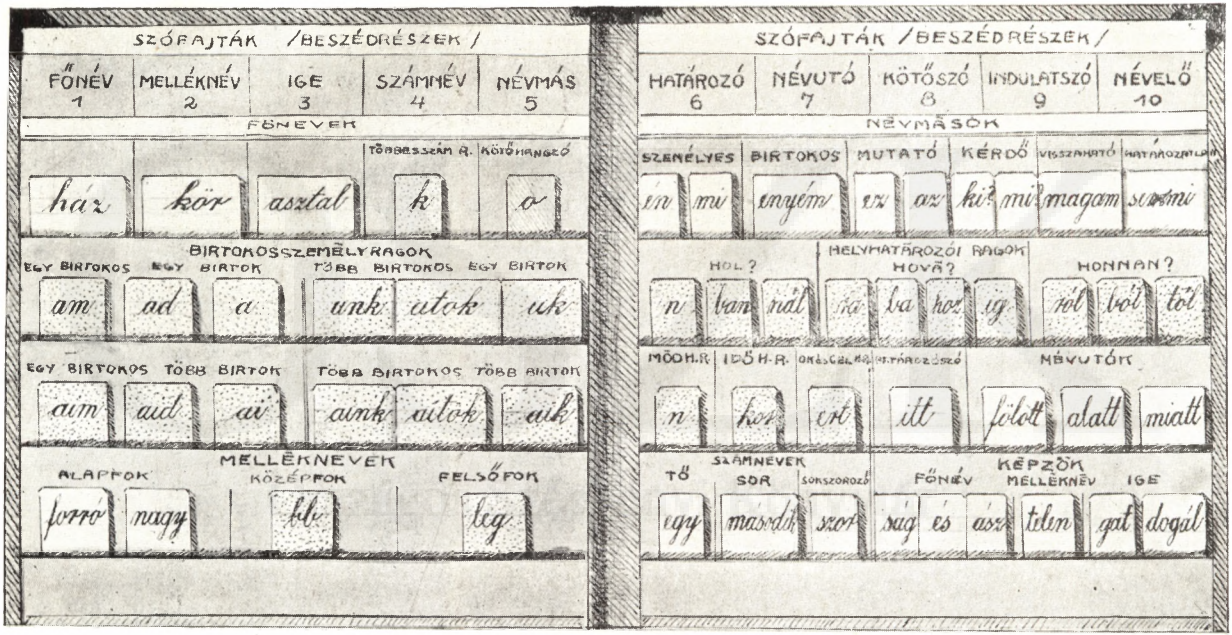

2. A nyelvtani szedőfüzet.

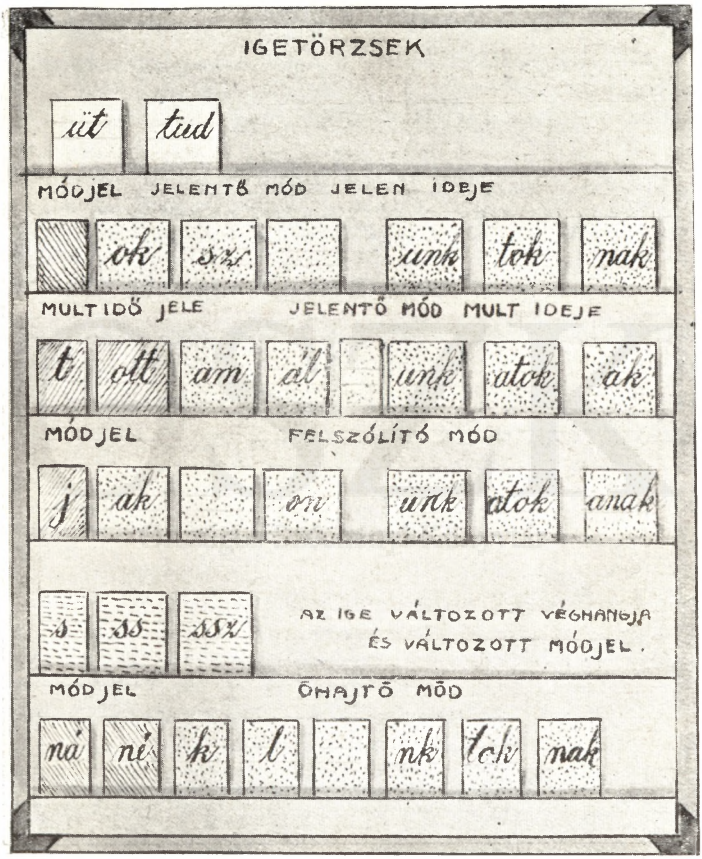

3. A nyelvtani szedőfüzet első melléklete.
Az alanyi igeragozás táblázata.

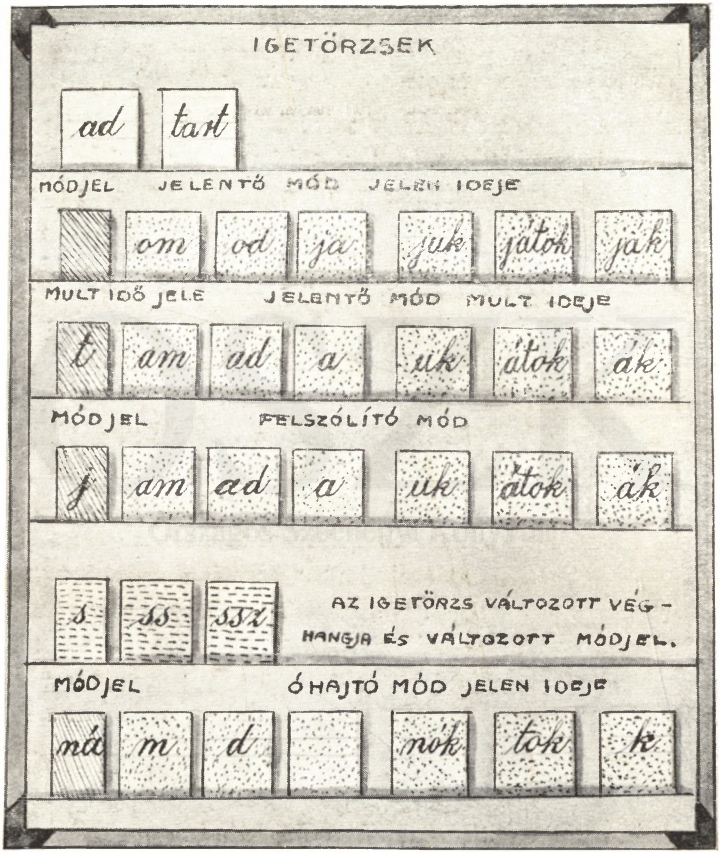

4. A nyelvtani szedőfüzet második melléklete.
A tárgyas igeragozás táblázata.

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

lába jött új tanulókat, mint magyar anyanyelvű gyermekeket nem kell ily csekélységekre figyelmeztetni és oktatni. Sokan viszont azt a téves nézetet vallják, hogy a magyar nyelv fonetikus nyelv, tehát úgy írunk, ahogy a szavakat kiejtjük, s így szükségtelen az egyes szavakat iratni, a kiejtést javítani. Ez a két felfogás legfőbb akadálya a helyesírás rendszeres tanításának s a biztos és gyors eredmény elérésének.

Bizonyos mértékben igazuk van azoknak, akik azt állítják, hogy a magyar nyelv fonetikus nyelv. A törzsszavak, sőt a ragozott, képzett szavak nagy részét kiejtésük szerint írjuk le. Igen ám, csakhogy nem a tájszólásos, népies nyelvnek, hanem az irodalmi nyelv szavait igyekszik a helyesírás fonetika szerint írni. Ez pedig nagy mértékben megváltoztatja a helyesírás tanításánál végzendő munkánkat, mert az elemi iskola tanulóinak legnagyobb része tájszólást beszél, tehát kiejtés szerint nem írhatja le a szavakat. Vajjon, a kiejtés szerint fog-e írni az a vasmegyei tanuló, aki ilyeténkép beszél: lédes anyám is a piarcon vuót, sziép ómát vütt oda? Mily messze áll ez az irodalmi nyelvtől! Milyen óriási nagy munkát kell végeznie a tanítónak, amíg az I—II. osztályú tanuló a „vuót", „óma", „iédes" szavak helyett öntudatosan s helyesen le tudja írni a „volt", „alma", „édes" szavakat.

Tévedés tehát azt hinni, hogy az elemi iskola tanulói nagyobbrészt kiejtés alapján írják le az egyes szavakat s így azok helyes leírásával nem kell részletesebben foglalkoznunk. Ha a helyesírás alapját már az I—II. osztályban meg akarjuk vetni s jövő munkánkat meg akarjuk könnyíteni, akkor bizony nagy gondot kell fordítanunk arra, hogy a gyermek a szavak helyes kiejtésével s a szó helyes alakjával megismerkedjék.

Az iskolai élet első éveiben tehát a gyermek tájszólásos nyelvét mintegy le kell fordítanunk az irodalmi nyelvre, tisztáznunk, javítanunk, helyesbítenünk kell az egyes szavak kiejtését s alaposan gyakoroltatnunk kell a már helyesen kiejtett szavak helyes és pontos leiratását. Ezt a munkát pedig az iskolai élet legelején kell végeznünk, mert később nem jut erre annyi idő.

Ez képezné az elemi iskola I—II. osztály nyelvtanítási anyagának nagy részét. Erre pedig vajmi kevés gondot fordítottak a multban, mert egyesek nem tudták, miként dolgozzák fel ezt az anyagot. Részint az általam megszerkesztett s a következő fejezetben ismertetendő tanítási eszközeimmel, részint e segédmunkámmal igyekeztem ezt a hiányt pótolni s a kezdet nehézségeit ezáltal áthidalni.

b) A III—IV. osztályban azután továbbfolytatjuk az egyes szavak helyes leiratását, egyúttal azonban rátérünk az egyes nyelvtani szabályok ismertetésére, a ragozás s képzés folytán előálló változások megismertetésére s gyakorlására.

A helyesírás rendszeres tanításánál figyelembe kell vennünk itt a már említett nyelvi következetességet, szabályszerűséget. Nyelvünk oly csodásan van megszerkesztve, hogy ezt a szerkezeti pontosságot a helyesírásnál előnyösen ki kell használnunk. Fontos előnye nyelvünknek, hogy a különböző ragozásoknál nincs kivétel, vagy ha van egy néhány, jelentéktelen az. Ez a körülmény nagyban megkönnyíti a helyesírás rendszeres, gyorsabb s pontos megtanulását. Mily nagy nehézség tapasztalható ezzel szemben az idegen nyelveknél, ahol az egyes szófajoknál többféle ragozás fordul elő s egy-egy ragozásnak sok szabálya s még több kivétele van.

E nyelvi szabályszerűség élénk s kézzelfogható szemléltetésére célszerű lenne a már említett *nyelvtani szedőtáblának* az alkalmazása, amellyel könnyedén mutathatnók be a ragozott és képzett szavak szerkezetét, az összetevését és szétbontását.

A gyermek sokszor hallja, hogy a szóhoz ragot, képzőt *teszünk, elveszünk*, gyermeki lelkével azonban nem látja ezt a műveletet. Nem tudja felfogni, hogy a szótörzs, vagy a rag része, szervi tartozandósága a szónak, amelyet egymáshoz illeszteni és szétbontani lehet. Azt még meg tudja érteni, hogy az asztal, szék, vagy más tárgy bizonyos részekből van összetéve, mert láthatta a részeket az egyes mesteremberek műhelyében, de hogy a szónak is része van, ezt a 8—9 éves gyermek, minden szemlélet híján nehezen tudja elképzelni. Bármennyire is igyekszünk a táblára írt szót vonalakkal kettéválasztani, elmetszeni, vagy, amint egyesek mondják, *„elvágni"*, a gyermeki lélek nem fogja föl teljességgel a részekre való bontást. Előtte az írott betű csak írott betű, a metszést, elvágást csakis a szó legszorosabb értelmében tudja elképzelni.

Egy iskolalátogatásom alkalmával egy osztályban, amikor a rag és szótörzs összetartozandóságáról volt szó, a tanító a következő kérdést adta föl: Ha a táblára írt szónak a ragját levágom, mi marad akkor? A gyermek hallgatott s amikor a hallgatás okát kérdeztem, a következő kérdéssel lepett meg:

— Ha levágtunk valamit, miért maradt meg a tábla egészben?

Ez a gyermeki megfigyelésen alapuló igaz, naiv mondás figyelmeztetett engem arra, hogy mi, felnőttek csak a mi szem-

üvegünkön keresztül, de nem a gyermek szemével nézzük az egyes dolgokat és sok olyannak a megértését követeljük tőle, amit érett eszünkkel, sokat látott szemünkkel természetesnek, egyszerűnek vélünk.

A szóban levő szemléltető eszközömmel azonban csakugyan meg tudom mutatni a gyermeknek, hogy a ragozott szót részekre bonthatom, avagy a ragok segítségével új szót csinálhatok s a szó alakját és értelmét megváltoztathatom. Ha pedig az ilyen szemléletből leszűrt megállapítást a táblára írom, önként értetődik, sokkal érthetőbb, mint a mostani eljárás.

*

Az eddig elmondott elvek figyelembevételével a III. és IV. osztály tanítási anyagának menetét a következőkép tartanám helyesnek:

Rövid értelmezése a mondatnak. A pont, felkiáltó-, kérdőjel használata s ezzel a mondatok jelentésének rövid értelmezése. Ezek legnagyobb részét különben a gyermek már az olvasásközben csaknem állandóan hallja: Olvasd el ezt a mondatot, a pontnál állj meg, a kérdőjelnél kérdezz! Stb. Ezekre kevés időt fordítanék, mert félig-meddig ismert dolgok s részletesebb tárgyalást e fokon még nem kívánnak.

E rövid ismertetés után részletesebben és szemléleti alapon tárgyalnám az igét (cselekvésszót), az igeragozást s ezzel kapcsolatban a személyesnévmást, azután a főnév s melléknév ragozását. Azért tartom ezeket előbbrevalónak, mert ezekkel kapcsolatban fordul elő a legtöbb helyesírási gyakorlat s így ezek részletezésére s gyakorlására több időt kell szentelnünk. Természetesebbnek s következetesebbnek is tartom ez utóbbiaknak mielőbbi részletesebb tárgyalását, gyakoroltatását, mert a gyermek az I—II. osztályban a beszéd- és értelemgyakorlat s más nyelvi gyakorlatokkal kapcsolatban már sokat hallott a tárgyakról, tulajdonságokról, cselekvésről s így azok nyelvtani tárgyalása mintegy természetes, logikus következménye az I—II. osztályban tanultaknak. Legvégül hagynám az alany, az állítmány s a mondattal kapcsolatos más elméleti ismereteknek rövid tárgyalását.

A IV. osztály anyagát szintén csaknem ugyanebben a sorrendben s az illető szófajra vonatkozó s a tantervben jelzett részletezéssel tárgyalnám le. Különben is a IV. osztályú tantervi anyag csaknem a fenti menetet tartja be.

Nagy általánosságban összefoglalva az eddig mondottakat, véleményem szerint, a helyesírás és nyelvi magyarázatok tanításánál voltaképen az volna a legelső és legfőbb követelmény, hogy a gyermek szókincsének kellő fejlesztése és némi kicsiszolása után *a nyelvtani szabályok közül legelsősorban csakis azokat vegyük elő, amelyek feltétlenül szükségesek a helyesírásnál, a szabályokat ne elvontan, elméletileg, hanem a legegyszerűbben és szemléleti alapon tanítsuk s helyes rendszer szerint gyakoroltassuk.*

4. A betűszedő füzet ismertetése.

Az új tanterv — miként már az előbbi fejezetben is jeleztem — az írásnál s a helyesírás s nyelvi magyarázatoknál az első osztályban a betűk megismerése után könnyebb szavak leírását, a II. osztályban pedig szavak iratását, másolását kívánja. Amint láttuk, az utasítás e követelménye helyes és időszerű, mert ez képezi a rendszeres helyesírás tanításának kiinduló pontját. Amíg a gyermek az írásközben használandó szavak alakjáról tiszta és határozott képet nem szerez, addig a helyesírás részletes tanításához nem foghatunk.

Milyen módszert s eljárást követtek eddig a helyesírás megalapozásánál? Sok iskolában a tanulók az I. osztályban az év vége felé s a II. osztályban egyes szavakat, mondatokat másoltak, vagy az olvasókönyvből, vagy a táblára írt minta után. Egyes tanerők előzetesen hangoztatták a lemásolandó szavakat, egyesek azonban ezt sem tették. Tollbamondás után aránylag kevés szót írtak a gyermekek. Az alsó fokon különben is a tollbamondva írás, különösen tájszólásos helyeken, sok nehézséget és fáradságot okozott. A tanuló nem ismervén az irodalmi szót, az egyes hangok felismerése sok esetben nagy gonddal járt.

A szó tiszta képének szemléltetése és elsajátítása végett a régi utasítás a *betűztetést,* a *hangoztatást* is ajánlotta. Ezzel azt akarta elérni, hogy a gyermek a szót képező hangokat pontosan felismerje s a szó alakját ezáltal megismerje. Sok tanító követte is ezt az eljárást, a haladás azonban lassú volt s mivel a tanító csak egy-egy gyermekkel foglalkozhatott, csekély eredményt tudott elérni. Miként saját tapasztalatomból tudom, a hangoztatás, betűztetés nagyon nehézkes, erőltetett és vontatott volt. A gyermekeket nem érdekelte. Érdeklődést, élénkséget nehezen lehetett ezáltal kelteni. Ha a gyermek

nem ismerte a szó alakját, akkor csakis nagy segítséggel s gyakori, erős hangoztatás után tudta nagynehezen kibetűzni a szót. Ekkor is azonban nem voltunk biztosak, vajjon tiszta képet szerzett-e a szó alakjáról, vagy sem? Sokszor bizony csalódottan kellett tudomást szereznünk az előzetesen végzett nehéz munkánk eredménytelenségéről, amikor a gyermek az annyira hangoztatott szót nem egy, hanem esetleg több hibával is írta föl a táblára.

Természetesen, ilyen lassú és bizonytalan haladás mellett a gyermek csakis kevés szó alakjával ismerkedhetett meg alaposan s így nem csoda, hogy nemcsak az elemi iskola III—IV. osztályában, de — miként személyesen is tapasztaltam — a polgári iskola I—II. osztályában is sok tanuló nincs tisztában a szó képével és sokszor az elég könnyen hangoztatható, ismert szavak leírásánál is igen nagy hibát követ el. E fokon pedig, amikor a fogalmazásra kellene a legfőbb gondot fordítani, ily elemi hibák javítása hiábavaló munkát okoz az oktatónak.

Nagy hiba továbbá, hogy az egyes tanerők a szavak íratásánál, másoltatásánál nem tartanak rendszert. Sokszor nincsenek figyelemmel a szó alakjára és a haladási fokozatokra, úgyszintén arra sem, hogy a gyermek tisztában van-e a szó fogalmával, vagy sem. Elősegíti ezt a rendszertelenséget az is, hogy az alsóbb osztályok számára írt nyelvgyakorló könyvek — miként már említettem — szintén nem tartják szem előtt a fokozatos haladást. Ragozott, képzett szavak különböző formáit adják gyakorlásképen akkor, amikor a tanulónak még halvány sejtelme sincs a szó alakjával történő változásokról. E rendszertelenség miatt a tanuló szolgai másolást végez, hibát hibára tetéz, amelyet azután nem vagyunk képesek sem ellenőrizni, sem pedig kellően kijavíttatni.

Nagyon nehézkes és körülményes a lemásolt *szavak javítása* is. Egyesek a hibásan leírt szót vagy újból leiratják, avagy a szóban áthúzással, pótlással, betoldással végeztetik a javítást. Első esetben nagyon lassú a haladás s a szó ismételt leírásánál esetleg újabbi, más hiba állhat elő, a másik esetben viszont — a betoldás, áthúzás következtében — a tanuló nem látja helyesen, teljesen határozottan s tisztán a szót. *A gyermek tehát a megtanulandó szónak nem határozott, tiszta képét, hanem egy esetlenül kijavított szót lát maga előtt, amely semmi esetre sem alkalmas arra, hogy lelkében tiszta képzetet teremtsen.* Csakis tiszta, határozott kép alkothat a lélekben maradandó képzetet. A keresztül-kasul javított szó nem alkalmas arra, hogy a szó helyes képét fotografálja le a

lélekben. Innen van az, hogy a tanuló a helytelenül írt szót többszöri javítás után is hibásan írja le.

Ime, a helyesírás ama fontos követelményének, hogy a gyermek az I—II. osztályban mennél több szónak helyes képét szerezze meg s mennél több törzsszót tudjon helyesen leírni, a tanító a mai módszer s rendszer mellett legjobb akarata mellett sem tud teljes egészében megfelelni. A városi, osztott iskolákban, ahol a tanulók nagy százaléka nem használja a tájszólásokat, bizonyos eredmény még talán elérhető, olyan tanerőnél azonban, akinek növendékei csaknem valamennyien tájszólással beszélnek, a kívánt eredmény elérése a mai viszonyok között csaknem lehetetlen.

Ismerve e nehézségeket, régóta gondolkoztam oly módszeren, amely segítségére lenne a tanítónak e nehéz munkájában s amely a tanításnak ezt a száraznak, érdektelennek látszó részét érdekessé, élénkké tenné, a tanítás menetét gyorsítaná s az eredményt biztosítaná.

Ez új módszerem megalkotásánál szemem előtt lebegett az a fontos elv, hogy *szinte játszva és foglalkoztatva* tanítsuk meg a gyermeket a helyesírás alapelemeire s a nyelvtan legfontosabb szabályaira. Nemcsak az általam mondott szavakat iratom le, hanem a gyermekkel csináltatom azokat s az általa így alkotott szavakat iratom le. Az emlékezetbe vésendő szó képét a gyermekkel először összeállíttatom s amikor látom, hogy azt helyesen állította össze, akkor iratom le a füzetébe.

Amikor a gyermek ezen aktiv munkájára gondoltam, a nyomdász betűszekrénye jutott eszembe. A tanuló maga rakhatja össze a szavakat, javíthatja a hibákat s az ekként végzett munkát először szedésben, azután írásban mutathatja be nekem. Ez úton haladva arra a következtetésre jutottam, hogy a helyesírás biztos elsajátítása nagyjában két fontos, alapvető körülménytől függ:

a) *a törzsszavak helyes és pontos ismeretétől s*

b) *a ragozás és képzés folytán beálló változások helyes felismerésétől és pontos alkalmazásától.*

Az előbbi az I—II. osztály, az utóbbi pedig a III—V. osztály anyagát képezi. E célt szem előtt tartva, két szedőfüzetet készítettem: egyet az I—II. osztály s egyet a III—V. osztály tanulói részére.

A tanításnál használandó eme segédeszközök leírását a következőkben ismertetem:

I. *Az I—II. osztály számára készített szedőfüzet* voltaképen a nyomdász betűszekrényéhez hasonlít, amelyben minden egyes betű-

ből több példány van. A betűket, gyorsabb kiszedhetésük végett, bizonyos rendszerbe csoportosítottam. A felső sorokban vannak a magánhangzók, az alsóbb sorokban a mássalhangzók. (L. a képet!)

A magánhangzókat párosával állítottam össze. A mássalhangzókat szintén több csoportba osztottam. Külön vannak az egyjegyű, külön a kétjegyű s külön a kettőzött kétjegyű mássalhangzók. Azért követtem ezt a beosztást, hogy a gyermek ezáltal is minél hamarább tanulja meg az egy- és kétjegyű mássalhangzók használatát.

Az egyjegyű mássalhangzókat is, gyosabb kezelés céljából, a következő csoportokba osztottam be:

Első csoport: a két vonal közötti mássalhangzókra (c, m, n, r, s, v, z).

Második csoport: a fölfelé s a négy sor között irandó mássalhangzókra (b, d, h, k, l, t, f).

Harmadik csoport: a lefelémenő mássalhangzókra (g, j, p).

Megjegyzem, ezt a beosztást kizárólag a betűk gyorsabb s könnyebb használhatása céljából eszközöltem, nem pedig azért, hogy azt beemléztessük s leckeképen elmondassuk.

A betűfüzeten kívül van még egy betűszedő tábla, amelyen a betűk elhelyezésére több rovátka van. Ezekbe szedjük ki az egyes szavakat. Mivel a szedőtáblán több ilyen rovátka, illetőleg sor van, egyszerre több szó is szedhető.

E füzet használatára vonatkozó részletes utasítást a következő fejezetben s e munkához csatolt példatárban közlöm. Ehelyütt nagy általánosságban csakis a következőkben ismertetem e szedőfüzet használatát:

Mielőtt az I. osztályban a betűszedőfüzet használatához fognánk, mindenekelőtt a betűk elhelyezésére figyelmeztetjük a gyermekeket. Egy-két órában csak azt gyakoroltatjuk, hogy a gyermek azonnal meg tudja mondani, hogy az egyes betűk hol vannak elhelyezve. A gyermekek e két előgyakorló órában csak ujjukkal mutatnak rá a kérdezett betűre.

Amidőn a tanulók már eléggé jártasak a betűk elhelyezésében, hozzáfoghatunk egyes gyakorló szavak kiszedéséhez. Először csakis két, majd később három betűből álló szavakat szedetünk ki. A gyakorló szavak jegyzékét a példatárban közlöm.

A beszéd- és értelemgyakorlatnál, ha új szót tanítunk, a fogalom magyarázattal és a szó határozott hangoztatásával kapcsolatban kiszedetjük a szót a szedőtáblán. Az ismertetett szó képe

ezáltal a gyermek szeme előtt alakul ki. A szónak ilyenformán történő összetevése folytán határozott képet nyer a szó alakjáról.

Helyesírás szempontjából nehezebb és hosszabb szavaknál célszerű, ha a szavak egyes betűi között kis hézagot hagyunk, hogy a gyermek annál határozottabban lássa a szó képét alkotó betűk sorrendjét. Az is helyes, ha az ilyen szavakat először szótagolva szedetjük ki s javítás után a szótagokat összetoljuk.

Egy-egy tanulóval lehetőleg egy-két szót szedessünk. Törekedjünk arra, hogy mennél több s lehetőleg a gyengébb tanulók szedjék ki a gyakorlandó szavakat.

A szedést végezzék a tanulók maguk, önállóan. A kiszedett szavak javítása közös legyen. A hibás betűk kicserélésénél hangsúlyozottan figyelmeztessük a tanulókat a helyes betűk alkalmazására. Javítás után a kiszedett szavakat ismételten hangoztatjuk, olvastatjuk.

Ha öt vagy hat szót így kiszedtünk, akkor a kiszedett szavakat egy füzetbe leiratjuk, ugyanabban a sorrendben, ahogy kiszedtük. Amikor a szavakat ilyenformán leírták, a füzetbe írt szavakat összehasonlíttatjuk a kiszedett szavakkal. A tájszólástól lényegesen különböző, avagy helyesírási szempontból fontosabb szavak leírása előtt még egyszer figyelmeztetjük a gyermekeket, miként szedtük ki a szót s így a szó leírásánál a betűket szintén ugyanabban a sorrendben írják le.

A gyermekek írásbeli gyakorlatainak javítása is igen fontos. A tanító sokszor nem nézheti át az összes tanulók írását. Pedig lelkiismeretes javítás, átnézés nélkül nincs haladás. E tekintetben úgy segítünk, hogy felhívjuk a tanulókat, kiki nézze meg szomszédja írását s ha valaki hibát talál, közölje azt velünk. A gyengébb tanulók irásait valamely jobb tanulóval nézetjük át.

Amikor az órára kijelölt szavakat leirattuk, következik a szavak szétszedése. Mivel ez az eljárás szintén a szó képének megrögzítésére szolgál, a betűk visszahelyezése szintén rendszeresen történik. Ahogy összeraktuk a szavakat, ugyanoly módon szét is szedjük azokat. A szétszedést szintén a gyermekek végzik, ők helyezzék el a betűket a betűfüzet megfelelő helyére. Az eljárás pl. a következő:

Tan. Gyermekeim, a kiszedett szavakat most széjjel fogjuk szedni s a betűket megfelelő helyére tesszük vissza. Melyik szót szedtük ki először? Ahogy összetettük a szót, úgy szedjük széjjel! Melyik volt az első betű? Tegyük azt a füzetbe! Melyik volt a másik betű? stb.

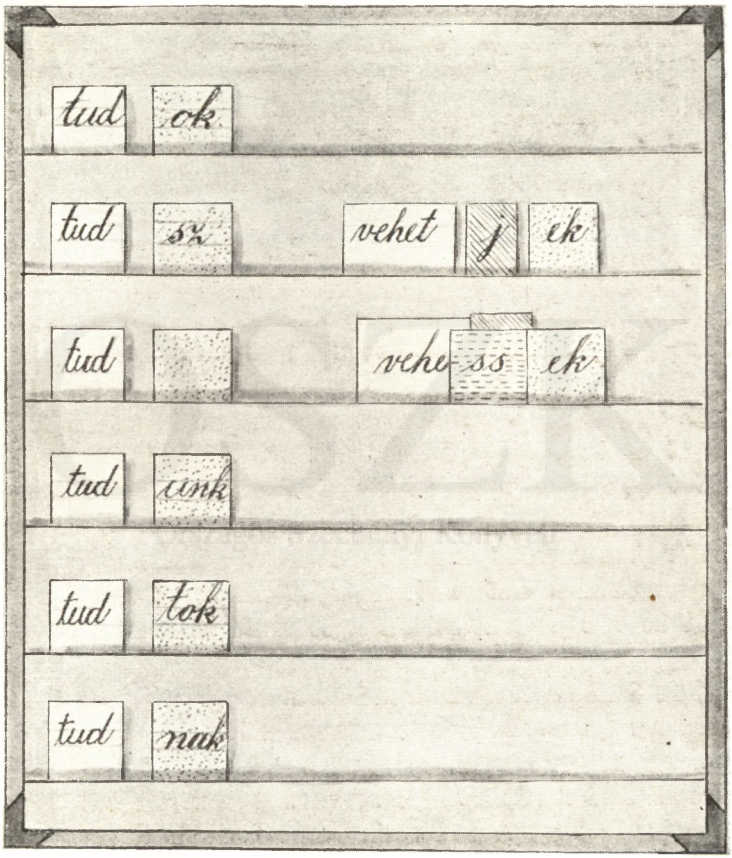

5. A két szedőfüzethez szükséges szedőtábla.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Különösen ajánlatos ez a rendszeres szétszedés oly szavaknál, amelyek helyesírási szempontból fontosabbak, mert ezáltal még jobban megismeri a gyermek a szó képét.

A szavak kiszedésénél akként is járhatunk el, hogy a kiszedendő szó összes betűit a gyermek a dobozból egymás után a kezébe veszi s amikor az összes betűket már a kezébe vette, a diktált szót azután a kezében levő betűkből kiszedi a szedőtáblán. Ez az eljárás azért is helyes, mert a tanuló ezáltal kétszeresen is kénytelen a szó képének összeállításával foglalkozni.

Azt is megtehetjük, hogy valamely 3—4 betűből álló szó betűlapjait a gyermek kezébe adjuk és megmondjuk, hogy a betűkből csináljon értelmes szót. Sok olyan szó van, amelynek betűiből nem egy, hanem több szót is lehet csinálni. Pl. cél—léc, tál—lát, mász—szám, tér—rét, túr—rút, zár—ráz, köt—tök, név—vén, szel—lesz, tóni—tinó, kérem—mérek, igér—régi, kapu—kupa, penész—szépen, kever—verek, karó—róka, epres—seper stb.

A szavak kiszedésénél azonban nemcsak a szó alakjára, hanem annak értelmére, a fogalom megmagyarázására is figyelemmel kell lennünk. E tekintetben pedig igen óvatosan és körültekintően kell eljárnunk. Sok olyan egyszerűnek látszó szó van, amelynek értelmét a gyermek határozottan nem tudja. A fogalmak tisztázása ezért felette szükséges, mert ezzel a magyar nyelvtanítás egyik legfontosabb követelményének teszünk eleget.

A szedőtáblán kiszedett gyakorló szavakat külön e célra fenntartott füzetbe irassuk le s figyelmeztessük a gyermekeket, hogy e füzeteket gondosan őrizzék meg. A fontosabb szavakat aláhúzással is feltünőbbé tehetjük, alkalomadtán a gyermekekkel felolvastatjuk, a különösebb irásmódra figyelmeztetjük s esetleg tollbamondva ismételten is leiratjuk.

A II. osztály helyesírási anyagát különösen a kettőzött mássalhangzók gyakorlása képezi. Az ily szavak gyakorlásánál a kiszedendő kettőzött mássalhangzós szót először a tanító többször s határozottan kiejti, majd a növendékekkel hangoztatja és csak ezek után szedeti ki a szót. Hogy e szavak kiszedésénél a tanulót még jobban figyelmeztessük a kettős hangra, az ilyen szavak kettőzött mássalhangzóit piros téntával irt betűkkel szedetjük ki. A piros betűkkel való szedés még élénkebben belevéseti a gyermek emlékezetébe az illető szót s a helyesírás e módozatára még különösebben is felhívja a gyermek figyelmét.

Ha további tanításunk folyamán a gyermek a kettőzött mással-

hangzós szavak leírásánál hibát követ el, azonnal figyelmeztetjük, hogy a kiszedésnél piros és nem fekete betűket használt. Ez alapon tehát a tanító nemcsak a hangoztatás, hanem a gyermek által végzett munka révén is igyekszik a hibát kijavíttatni.

E munkához csatolt *Helyesírási Példatárban* a kettőzött mássalhangzós szavak az egyes hangok szerint csoportosan vannak összegyüjtve. Ez a csoportosítás azonban nem jelenti azt, hogy azokat ugyanabban a sorrendben is szedessük ki és irassuk le. Ez bizonyos tekintetben célhoz nem vezetne, mert ha ugyanazon az órán csak egyféle kettőztetést gyakoroltatnánk, a gyermek nem tudatosan, hanem gépiesen végezné a munkát s így a gyakorlásnak nem volna meg a kívánt eredménye. Célszerűbb, ha egy-egy órán különböző kettőzött mássalhangzókat gyakoroltatunk s így különböző példák segítségével igyekszünk a kettőztetést felismertetni s a fülnek s kéznek egyaránt megszokottá tenni.

*

A szedőfüzet használata egyszerű. A szavak kiszedése, amint azt már kipróbáltam, az előgyakorlatok elvégzése után gyorsan megy és sok örömet szerez a gyermeknek, mert hiszen a saját kezével szedi ki s ő maga alkotja a szavakat. Az újszerűség, az érdekesség s a gyermek kíváncsisága is arra ösztökéli, hogy foglalkozzék ezzel a szedőfüzettel. Természetesen, sokkal célszerűbb és eredményesebb lenne, ha minden egyes gyermeknek volna szedőfüzete és szedőtáblája s ha az összes tanulók egyszerre szednék a szavakat. Lehetséges, hogy idővel ez a törekvés is sikerülni fog.

E segédeszköz használata folytán, a kézügyesség és a figyelem fejlesztésén kívül, alkalmat adunk a gyermeknek arra, hogy a szavak alakjáról határozott, tiszta képet szerezzen magának. Lassankint pedig rászoktatjuk arra is, hogy nagyobb gondossággal igyekezzék a szavakat leírni. Kezdetben talán lassú lesz a betűk kiszedése, a gyermek ügyessége azonban a gyakorlat folytán mindinkább fejlődik. *A szavak kiszedése azonban még a kezdetkezdetén is sokkal gyorsabb, mint a hangoztatás vagy írás.* Vegyük csak figyelembe, mily nagy nehézséggel s lassúsággal ír az első osztályú tanuló a tanév végén is, mily megerőltetésbe kerül a tájszólást beszélő gyermeknek egy-egy olyan szónak a leírása, amelynek egyes hangjait nem tudja egymástól megkülönböztetni, mily keserves

kínnal javítja a rosszul leírt szót s mennyi időt kénytelen a tanító elfecsérelni, amig egy-egy szó helyes alakját le tudja iratni. Mily könnyű ezzel szemben a kész betű kiszedésével a szavak helyes alkotása, javítása, az összes tanulók együttes munkájának irányítása? Mennyivel könnyebb a már összeállított, kijavított és ismertetett szavak leiratása, amelyet az osztatlan iskola tanítója esetleg csendes foglalkozásképen is adhat föl s idejét más osztálynak szentelheti.

Ismételten és nyomatékosan hangsúlyozom, hogy a rendszeres helyesírás kezdő, alapvető munkája az, hogy a szavak alakját, képét a gyermekkel megismertessük. E nélkül a helyesírástanítás további munkája el sem képzelhető. Ezt a nehéz munkát pedig csakis e gyors s a gyermekeket foglalkoztató eljárással tudjuk végezni, amelyet már az I. osztályban is életbeléptethetünk. Mihelyt az első osztályban a kisbetűk ismertetését befejeztük (kb. január hónapban), azonnal hozzá is foghatunk a betűszedő füzet használatához. Ha a tanító a kezdő begyakorlás után naponként csak 10—15 percet szentel erre a célra s ez idő alatt csak 6 szót szedet ki és irat le, a tanév végéig, kb. 20 hét alatt átlag 720 szónak a képét rögzítheti meg a gyermek lelkében. Ha pedig a II. osztályban szintén csakis ily kevés szót tárgyaltat, *a II. osztály végeztével a tanuló jóval több, mint 2100 szót tud biztosan, helyesen s öntudatosan leírni.* Ez pedig oly nagy eredmény, amely biztos alapját képezheti a helyesírás további tanításának. Helyesírási szempontból biztosnak vehetjük ezt a szókincset, mert közvetlen szemléletből, foglalkoztatva s nem össze-vissza, hanem meghatározott rendszer szerint alakult ki s lett tulajdonává a gyermeki léleknek.

A helyesírás szempontjából fontos szavak életet öltenek ezzel s kedvesek lesznek a gyermeknek is, mert hiszen ő állította össze őket. A gyermeket állandóan foglalkoztatjuk, állandóan öntevékenységre serkentjük. A gyermek betűket rakosgat össze, szavakat alkot, szétszedi a betűket; összetesz, boncol, — szóval: élénk, mozgékony életet viszünk be ezzel az iskolába a régi, unalmas, lelketölő s kevés eredménnyel járó betűztetés és másolás helyett.

5. A nyelvtani szedőfüzet ismertetése.

A helyesírásnál megkívánt nyelvtani ismeretek legnagyobb része a ragozás és képzés körébe esik. Az igeragozást eddig sokan a szabályoknak és a nyelvtani könyvekben levő tabelláknak, szemlélet és gyakorlat nélküli beemlézésével tanították. E tarthatatlan és eredménytelen tanítási rendszeren kellene segítenünk. Arra kellene törekednünk, hogy a gyermek könnyedén, játszva, szemlélhető módon sajátítsa el az itt megkívánt tudást s biztosan, öntudatosan tudja észrevenni a ragozott, képzett szavak szerkezetét.

A helyesírás tudása az erre vonatkozó nyelvtani szabályok biztos ismerete nélkül el sem képzelhető. A tanítónak a helyesíráshoz szükséges szabályokat *bárhogyan és bármilyen körülmények között tanítania kell.* Azt mondhatnám, hogy e szabályok összessége *a helyesírás tudásának az egyszeregye, a szorzótáblája,* amit figyelmen kívül nem hagyhat a lelkiismeretes tanító s amelyre jelenleg bármily keserves munkával, hosszú idő alatt s kinlódással rá kell tanítani a gyermeket. Amíg a tanuló az egyszeregyet nem tudja, addig szorozni és osztani sem tud, hasonlóképen, amíg a megkívánt nyelvtani szabályokat a tanuló öntudatosan alkalmazni nem tudja, addig nem is írhat helyesen.

A nyelvtani szabályokat, szerény felfogásom szerint, ép úgy kellene elsajátíttatni, mint az egyes számtani műveleteket, vagyis: *nem a szabály elmondásával, hanem az állandó, folytonos gyakorlással.* A számtanban nem elégséges, hogy a növendék pl. az összeadásról szóló szabályt lélekzetvétel nékül el tudja mondani, mert ez még nem képesíti őt arra, hogy összeadni is tudjon. Csakis hosszas, állandó gyakorlás után képes a gyermek hiba nélkül és helyesen összeadni. A nyelvtani szabály tudása egyedül szintén nem elegendő a helyesíráshoz, gyakorolni kell azt állandóan, hogy olyan biztos tudássá váljék, mint a számtanban pl. az összeadás.

A helyesírás tanításánál a multban egyesek csakis azt az általános elvet vallották, hogy a helyesírást csak sok-sok irással lehet elsajátítani. S ennek az elvnek megfelelően nem is tettek más egyebet, mint irattak és irattak sokat, de rendszertelenül. Én is az előbb mondott elvet vallom, csakhogy különbséget teszek írás és írás között. Nem elég, hogy a tanuló — miként ezt sokan teszik — minden rendszer, az ok és okozat teljes ismerete nélkül oldalakat írjon be. A hosszas írás után is csak helytelenül fog írni.

Ez az időpocséklás teljesen felesleges a mai időben, amikor a tanítótól sok más egyéb munkát is kívánunk. A tanuló akár százszor is leírhatja ezt a szót „látsz", mégsem biztos az ehhez hasonlóan ragozott más szó leírásában, mert nem ismeri az itt megkívánt szabályt, az okot, *„miért"-et.* Nem az a cél, hogy a gyermekkel csak időtöltésből irassunk, hanem az, hogy már a legelső fokon, tehát már a III. osztályban magyarázzuk meg: *miért kell valamely szót így vagy úgy írnunk.* Az új tanterv mindenhol azt domborítja ki, hogy *a gyermeknek a „miért"-et magyarázzuk meg,* szükséges tehát ez a helyesírás okszerű, öntudatos tanításánál is. Miért kell a gyermeket állandóan bizonytalanságban tartanunk? Miért nem vezetjük rá az okra s miért nem gyakoroltatjuk ilyen irányban? Más tehát az az iratás, amikor a gyermek az okot ismerve öntudatosan ír s más, amikor csak hallás után, hibát hibára tetézve ír. Ez utóbbival csak az írás technikáját, de nem a helyesírás tudását segítjük elő.

A nyelvtannak helyesírás szempontjából legnehezebb és legtöbb bajt okozó részét: az ige s főnév ragozását s a szóképzést akarom *a nyelvtani szedőtáblámmal szemléltető módon, a szó legszorosabb értelmében kézzelfoghatólag, játszva megismertetni, a nélkül, hogy az idevágó sok nyelvtani szabály közül egyet is beemlékeztetnék s elhadartatnék a gyermekkel.* Amit ma a gyermek a nyelvtani könyvből keserves kínnal megtanul s meg nem ért, alkalmazni pedig egyáltalában nem tud, azt én szemléltetve, öncselekvőleg mutatom be. Ezzel szeretném kiküszöbölni a szabályok magoltatását, mert e segédeszköz használata folytán a tanuló a végzett cselekvésről, a látott dolgokról számol be.

Ha a gyermek a szemlélet, gyakorlat folytán megszokja a szótörzs és a különböző járulékainak egymáshoz való helyzetét, akkor sokkal rövidebb idő alatt, kevesebb fáradsággal s biztosabban tanul meg helyesen írni.

A törzs és rag szemléltetésére szolgáló eme szemléltető eszközt a könyvhöz csatolt képek alapján a tanító maga is elkészítheti a következő módon:

Az egyes szavak kiszedésére az I—II. osztály számára egyidejüleg összeállított szedőtáblát használjuk fel. A betűszedő füzet kartonlapjaihoz hasonló lapokat veszünk s azokra nagy betűkkel feltünően, — hogy az egész osztály láthassa — ráírjuk az egyes ige- vagy főnévtörzseket. Más, kisebb kartonlapokra pedig írjuk a ragokat. Ezeket a képeken látható beosztás szerint csoportosítva helyezzük el.

Egy-egy táblán külön legyenek az alanyi s külön a tárgyas személyragok. Az egyes ragozáshoz tartozó személyragokat pedig akként helyezzük el, hogy egy-egy ilyen táblán első sorban legyenek a jelentő mód jelen idő személyragjai, a második sorban a mult idő, a harmadik sorban a felszólító mód s a negyedik sorban a feltételes mód személyragjai.

Mivel az igetörzset — miként majd alább látni fogjuk — könnyebb szemléltetés végett a fa törzsével és a ragokat a lombbal vagy a falevéllel hasonlítom össze, az igetörzseket ezért kissé világosbarnás (fatörzshöz hasonló), a személyragokat pedig zöld színű kartonlapra írjuk.

A mult idő, a felszólító és feltételes mód jeleinek élénk szemléltetése végett e jeleket piros színű kartonlapra írjuk, hogy ezáltal még észrevehetőbbé, feltünőbbé tegyük a ragozott szó szerkezetét.

A szemléltetésre s gyakorlásra alkalmas igetörzsek a következők lehetnek: jár, kér, ad, lát, tud, szeret, köt, mutat, üt, enged, vehet, tehet stb.

A mult idő gyakorlására a fentieken kívül: marad, tud, küld, mond, elfárad, ébred, hallgat, hall stb.

A felszólító mód gyakorlására, az eddigieken kívül: tisztít, javít, világít, fest, szakít, támaszt, ragaszt, választ, hajt, önt, tölt.

A felszólító módban a módjellel történő változások szemléltetésére külön-külön sárga kartonlapokra írjuk a változott módjeleket: az egyikre „s"-et, a másikra „ss"-et, a harmadikra „ssz"-et. Több ige ragozásának szemlélhetése végett egy-egy ilyen kartonlapból többet is csinálhatunk. A módosult módjelet azért kell másszínű lapra írni, hogy ezáltal is annál észrevehetőbbé és szembetünőbbé tegyük a módjellel történt változást. A felszólító mód jelének módosulására vonatkozó szemléltetést az igeragozásról szóló fejezetben ismertetem.

A főnév ragozásának szemléltetése végett a birtokos személyragokat a birtokviszonyoknak megfelelően csoportosítjuk. A ragokat itt is zöld kartonlapra, a főnevek törzseit pedig világosbarna kartonlapokra írjuk.

*

Az ekként összeállított segédeszköz és az alább ismertetendő módszer segítségével igen könnyedén és eredményesen rá lehet vezetni a gyermeket a törzs és rag közötti helyzet felismerésére s a ragozott szó helyes írására. Sok tanuló még a felsőbb

osztályokban is azért követ el oly feltünően sok hibát a ragozott és képzett szavak írásánál, mert az elvont nyelvtani szabályokat s a ragozást nem szemléltetve tanítottuk, hanem szajkómódon elmondattuk. Az ilyen száraz, értelmetlen nyelvtanítással nem vezethetjük rá a gyermeket a nyelv szerkezetének helyes felismerésére, amely a helyesírás alapját képezi.

A fenti segédeszközzel kényszeríteni lehet a tanulót arra, hogy a nyelv szerkezetével feltétlenül foglalkozzék s avval már a harmadik osztály legelején, az igeragozás tárgyalásánál ismerkedjék meg.

Több gyakorlati embernek mutattam be már ezt a szemléltető eszközt s valamennyien egyhangulag azt mondták, hogy ez nagy mértékben megkönnyíti a helyesírás alapvető munkáját s az eddigiekhez képest rövid idő alatt összehasonlíthatatlanul sokkal nagyobb s ami fő: biztosabb eredményt lehetne elérni.

Tanszerem kipróbálása végett az egyik iskolában kisérletet is tettem vele. Három órán keresztül egy iskola II. osztályú 20 leggyengébb tanulójával próbáltam módszerem s a szóban levő tanszerem segítségével az igeragozás alapelemeit tanítani. E három órán belül a III. osztály tananyagából a következőket végeztem el: az ige fogalma, az egyes- és többesszám fogalma, az egyes- és többesszámban levő 3 személy, az ige törzse, az igetörzs kikeresése, a törzshöz járuló ragok, a rag fogalma, az igének egyesszámban való ragozása és helyes iratása.

A harmadik órán a gyermekek mindegyike megértette ezeket, a nélkül, hogy egyetlen szabályt mondtak volna. Mindenki meg tudta magyarázni, hogy miért írjuk a „látsz", „tudsz" stb. szavakban az „sz" betűt s miért különbözik e szavak kiejtése az írástól. Amikor a harmadik órán ezt a szót írtam a táblára „tuc", valamennnyien örömmel megállapították a hibát s azonnal meg is magyarázták a hiba okát is.

A gyermekek legnagyobb örömmel végezték az igeragozást a szedőtáblán s az egész tanítás állandó élénkségben tartotta a gyermekeket. Ismétlem, a II. osztály kiválogatott gyenge tanulóival értem el ezt az eredményt ily rövid idő alatt, olyanokkal, akik a diktált egytagú igetörzseket (ad, lát, tud stb.) nagy nehézséggel, mondhatnám keservesen írták le. Volt közöttük egy-kettő olyan is, aki az „ad" szó leírásánál a szót „d"-vel kezdte írni, mert nem volt biztos a szó képében.

E szemléltető eszközzel tehát rávezetem a tanulót a helyesírásnál feltétlenül szükséges nyelvtani szabályok megismerésére. Nem szajkóztatom vele a szabályt, *hanem az általa végzett cselekvésből ő vele vonatom le azt és nem a szabályok elmondatására, hanem azok begyakorlására helyezem a fősúlyt.* Ez pedig a helyesírás tanításánál nagyon fontos, mert e nélkül biztos alapot teremteni nem lehet.

Ezzel az eljárással azonban, a helyesírásnál megkívánt biztos tudáson kívül, időben is sokat nyerünk s a megmaradt hátralevő időt a magyar beszéd és fogalmazás alaposabb tanítására fordíthatjuk.

6. Gyakorlati utasítás a két segédeszköz elkészítéséhez.

Mindkét tanítási eszközt — miként már említettem — a közölt képek s az alábbi utasítások szerint minden tanító önmaga is megcsinálhatja. Megfelelő útbaigazítás mellett esetleg a felső osztályok tanulóival is elkészíttetjük a kézimunka óra alatt. A csekély fáradság és a csekély költség bőségesen meg fogja hozni az eredményt.

A betűszedőt legcélszerűbb doboz alakjában elkészíteni. Mivel egy-egy betűből több példány kell, a betűlapokat legkönnyebben rekeszes dobozban helyezhetjük el. A dobozt és az elválasztó rekeszeket erős kartonból készítjük. A rekeszek felét egy-egy kartonlappal befedjük, hogy a betűk, a doboz felállítása esetén, ki ne essenek. E fedőlapra írhatjuk az egyes sorok közötti feliratokat. (L. a képeket!)

A betűk könnyebb kezelése végett a rekeszek valamivel nagyobbak legyenek, mint a betűlapok. Mindkét füzet betűlapjait kartonból vágjuk ki. A betűszedő füzet betűi fehér kartonlapra irandók. A lapok olyan nagyok legyenek, hogy az azokra írt betűket az egész osztály könnyedén és jól lássa.

Mivel a betűknek a szedőtáblán egy sorba kell kerülniök, a lapoknak, a rajta levő vonalozásnak s a betűknek egyformáknak kell lenniök. E cél elérése végett egy nagy kartonlapon először kimérjük a betűlapok magasságát, pontosan meghúzzuk a vonalakat, megállapítjuk a lapok szélességét s azután kivágjuk a lapokat. Ilyenformán az összes lapok egyformák lesznek s a rajta levő vonalozás a lapok összerakásakor egybeesik.

A betűket lehetőleg tussal fessük ki. A betűk írásánál ügyeljünk arra, hogy a betűk vastagabb vonalai, könnyebb áttekintés s olvasás végett, a rendesnél valamivel vastagabbak legyenek. A betűk vékonyabb vonalai is kissé erősebben rajzolandók.

Az egyes betűlapok nagysága minimálisan a következő lehet: a lap hossza 13 cm., szélessége 6 cm. A középső két vonal egymástól 4·5 cm.-re, a legalsó vonal a felette levő vonaltól 2·5 cm. távolságra legyen. A lapok azonban ennél nagyobbak is lehetnek. A nyelvtani szedőtábla lapjai, mivel egyesekre hosszabb szótagot kell írnunk, a szótag nagyságához képest szélesebbek is lehetnek.

A szedőfüzet kettőzött mássalhangzóit piros téntával írjuk. Egy lapra csakis egy-egy mássalhangzót írjunk. (A könyvben levő képen azért írtam kettőzve a mássalhangzót, hogy ezzel a kettőzött mássalhangzók elkelyezését jelezzem.) Azért kell egy-egy lapra csak egy betűt írni, mert ezáltal a gyermek a kiszedésnél hozzászokik, hogy a kettőzésnél két betűlapot kell vennie.

Egyes lapokra a kétjegyű mássalhangzókat összevonva is írhatjuk. A kiszedésnél azonban kezdetben a kétjegyű mássalhangzót külön-külön szedetjük ki s a kiszedés után a kettőzött kétjegyű mássalhangzókat az összevont alakkal (ccs, ggy, lly, nny, stb.) pótoltatjuk. A gyermek hozzászokik ezzel, hogy a kétjegyű kettőztetést pótolni lehet az összevonással.

A betűszedő dobozban az egyes betűlapokból legalább 8—10 darabot tartsunk. Célszerű azonban ennél nagyobb készletről is gondoskodni, hogy két tanuló egyszerre szedhessen.

A nyelvtani szedőfüzetet a közölt minta szerint füzet alakjában készíthetjük. A hozzátartozó ragozási táblák egyformák legyenek. Elkészíthetjük azonban doboz alakjában is. Ez esetben egy-egy táblának külön-külön doboz készítendő, megfelelő rekeszekkel s a betűszedő füzetnél leírt módon.

A nyelvtani füzet egyes tábláinak felső részén, amint a képen is látható, a különböző beszédrészek számára megfelelő hely van, ahová az egyes lapokra írt beszédrészeket készletképen elhelyezzük. A gyakorlásnál, ha valamely beszédrészre szükségünk van, ebből a készletből vesszük a szükséges szót. Az igeragozás tábláin a legfelső két sort az igetörzsek készletének tartsuk fenn. Mivel az igeragozás szemléltetéséhez 6 darab igetörzsre van szükségünk, egy-egy igetörzsből ezért 6 darabot kell készítenünk. Célszerű az ilyen igetörzsek lapjainak mindkét oldalára más-más igetörzset írni. Ez esetben egy-egy lap kétféle igetörzs ragozására is felhasználható.

A betűszedő füzet s a nyelvtani szedőfüzet mindkét oldalán 5—5, a két ragozási táblán és a szedőtáblán 6—6 sor van. E sorok rovátkáiba helyezzük el a betűlapokat. A 6 sort egyenlő szélességű papírszalagból csináljuk. A papírszalagot jóval hosszabbra vágjuk, mint a milyen a tábla szélessége s felesleges részét a tábla hátsó részén leragasztjuk. A szalag alsó részét körülbelül félújjnyi szélességben leragasztjuk, hogy a behelyezendő betűk lefelé ne csússzanak. Az alsó részt mindenhol egyformán kell leragasztanunk, hogy a behelyezendő betűk egyforma magasságban legyenek.

Ehhez hasonlóan készítjük a szedőtáblát is. A szedőtábla szélessége olyan legyen, hogy egy-egy sorba legalább 14—15 betűlap férhessen el. A sorok számának feltétlenül 6-nak kell lennie, mert csakis így tudjuk az igeragozás egyes- és többesszámát szemléltetni.

Az összes táblák elkészítéséhez erős, kemény papírost vegyünk. A szedőtáblát célszerű két összeragasztott papírlapból készíteni, hogy használat és meleg következtében ne görbüljön meg.

A szedőtáblán a sorokat képező papírszalagokat kissé szorosabban feszítsük ki, mert a szedőtábla rovátkáiba csakis egy-egy betűt helyezünk el. A szedőfüzetben azonban kissé lazábban alkalmazzuk a papírszalagokat, hogy több betűt helyezhessünk el az egyes sorokba. Célszerű a szedőtábla szalagjait vászonnal beborítani, hogy használat folytán ne szakadjanak el.

A szedőtábla két felső sarkába spárgát fűzünk s annak segítségével akasztjuk fel a szedőtáblát az iskolai táblára, vagy más alkalmas helyre. Gyakorlás szempontjából helyes, ha két, esetleg 3 szedőtáblát is készítünk és használunk. Az egyiket az iskolai táblára, a másik kettőt pedig az iskola falára akaszthatjuk.

A nyelvtani szedőtábla papírlapjainak színéről már az előbbi szakaszok egyikében megemlékeztem. Megkülönböztető szemléltetés végett nagyon fontos a különböző szóelemeknek más és más lapokon való bemutatása.

A különböző ragoknak és képzőknek magas- és mélyhangú alakjait egy-egy lapra külön írjuk. Pl. az alanyi igeragozás első személyében: ok, ek, ök; többesszámban: unk, ünk, tok, tek, tök, nak, nek stb. A ragoknak eme táblázatos jegyzékét bármely részletesebb nyelvtani tankönyvben megtalálhatjuk.

7. A helyesírás rendszeres tanításának menete. A helyesírásnál szükséges nyelvtani anyag módszeres feldolgozása.

Osztályonként kívánom bemutatni azt a tanítási anyagot, amely a helyesírás tanításánál elvégzendő és a tanítás menetét, amely itt követendő. A tanítás menete az új tantervtől csak annyiban különbözik, hogy a harmadik osztályban legelső sorban a nyelvtannak azon szabályait ismertetem, amelyek a helyesíráshoz feltétlenül szükségesek. Főelv, hogy a tanuló minél hamarább sajátítsa el a helyesírás legfőbb szabályait, mihamarább tudjon helyesen írni s ne kövessen el minduntalan vaskos hibákat. Önként értetődik, e tananyag-beosztás teljes elvégzése után is még mindig maradnak hátra oly ritkábban előforduló helyesírási szabályok, amelyeket az V—VI. osztályban alkalomadtán tanítanunk kell.

1. Az I—II. osztály tanítási anyaga.

Az I. osztályban a második félévben, miként ezt már egy előző fejezetben jeleztem, a szedőtáblán szavakat szedetünk ki. A fogalmakat megmagyarázzuk, a kiejtést tisztázzuk. E munkám végén levő szójegyzékben több gyakorlandó szót gyüjtöttem össze. E szavak nagy része a beszéd- és értelemgyakorlatok köréből valók. A beszéd- és értelemgyakorlat tárgyalása alkalmával a tanuló sok új szóval ismerkedik meg, amelyet részint nem ismer, részint tájszólásos kiejtésével ejt ki. Szükséges ezekkel külön is foglalkoznunk.

E szavak leírására kezdetben sem ideje, sem alkalma nincs a tanítónak. Amikor pedig erre ideje volna, a lemásolás viszont oly lassú, hogy ezt a rendszert nem követheti a tanító. Sokkal gyorsabban végezheti ezt a szedőfüzet segítségével. Ha a gyermekek a betűk kiszedését gyakorolják, idővel oly készséget sajátíthatnak el, hogy a beszéd- és értelemgyakorlat folyamán tárgyalt több szót gyorsan tudnak majd kiszedni.

A betűk kiszedésének gyorsítása végett a magánhangzókat úgy csoportosítottam a betűfüzetben, hogy minden rövid magánhangzó fölé ugyanannak hosszú hangzóját is helyeztem. A magánhangzókat tehát *párosával* mutatom be s a gyermekekkel akként ismertetem, hogy ezek *páros hangok.*

Itt is szem előtt tartottam a magyar nyelvnek a magánhangzóknál tapasztalható ama következetességét, hogy minden egyes rövid magánhangzónak megvan a maga hosszú párja. Ilyenformán könnyebben jegyzi meg a gyermek e hangokat s azonfelül könnyedén megtanulja azt is, illetve a gyakorlat alapján magától jön arra, hogy e hangzóknál rövid és hosszú hangzó van. A szedőfüzet beosztása élénk képzetet nyujt majd a különböző hangzók felosztásáról. E beosztás további fontosságát a másik osztályban is látni fogjuk.

Az első osztályban tehát (a tanév második felében) a beszéd- és értelemgyakorlattal kapcsolatban a szavakat bizonyos rendszer szerint szedetjük ki és iratjuk le. Voltaképen ez lenne az első osztály helyesírás tanításának az anyaga.

Figyelembe veendők itt a szedőfüzet ismertetéséről szóló fejezetben s a példatár elején levő utasítások.

*

A II. osztályban a beszéd- és értelemgyakorlattal kapcsolatban továbbfolytatjuk a gyakorló szavaknak a szedőtáblán való kiszedését s a szó többszörös hangoztatásával igyekszünk a gyermeket képessé tenni arra, hogy az egyes szavak hangjait tisztán fogja föl s a szavakról tiszta képet szerezzen magának.

A könnyebb mondatok iratásánál, az egyes írásjelek használatára is figyelmeztetjük a tanulót. E célra megfelelő rövid mondatokat szedetünk s a szedéssel kapcsolatban figyelmeztetjük a gyermeket, miként fejezzük (zárjuk) be egy-egy mondat kiszedését. Ráirányítjuk a figyelmét arra, hogyha pontot, kérdőjelet, vagy felkiáltójelet teszünk a mondat végére, ez annyit jelent, hogy az illető mondat kiszedésével elkészültünk. Ugyanígy járunk el az írásnál is. Ugyancsak figyelmeztetjük arra is, hogy minden új mondatot nagy kezdőbetűvel kezdünk szedni.

Ezek után rátérhetünk a II. osztály legfontosabb anyagára: *a hangzók ismertetésére és a szótagolás gyakorlására.* Az új tanterv azt kívánja, hogy a szótagolás *gyakorlati* alapon történjék. Azt hiszem, az eddigi módszerekkel s rendszerekkel nem lehetett oly igazán gyakorlati eljárást követni, mint a szedőtábla alkalmazásával. A szótagolás rendszeres tanítása előtt először a hangok felosztását ismertetjük. Természetesen ezt is a legegyszerűbb, gyakorlati alapon s oly szemlélhetően végezzük, hogy a gyermek tel-

jesen s azonnal meg fogja érteni az egyes hangok közötti különbséget.

Az eljárás itt a következő: Kiszedésre több olyan szót diktálunk, amely magánhangzóval kezdődik. E szavakat az első osztályban az olvasásnál elért szótagolási ismeret alapján szótagoltatjuk s szótagolva (részekre osztva) szedetjük ki. Pl. a—pa, á—lom, e—béd, é—tel, i—rón, ó—ra, ö—reg, ú—ri, ü—ti.

Észrevétetjük a gyermekkel, hogy a szó első részében, szótagjában csak egy betű van, a második részében pedig kettő vagy három. Az első hang, betű tehát *magában* is alkot egy szótagot, *magában is hangzik*, nem kell hozzá segitségül szedni még egy más betűt is. Mivel ezek magukban is hangzanak és magukban is tudnak szótagot alkotni, azért ezeket *magánhangzóknak* nevezzük. Megmutatjuk most ismételten a szedőtáblára kiszedett szavak magában álló magánhangzóit, erősen hangoztatjuk őket külön-külön is és újból elmondatjuk, hogy miért magánhangzók A szedőfüzetben levő összes páros hangok tehát *magánhangzók*.

Ha a szedőfüzetben levő többi hangzót is ki akarjuk ejteni, magukban nem tudjuk oly határozottan és tisztán kiejteni, hogy azok teljesen érthetők legyenek. (Kisérletek.) Szótagot sem képesek ezek magukban alkotni. Ha ezekből szótagot akarunk csinálni, akkor valamely magánhangzót kell segítségül vennünk. *Ezeket a hangokat, mert segítséget kérnek mástól és csakis mással tudnak határozottan, érthetően hangzani, mássalhangzóknak nevezzük.* Ilyenformán a szedőfüzet összes mássalhangzóit hangoztatva gyakoroltatjuk s minden egyesnél megállapíttatjuk a gyermekkel, melyik az a segítő hang, amely nélkül nem tudjuk a mássalhangzót határozottan kiejteni.

Ehelyütt különös gond fordítandó a mássalhangzók helyes kiejtésére is. Figyelmeztetjük a gyermekeket arra, hogy valahányszor egy mássalhangzót hangoztatnak, mindig a megfelelő magánhangzójával együtt ejtsék ki. Kiküszöbölendő tehát az egyes iskolák ama rossz szokása, hogy a gyermekek a mássalhangzókat nem a magánhangzóval együttesen (bé, cé, dé, ef, gé, há stb.), hanem magánhangzó nélkül, alig érthetően próbálják kiejteni. Sőt, egyes iskolákban elferdítve mondják az egyes hangokat, pl. ne, me, re, sze, se, stb. A mássalhangzók e helyes és szabatos kiejtésére már itt kell a gyermeket rászoktatni és megkövetelni tőle, hogy csakis ezt a kiejtési módot használja mindenkor. Sok szükségtelen beszédnek, további utasításnak lehet ezzel elejét venni.

A hangzók ismertetése után hozzáfoghatunk a szótagolás rendszeres gyakorlásához s a szabályoknak a gyakorlat alapján való elsajátításához. A magánhangzó értelmezésénél már észrevették a gyermekek, hogy a magánhangzó magában is alkot szótagot. Ez alapon rávezetjük, hogy minden egyes szótagban magánhangzónak kell lenni, e nélkül szótag nem is lehet s így ha egy szóra rátekintenek és a magánhangzókat megszámlálják, azonnal megmondhatják, hogy hány tagból áll a szó. (Fiam, leány stb.)

A szótagolás részleteit szintén a szedőtáblán szemléltetve mutatjuk be és gyakoroltatjuk. Több olyan szót veszünk, amelyben két magánhangzó között egy mássalhangzó van. Szótagoltatjuk a szót s a szedőtáblán ennek megfelelően *szétválasztjuk a tagokat.* A gyermek magától rájön, ha két magánhangzó között egy mássalhangzó van, akkor ezt a következő magánhangzóhoz tesszük. Ezután felszólítjuk a gyermeket, szedjenek ki két-három olyan szót, amelyikben két magánhangzó között két mássalhangzó van. Szótagoltatjuk a szavakat s a szedőtáblán elválasztatjuk. Hogyan osztozkodtak most a magánhangzók a mássalhangzókon? Az első is kapott egyet, a másik is kapott egyet. Ugyanígy járunk el, ha két magánhangzó között három mássalhangzó van. A szavak szétbontását jóideig csak a szedőtáblán végeztetjük és csak kellő gyakorlás után iratjuk le a szedőtáblán végzett munkát. Tehát *nem a szabályt mondatjuk el,* hanem *gyakorlat útján* igyekszünk a szótagolást érthetővé tenni és a tanulókkal elsajátíttatni.

Az összetett szavak elválasztását is már e fokon taníthatjuk. Először természetesen összeteszik az összetett szót s ez alapon rávezetjük a gyermeket a szétbontásra.

Pl.: Tanító: Egy szót mondok nektek: *kisasszony.* Mit gondoltok, egy vagy több szóból van-e összetéve ez a szó? Szedjük ki először az első szót: „kis". Szedjük külön a másik szót: „asszony". Hány szó ez? Mi az értelme az egyiknek, mi a másiknak? Tegyétek össze most a két szót s olvassátok el! Milyen szót csináltatok? (Kisasszony.) Vajjon a „kisasszony" is annyit jelent, mint asszony? Mit csináltunk most a két szóból? Mit *tettünk össze* a szedőtáblán? (Két szót). Hány szóból tettük össze a „kisasszony" szót? Mivel ezt a szót úgy csináltuk (képeztük), hogy *összetettünk* két szót, azért ezt *összetett szónak* hívjuk.

Tanító: Hátha most a sor végén el kell választanunk ezt a szót, mit gondoltok, hogy választjuk el ezt az összetételt? (Ahogy összetettük).

Ez esetben csakugyan egészen nyugodtan beszélhetünk a gyermeknek a „szétbontásról", „összetevésről", mert ez az eljárás szeme előtt ment végbe, ő maga csinálta, nem úgy, mint eddig, amikor ilyen esetekben a gyermek képzeletére bíztuk az egész dolgot.

Ha a szavak elválasztására vonatkozó különböző eljárásokat ilyen módon elvégeztük s begyakoroltattuk, akkor az erre vonatkozó tapasztalatokat összefoglaljuk s a végzett cselekvésekre hivatkozva elmondatjuk, (nem szabályokat daráltatunk), hogy a valóságban a szedőtáblán, miként *választották el,* boncolták szét az egyes szavakat.

A *kettőzött mássalhangzók* gyakorlására a könyvhöz csatolt jegyzékben levő szavak veendők. Itt különösen figyelembe veendő, hogy e szavak kiszedésével s leiratásával nemcsak a helyesírás technikáját akarjuk gyakorolni, hanem a gyermek hallását is kívánjuk fejleszteni. Ép ezért nagyon fontos, hogy ilyen szavak kiszedése előtt, a szavakat többször is elmondatjuk s a kettőzött mássalhangzókat erősen hangoztatjuk.

A tanítás menete itt körülbelül a következő lehet:

Tanító: Van sok olyan szó a magyar nyelvben, amelyben ugyanazon mássalhangzóból kettő is van egymás mellett. Ilyen például: állat, hosszú, zörren stb.

Az ilyen szavak kiszedésénél és leírásánál nagyon kell vigyázni. Nagyon sok gyermek sok hibát követ el, amikor ilyen szavakat ír le. Hogy könnyebben jegyezhessétek meg magatoknak az ilyen szavakat, az ilyen szavak kiszedésénél a kettős mássalhangzókat nem fekete, hanem piros betűkkel fogjuk kiszedni.

Ha tehát például az „állat" szót ki akarjátok szedni, akkor a két „ll"-et piros betűvel fogjátok kiszedni. Miért? Milyen piros betűket veszel, ha a következő szavakat ki akarnád szedni: ruccan, dobban, ebből stb.

A kettőztetésnél azonban még másra is kell ám ügyelni, kedves gyermekeim. Van sok szó ugyanis, amelynek közepén a kettős mássalhangzó kétjegyű. (ccs, ggy, nny, ssz, zzs).

Nézzük ezt a szót: „hosszú". A közepén két „sz" van, vagyis olyan két hangzó, amelyet két-két betűvel kellene írnunk, vagyis így: „hoszszú". (A két „sz"-et ki kellene írni).

De nem így írjuk ám ezt a szót, mert hosszadalmas lenne, hanem megrövidítjük s így írjuk: hosszú. Mit csináltunk itt? Az első „sz"-nek a „z" betűjét kivettük s a megmaradt „s" betűt hozzátettük a második „sz"-hez. Így lett a „*hoszszú*"-ból „*hosszú*".

Próbáljuk ezt most a szedőtáblán! Szedjétek ki ezt a szót „frecscsen“ (két „cs“-vel)! Most vegyétek ki az első „s“ betűt s toljátok (vonjátok) össze a betűket s lesz „freccsen“.

Próbáljátok így kiszedni és összevonni a kétjegyű mássalhangzókat a következő szavakban:

Ereszszétek, válaszszatok, fagygyú, recscsen, hatytyú, kurutytyol.

Az így megrövidített szavakat jól jegyezzétek meg magatoknak s így írjátok le a füzetbe.

Ezután sok olyan szót fogtok szedni, amelyben kétjegyű mássalhangzó van. Nézzétek meg jól a szót és csak azután szedjétek ki és írjátok le! A szedésnél és leírásnál úgy ismerkedjetek meg a szóval, hogy újabbi leírásnál vagy kiszedésnél hibát ne csináljatok!

Mielőtt leírnátok e szavakat, előzőleg olvassátok el hangosan a kiszedett szavakat!

A kettőzött kétjegyű mássalhangzók elválasztását szintén *gyakorlati alapon mutatjuk be.* Nem kell azonnal szabályt mondani, először hadd kisérletezzenek a tanulók.

Tanító: Mondjátok ki szótagolva ezt a szót: „asszony“! (A szótagolás valószínűleg helyes lesz). Most próbáljátok a szedőtáblán elválasztva kiszedni ezt a szót!

Lehetséges, hogy a gyermekek hallásuk után indulva, helyesen szedik ki majd az elválasztást (asz-szony). Ha ez nem sikerülne, csakis akkor kell őket a helyes elválasztásra figyelmeztetni s a következő gyakorló szavakat ezek szerint kiszedetni.

*

A II. osztályban a szavakon kívül szedetünk még rövid mondásokat, közmondásokat stb., továbbá hasonló hangzású szavakat s az ékezet elhagyása folytán származó különösségeket. Ezekre vonatkozólag a Helyesírási Példatár bőséges anyagot szolgáltat.

A hasonló kiejtésű szavak kiszedésére s leírására vonatkozólag csak azt jegyzem meg, hogy e szavak ismételt kiszedése alkalmával, avagy több példa megoldása után, a hasonló szavakból csak az egyiket adjuk meg, a másikat pedig a gyermekek kötelesek kitalálni. Pl.: Szedjétek ki a következő szavakkal hasonló hangzású szavakat: kérek — (kéreg), zsír — (sír) stb. A zárójelben levő szót nem közöljük a gyermekekkel.

E szavak gyakorlása azért is fontos, mert ezek nemcsak helyesírási szempontból értékesek, hanem a gyermekeknek is tetszetősek s érdekességüknél fogva örömest foglalkoznak velük.

2. A III. osztály tanítási anyaga.

a) A főnév, melléknév és ige ismertetése.

A helyesírás kezdő fokán nagyon fontos, hogy a gyermek az egyes szófajtákat könnyedén, szinte természetszerüleg, azonnal felismerje. Minden különösebb gondolkodás nélkül, azonnal mondja meg, hogy egy-egy szó miféle szófajhoz tartozik. Egyes tanerők a szófajták felismerésére, megkülönböztetésére nem nagy súlyt helyeztek s a kellő gyakorlás mellőzésével megelégedtek azzal, hogy az illető szófaj értelmezésére vonatkozó szabályt beemléztették s elmondatták. Ezt az eljárást pedig minduntalan gépiesen megismételtették annak meggyőződése nélkül, hogy a gyermek tisztában van-e a lényeggel, vagy sem.

Sok iskolában a nyelvtani órán mást sem hall az ember, csak ilyesféléket: mi a főnév? hányféle a főnév? mi a gondolati főnév? mi a melléknév, az ige, a számnév? stb. Tehát nem a különböző szók azonnali felismerésére fordították a főgondot, hanem a szabály bemagoltatására. Nem csoda, hogy az ilyen iskolában megakad a gyermek tudása, ha ilyesfélét kérdez az ember: miféle fajta szó (vagy, amint egyesek mondják „beszédrész") az erdő, mező, az ég, bátor, okos, tud, jár stb. A főnévre vonatkozó szabályt szabatosan el tudják mondani, magát a szót azonban nem ismerik fel.

Nem helyes tehát az az eljárás, amikor a kezdő fokon, a szabályoknak elöbb mondott módszer szerinti betanulása után, azt mondjuk a gyermeknek: Sorolj elő főneveket, mellékneveket, igéket! Keresd ki ebből az olvasmányból a főneveket, igéket! Stb. A gyakorlat útján képessé kell tenni a gyermeket arra, hogy az egyes szavak jelentését felismerje, a tárgyak, tulajdonság, cselekvés, mennyiség között a különbséget megismerje és csakis ezen megismerés után állapítjuk meg a nyelvtani elnevezéseket. Ha szorosan vesszük, a gyermek legnagyobbrészt — ha ismeri a szó fogalmát — csaknem teljesen tisztában van azzal, mi a tárgy, tulajdonság, cselekvés és mégis feltünő, hogy a grammatizálás folytán ezt a természetes tudását valósággal háttérbe szorítjuk.

A különböző szófajták felismertetésénél nincs más dolgunk, mint a fogalmakat tisztázni s a gyermeket rávezetni, hogy mi a tárgy, tulajdonság stb. Tehát nem szabály kell itt legelső sorban, hanem annak észrevétetése, hogy körülöttünk sok minden van s minden szó mást és mást jelent.

Rávezetjük tehát a gyermeket arra, hogy körülöttünk, a tanteremben, otthon, a mezőn, az utcán stb. sok-sok mindenféle tárgy van, amelyet megszemlélhetünk; sokat közülük megtapogathatunk, megfoghatunk, egyeseket pedig — anélkül, hogy látnók, — hallás után észrevehetünk.

Felkeltjük a gyermek figyelmét a különböző helyeken levő különböző tárgyakra s elősoroltatjuk azokat a tárgyakat, amelyeket lát, észrevesz. Kimegyünk az udvarra s megnézzük az ott levő tárgyakat. Vigyük ki a gyermeket a kertbe, az utcára s figyelmeztessük, hogy amit szemével lát, az mind tárgy. S ilyen alapos szemlélődés után visszajövet a tanterembe felszólítjuk a gyermeket, sorolja elő mindazokat a tárgyakat, amelyeket az udvaron, a kertben, az istállóban, a konyhában, a szobában, a mezőn, az utcán stb. látott. S ezen felsorolás alkalmával a gyermek rá fog eszmélni, hogy a padló, a mennyezet, a föld, a göröngy, az utca, az árok, az út, posvány, pocsolya, a hegyoldal, domb, temető, patak stb. mind-mind tárgyak. A gyermek eddig abban a tudatban élt, hogy tárgy csak az, amit a kezébe vehet, amit megemelhet, elvihet, amit az iskolában s a szobában maga körül lát. E széleskörű megvilágítás után azonban kinyílnak szemei s csodálkozni fog azon, hogy ennyi tárgyat ő nem vett észre a nagy mindenségben.

Amikor a gyermekek ily alapossággal megtekintették, megszemlélték s elsorolták a tárgyakat, rávezetjük arra, hogy ezek a tárgyak s a körülöttünk levő személyek nem mind egyformák. Mindegyik más és más, mindegyiknek más és más a *tulajdonsága*. Mi az a tulajdonság? Az, hogy a tárgyak kicsinyek, nagyok, vastagok, kemények, puhák, stb. stb. Ha nem ismerjük jól a tárgyat, vagyis nem tudjuk, melyek a tulajdonságai, akkor azt kérdezzük: *Milyen ez a tárgy?* S akkor megvizsgáljuk a tárgyakat: megfogjuk, közelebbről megszemléljük őket. Ezen vizsgálódás közben rájövünk, hogy minden tárgynak van valami tulajdonsága, vagy *milyensége*. Megvizsgáljuk először a tanteremben levő tárgyakat. Milyenek azok? Milyen ez az asztal, az ajtó, a padok, az ablak? Kemények, vagy puhák-e? Milyen alakuak ezek a tárgyak? (Kerek, gömbölyű, négyszögletű, hegyes stb.) Van-e még más tulajdonságuk? Melyek tehát a pad, asztal stb. tulajdonságai?

Ugyanígy vizsgáljuk az udvaron, a kertben, a lakásban, az utcán s máshol levő tárgyak tulajdonságait s a megállapított tulajdonságokat rövid, határozott mondatokban fejeztetjük ki. Ilyen vizsgálódás, meglátás után a gyermek látóköre szélesbedik, sok

mindent vesz észre s majd minden dologról tud valamit határozottan mondani.

Ezek után végül észrevétetjük a gyermekkel, hogy a személyek, az élőlények s a tárgyak bizonyos cselekvést is végeznek. Ha nem ismerjük a cselekvést, azt kérdezzük, *mit cselekszik, mit csinál valaki vagy valami?* Mit csinálsz te itt az iskolában, otthon, az utcán, a templomban? Mit csinál az édesapád a mezőn, a szántóföldön? Mit csinál az édesanyád? Mit csinálnak más élőlények? (A ló, tehén, háziállatok stb.) Mi *történik* kint a szabadban?

Csakis ezek után s legvégül térhetünk át az így letárgyalt különböző dolgok nyelvtani megnevezésére s akkor is a legegyszerűbb, legrövidebb értelmezéssel. Elegendő, ha azt mondjuk, hogy a tárgyakat, személyeket másképen *főnévnek* (mert ez a legfőbb, legfontosabb), a tulajdonságokat másképen *tulajdonságnévnek vagy melléknévnek* s a cselekvést *cselekvésszónak vagy igének nevezzük.*

Ilyen alapos, részletes ismertetés után lehetetlennek tartom hogy a gyermek ezek után sokáig gondolkozzék, vajjon a nap és hold tárgyak-e vagy sem, melyek a tárgyak egyes tulajdonságai, milyen cselekvést végeznek az élőlények és tárgyak? Nem szabad megfeledkeznünk, hogy az iskola első éveiben a kis gyermek ismeretköre még nagyon is szűk. Ami nekünk érett ésszel és sok tanulás után könnyűnek s egyszerűnek látszik, a fakadó gyermeki léleknek nagyon nehéz lehet, s amit mi a szabály alapján érthetőnek találunk, a gyermeknek teljesen érthetetlen lehet. Nem elegendő tehát a szabály, meg kell fognunk a gyermek kezét, el kell vezetnünk mindenhová s ilyen módon, nem pedig grammatikai szabályokkal rá kell vezetnünk a tudnivágyó kis lelket arra, amire ő maga is kíváncsi s amit ő maga is szeretne kérdezni az iskolában, de esetleg nem mer.

A tárgyaknak ilyen módon való megtekintését, megismertetését pedig nem is a nyelvtani órákon s nem is a harmadik osztályban, hanem már az első osztálytól kezdve s azt mondhatnám, minden órában végezhetjük.

Kissé hosszadalmasabban foglalkoztam e kérdéssel, de mivel ezen alapfogalmak biztos tudása nélkül nem képzelhető el a helyesírás rendszeres és eredményes tanítása, szükségesnek tartottam a nyelvtan e részét kissé részletesebben ismertetni s az érdekelt tanerőket már e fokon a helyesírás rendszeres tanításának legfőbb ellenségétől: a grammatizálástól ezáltal távoltartani.

b) Az ige részletesebb ismertetése. Az igeragozás.

A főnév s a melléknév fogalmának részletes ismertetéséhez hasonlóan — az előbbi fejezetben jelzett eljárás szerint — megismertetjük az ige fogalmát is. Itt is nem az adott szóból indulunk ki, hanem a cselekvésből. Cselekszünk és cselekedtetünk a gyermekkel. Az ige felismertetését tehát nem az egyes igéknek és a szabálynak szajkó módon való felsoroltatásával, hanem a cselekvés esetleges megtételével, megneveztetésével kapcsolatban gyakoroltatjuk be. Nem teszünk fel tehát ilyesféle kérdéseket: Ki tud igét mondani? Milyen szó a „fut" szó? Mit fejez ki ez a szó: „írok"? Sorolj elő igéket! stb. Ezek a cselekvésszó fogalmának felismerésére és begyakorlására nem alkalmasak. Ezek helyett a következő gyakorló kérdéseket kell feladnunk: Mondd meg, mit csinál *(cselekszik)* most Pista? Mit cselekszem én? Mit csinálsz reggel, délben, este? Mit csinálsz otthon, az iskolában, az utcán, a templomban? Mit csinálnak a mesteremberek? stb. E kérdésekre pedig nem egész mondattal, hanem csakis az állítmánnyal, a cselekvésszóval feleltetünk.

Az igét kezdetben lehetőleg csakis jelentő mód jelen idő harmadik személyében mondatjuk. Ez az eljárás annál is inkább szükséges, mert az igének ez az alakja a legtöbb igének a törzsét is képezi. Ez a gyakorlás kezdődik már a második osztályban és folytatódik a harmadik osztályban is úgy, hogy amikor az igeragozásnak a szedőtáblán való összeállításához hozzáfogunk, a növendékek teljesen tisztában lesznek a cselekvésszó fogalmával.

Ha a gyermekek ilyenformán már tisztában vannak a cselekvésszó fogalmával, hozzáfoghatunk az igeragozás ismertetéséhez. Ezt megelőzőleg azonban ismertetnünk kell a ragozásnál előforduló személyek, továbbá az egyes- és többesszám fogalmát is. Az eljárás a következő:

Két gyermeket szólítok ki a táblához. A tábla felé fordulva én állok az első helyen, az egyik tanuló mögöttem, a másik tanuló a harmadik helyen. Mindegyikünk kezébe vesz egy-egy könyvet. Magunk mellé kiszólítok még egy gyermeket. Tanító: Hárman állunk itt a tábla előtt egysorban. *Én* állok az első helyen, tehát én vagyok az *első személy*. Pista, te mögöttem állsz a második helyen, te vagy a *második személy*. Jancsi a harmadik helyen áll, *ő a harmadik személy*.

Tanító: Ki az első személy? (Második, harmadik?) Miért

mondtam, hogy Jancsi a harmadik személy? (Mert harmadik helyen áll). Tanító: Mindegyikünk könyvet fog adni Gyurinak, aki mellettünk áll. Mivel én vagyok az első személy, én fogom mondani, hogy mindegyikünk könyvet ad. Ahogy állunk, abban a sorrendben adjuk a könyvet.

A könyv átadásánál a tanító mondja: *Én adok, te adsz, ő ad.* (Mindenki átadja a könyvet.) Ezt az eljárást megismétli a tanító s minden személy által történő átadásnál kérdi az osztálytól: Hányadik személy adta át a könyvet?

Ezt az eljárást először szóbelileg s több gyermekkel begyakoroltatjuk s arra törekszünk, hogy a gyermekek könnyedén és szemléltetve lássák a különböző személyek által végzendő cselekvést. (Én adok, te adsz, ő ad.)

Élénk szemléltetés céljából helyes, ha a személyes névmásokat (én, te, ő) egy-egy kis papírlapra felírjuk s a papírlapokat az egymás mögött álló tanulók kabátjára gombostűvel megerősítjük. A gyermekek ezáltal szemléltetve is látják maguk előtt a cselekvést végző három személyt.

Ha a gyermekek ilyenformán már könnyedén tudják ragozni az igét az egyesszámban, akkor rávezetjük őket az ige törzsének a felismerésére és kikeresésére. Rajzolunk egy fát, élénken feltüntetve a törzset és koronát. (Esetleg szines krétával.) Ezután rávezetjük a gyermeket arra, hogy a cselekvésszónál is találunk törzset és ahhoz tesszük *(ragasztjuk)* a *ragokat.*

Figyelmeztetjük a tanulókat, hogy ha az igéket helyesen, hiba nélkül akarjuk leírni, akkor legtöbb igénél ismernünk kell az ige törzsét. Ennek ismerete nélkül nem írhatunk helyesen. Ezért kell tehát az igetörzs megkeresését megtanulnunk.

Hogy vezetjük rá ezután az ige törzsének a felismerésére? Az előbbi módon ismét sorba állítjuk a 3 tanulót. Elmondatjuk ismét az első személlyel a ragozást s amikor a harmadik személyhez ér, akkor megmondjuk, hogy a harmadik személy által végzendő cselekvés az igének a törzse. Tehát Pista *(ő) ad,* ez az ige törzse. Ezek után figyelmeztetjük a gyermekeket, valahányszor az igének a törzsét keresik, mindig Pistára, a 3. személyre gondoljanak s adják föl maguknak a kérdést: *mit csinál Pista (Ő)?*

Gyakorlásul különböző igéket adunk föl ezután (kezdetben csak főnévi igenévi alakban, később pedig más, jelenidejű, ragozott alakban) s kérdjük, *mit csinál Pista (Ő)?*

E gyakorlás közben az illető fiút az osztály elé is állíthatjuk s a mellére egy papírlapot alkalmazhatunk, amelyen nagy betűvel és feltűnően jelezve van az „Ő." Törekedjünk arra, hogy csakis ilyenformán, ilyen szemléltetés által tanulja meg a gyermek az igetörzs fogalmát s hogy azt még a gyengébb tanulók is könnyedén tudják kikeresni.

Később arra is rávezetjük a gyermeket, hogy minden egyes igének van „ni" végű alakja. (A nyelvtani kifejezést természetesen nem használjuk. Erre nincs szükség.) Ha ezt a „ni" véget elhagyjuk, a legtöbb igénél megkapjuk a törzset. A „ni" végű ige után a következőképen kérdezünk: *mit kell csinálni?* (Irni, rajzolni stb.) *Mit nem kell* (vagy *nem szabad*) csinálni? (Lármázni, szaladni stb.) Az igetörzs keresésének ezt a két módját gyakoroltatjuk s ha a gyermek az első mód szerint nem tudná megmondani a törzset, esetleg rájön a másik módon.

Lehetséges, hogy az ige főnévi igenévi alakját sok esetben még hamarább tudja megmondani, mint a jelentő mód jelen idő harmadik személyét. Tapasztalásból tudom, hogy a gyermek különösen akkor találja meg nehezen az ige törzsét, amikor az igét valamely különösebb ragozási alakjában látja. Bármely ragozott alakot azonban sokkal könnyebben tud főnévi igenévvé átalakítani, mint a ragozott alakból a harmadik személyű igetörzset megállapítani.

Az igeragozás ezen alapvető elemeinek biztos tudása után hozzáfogunk az igének a jelentő mód jelen idejű ragozásának *szemléltetéséhez.* Először egyesszámban, azután többesszámban. Az eljárás a következő:

A tanító és 2 tanuló ismételten elvégzik az „ad" ige egyesszámú ragozásával járó cselekvést. Tanító: Mit csinálok én? Én adok. Mi ennek az igének a törzse? Mit csinál Pista? Mi a törzs? Amit én most erről a könyvről mondtam, azt a szedőtáblán ki is fogjuk szedni.

Tanító: Mivel hárman adtuk a könyvet, tehát három szedőlapot fogok venni, amelyre rá van nyomtatva „ad" szó, vagyis az igének a törzse. Amilyen sorban mi állunk, olyan sorban egymás alá helyezem a három lapot. (Ad, ad, ad). Tanító: Gyermekeim, érthető-e az, amit én most kiszedtem: én ad, te ad, ő ad? (A harmadik személyben érthető, a többi azonban nem.) Tanító: Hogy érthető legyen, ide *ragasztunk* majd valamit. (A tanító kezébe veszi az *„ok"* ragot, a második személynek *„sz"* ragot nyom a

kezébe.) Elmondom még egyszer, mit csinálunk. Én adok. (Eközben a tanító a ragot odailleszti a törzshöz). Pista, te adsz. (Amikor a tanító ezt mondja, Pistával oda helyezteti az „*sz*" ragot.) Tanító: Ő ad. Ugyebár, ez már teljesen ki van szedve, ennek teljes értelme van, tehát semmit sem kell hozzá illesztenünk.

Nézzétek gyermekeim, a törzset nem bántottuk, teljesen változatlanul maradt, csak ilyen zöld lapon levő betűket, *ragokat ragasztottunk* hozzá, hogy értelmes legyen a szó. Ezek a zöld betűk: a *ragok*. Ezek a törzsnek a levelei, a lombja, amelyek a törzsből kinőttek, ép úgy, mint a rózsatőnek a kis, zöld ágai vagy levelei. Az első személy milyen ragot tett a törzshöz? Milyen ragot tett a második személy? milyet a harmadik?

Tanító: Olvassuk el most valamennyien, mit szedtünk ki! (Elolvassák együttesen). Tanító: Vigyázzatok gyermekeim, a második személyben a szót nem lehet ám teljesen úgy olvasni, amint az ki van szedve. (Megkísérli a tanító az „adsz" szónak betűszerinti elolvasását.) Ez nagyon nehezen menne. Ezért úgy olvassuk ezt, mintha „c" volna. Hogy olvassuk ezt? Miért kell így olvasnunk? Mit tettünk a második személyben a törzshöz? Mit tettünk az első személyű törzshöz?

Megfelelő gyakorlás után ugyanily módon letárgyaljuk a többesszámot is. A tábla előtt három sorban kettesével állnak a tanulók. Az elsők mondják, mit csinálnak ők és a többiek. A további eljárás ugyanaz, mint az egyesszámban.

Több igét szedetünk ki ilyenformán, lehetőleg olyat is, amelynek törzse „d" vagy „t" végű. (Lát, tud, enged, vet, mutat, üt, köt, stb.) A „d" és „t" végüeknél a többesszám második személye különösen gyakorlandó s figyelmeztetendők a gyermekek a hozzájáruló ragra. Kezdetben a kiszedésnél ne tegyük össze a törzset és a ragot. Jobb, ha egyideig szétbontva látja a gyermek az igét és a ragot. A törzshöz járuló ragokat a gyermekek többszörös ismétlés után először a szedésről leolvasva mondják el, későbbi gyakorlás folyamán pedig a ragokat takarjuk le s a gyermekek így mondják el azokat.

Ha azt látjuk, hogy a gyermekek a törzs és rag összetevésében biztosak, akkor egy-egy igének különböző személyekben ragozott alakjait szedetjük ki. A diktálásnál mondjuk meg mindig a személyes névmást, mert ez a megfelelő személy ragjának gyorsabb és biztosabb kiszedését segíti elő.

Amikor a tanulók több igének a ragozását ilyen módon

kiszedték, a tanító figyelmezteti a gyermekeket, hogy mivel megfelelő *ragokat* tettek most az igetörzs mellé s mivel ragokkal foglalkoztak most, ezért *ragoztak*. Ez csaknem olyan, mint aki gombbal játszik, az *gomboz*, vagy aki golyóval, vagy labdával játszik, az *golyóz*, vagy *labdázik*. Mivel pedig igéhez tették a ragokat, tehát *igeragozást végeztek*.

Csakis ezek után, amikor a gyermekek már teljesen biztosak a ragozás kiszedésében, írhatjuk föl a ragozást a táblára és a füzetekbe, először a törzset és ragot elválasztva s csak hosszabb gyakorlat után összeírva. Ha valamely gyermek ez esetben is hibát követne el, azonnal vegyük elő a szedőtáblát s azon mutassuk meg az ige tövét s ragját. Ha írásközben hibát követne el a gyermek, a hibát sohasem javíttassuk — különösen kezdetben — a táblán, hanem mindig a szedőtáblán, hogy a gyermeket ezáltal a kézzelfogható szemléltetés útján vezessük a helyes megértéshez.

Ilyen alapos eljárás után diktálunk azután különböző igéket különböző személyekben, részint az egyes igék ragozott alakjait, részint olyan mondatokat, amelyekben a tanult ragozási forma előfordul. E célra fölhasználjuk a példatárban levő közmondásokat, szemelvényeket.

Az ekként elsajátított különböző ragozási, vagy más egyéb nyelvtani ismereteket, illetőleg *a végzett munkálatokat* azután megfelelő begyakorlás után a *tanulókkal összefoglaltatjuk s elmondatjuk*. Mindenkor azonban arra késztetjük a tanulót, hogy *csak azt mondja el, amit ő maga végzett, összeállított, szétszedett*. Amikor tehát az általa több ízben végzett munka lefolyásáról, eredményéről beszámol, voltakép nem tesz más egyebet, mint nyelvtani szabályokat sorol elő, amelyeket a multban oly keservesen s gyakorlati eredmény nélkül beemlézett. De milyen más megvilágításban, milyen más megértéssel, felfogással s öntudatossággal mondja el most ezeket, nem is sejtve, hogy nyelvtani szabályokat mond el . . .

Egyesek előtt talán kissé hosszadalmasnak, lassúnak és esetleg szükségtelennek fog tetszeni ez a tanítási eljárás. Az illetőket csak arra akarom figyelmeztetni, hogy az igeragozás betanítása abban a formában, ahogy az most történik, oly elvont, oly elméleti s a gyermek előtt oly szükségtelennek látszó teher, hogy azzal egyik sem foglalkozott és foglalkozik szívesen. Az igeragozásnak értelem nélküli beemléztetése cél nélküli és eredményre nem vezet. Bizonyítja ezt az eddigi sok munka után elért csekély eredmény. Ha az igeragozás mintáját a gyermek szeme előtt nem építem föl

ilyen kézzelfoghatólag s a gyermek felfogásának megfelelően ilyen egyszerüen nem magyarázom meg, azt öntudatosan nem is tudhatja s gyakorlatilag nem is alkalmazhatja azonnal eredményesen. Beszélhetünk a gyermeknek az igetörzsről s a ragokról elvontan akármennyit, nem érdekli, nem fogja azt azonnal megérteni. Hiába mondjuk a gyermeknek, hogy ragot „*teszünk*" a törzshöz, amikor a táblán voltakép *hozzáírjuk,* ezt az elvontságot gyermekeszével nem tudja felfogni. A gyermek a táblán betűket lát, amelyek előtte nem elevenek, nem mozognak, s így hatást sem gyakorolnak a lelkére. A mozgólapokkal, betűkkel történő s önmaga által végzett szedést és összetevést s az abból mintegy önmagától leszűrt szabályokat azonban könnyedén képes megérteni, lelkében megőrizni s alkalomadtán azonnal felhasználni.

c) Az ige mult ideje.

A jelen idejű alanyi ragozás rendszeres begyakorlása után áttérünk a mult idő helyesírásának tárgyalására. Mielőtt azonban az erre vonatkozó részleteket ismertetnők, feltétlenül szükséges, hogy a gyermek a három főidőt könnyedén és biztosan tudja felismerni. Ennek gyakorlása céljából az egyes cselekvéseket a mult s a jövő időben mondatjuk el, úgyszintén különböző időkben ragozott igealakokat mondunk s megállapíttatjuk a cselekvés idejét. Önként értetődik, hogy amíg a gyermek ezeket nem tudja, a mult idő ismertetéséhez nem foghatunk hozzá.

A fenti előgyakorlat után a szedőtábla felhasználásával figyelmeztetjük a tanulót, hogy itt is, mint a jelen időben a legtöbb ige törzse teljesen változatlanul marad s mielőtt ahhoz a személyragokat tennők, megbővítjük a törzset a mult idő ragjával (jelével), amely „t", vagy „tt" lehet. Vagyis: a magában álló „t" és valamely magánhangzóval járó „tt". Fontos ezt mindjárt a tanítás elején megkülönböztetni s a tanulókat figyelmeztetni, hogy a magánhangzó után „tt"-ét, mássalhangzó után „t"-ét írunk.

Egyes iskolákban a mult idő ragjának ismertetésénél azt is hallottam, hogy ilyen szavakban, mint pl. „tudott", „dolgozott" a szó végén azért van két „t", mert *keményen hangzik.* Megengedem, hogy nyelvtani szempontból talán helyes ez a meghatározás, de az elemi iskola III. osztályú növendékének hiába magyarázzuk ezt,

mert úgysem érti. Kár az ilyen elvont szabályokkal a gyermek emlékezetét megterhelni.

A szedőtáblán először oly igét ragoztatunk, amelyben a mult idő ragja „t". (Pl. jár—t—am, kér—t—em). Az összetétel élénkebb feltüntetése végett a mult idei ragokat piros kartonlapra írjuk és a „tt" raghoz mindjárt a segédhangzót is írjuk (ott, ett, ött), nehogy a túlságos szétbontás elvonja a gyermek figyelmét. A további begyakorlás itt is olyan, mint a jelen időnél.

Kellő gyakorlás után rávezetjük a gyermeket arra is, hogy egyes igéknél a mult idő ragjával bővült törzset is meg kell állapítani. Legtöbb esetben megkapjuk ezt a törzset, ha ezt kérdezzük: *mit csinált valaki, mi történt?* Az ilyen multidős törzshöz tesszük azután a személyragokat. A jelen idejű s a mult idejű törzs feltalálása több példán gyakorlandó.

A kettős „t"-vel bíró igetörzseket a szedőtáblán úgy szedetjük ki, hogy a gyermek határozottan lássa azokat maga előtt s ő maga vegye észre, hogy a kettőzött mult idejü raggal bővült igetörzs az összes személyekben egyforma. (*Futott*—am, *futott*—ál, *futott* stb.) Ha az ilyen igék ragozása közben a tanuló nem volna biztos az igealak helyes leírásában, figyelmeztessük őt arra, hogy ilyen esetben gondoljon mindig az igének a mult idejű raggal bővült törzsére. Helyes azért itt is, ha a személyragokat a szedésnél és az írásnál is egyideig külön szedjük és írjuk, a mult idő ragját azonban a törzzsel együtt szedetjük és iratjuk.

Önként értetődik, hogy a két „t"-s mult idejű raggal bíró igék közül kezdetben lehetőleg csak egytagu igéket adjunk föl gyakorlásra. (Üt, fut, köt, ront, önt, bont stb.) Csakis ezek kellő begyakorlása után adjunk nehezebben ragozható igéket. (Felejt, megbocsát, választ stb.)

Különös gondot kell fordítanunk a többes szám második személyének gyakorlására, mert ez a mult idejű ragozás legnehezebb alakja. Helyesen tesszük továbbá, ha megfelelő példák segítségével a jelen idő többesszám első és második személyét a mult idő többes szám ugyanazon személyeivel a szedőtáblán és írásban is összehasonlíttatjuk és gyakoroltatjuk, mert ezen igealak írásánál sok hibát követnek el a tanulók. (Lát—unk, lát—t—unk; lát—tok, lát—t—atok; vehet—ünk, vehet—t—ünk; vehet—tek, vehet—t—etek; ad—tok, ad—t—atok stb.)

A rendhagyó igék mult idei ragozását az eddigiek alapos begyakorlása után és külön kell gyakoroltatnunk. (Hittem, vittem,

tettem, lettem, ettem, ittam.) Mivel ezeket a mult időben teljesen egyformán ragozzuk, elegendő, ha a tanulók egynek a ragozását alaposan megtanulják s erre a mintára a többit gyakorolják.

Külön gyakorlandók továbbá a következő igék is: játszik, metsz, tetszik, látszik.

Ismételten hangsúlyozom itt is, törekedjünk arra, hogy a mult idő ragozott alakját a gyermek ne szabály alapján, hanem a szedőtáblán végzett cselekvés, vagyis a gyakorlat, szemlélet alapján ismerje meg. Nem az a fő, hogy a gyermek minden gondolkodás nélkül mondja el, mikor használunk „t"-ét és mikor „tt"-ét, hanem az, hogy biztosan s tudatosan írja le a mult idő bármely alakját. Ezt a készséget pedig csakis a szedőtáblán történő szemlélettel s alapos gyakorlással tudjuk elérni.

3. A IV. osztály tanítási anyaga.

a) Az igemódok.

Az igemódok megismertetésével s megkülönböztetésével külön kell foglalkoznunk. Egyes példákon világosan szemlélhetővé kell tennünk az egyes módokban történő cselekvés minőségét. Fontos ez azért, mert a helyesírástanítás kezdetén az erre vonatkozó ismeretek nélkül szinte lehetetlen öntudatosan helyesen írni. Itt is, miként az eddigiekben is, nem a szabályok betaníttatása s elszajkóztatása a fő, hanem a lényeg alapos megmagyarázása, megértetése s a megértett dolgok kellő begyakorlása. Az eljárást röviden a következőkben mutatom be:

Megmagyarázzuk a gyermekeknek, hogy a cselekvés *módja* nem egyféle. Van a cselekvésnek olyan módja, amelyet a magam akaratából végzek, s hogy *ez megtörténik*, vagy *megtörtént*, vagy *történni fog*, egyszerüen ki is *jelentem*. Pl. „kapálok", „tegnap kapáltam", „holnap kapálni fogok". Ezt a munkát a magam jószántából végzem, senki sem kényszerít arra s a munkát csakugyan végzem, vagy végezni fogom. A cselekvésnek ez a módja *jelentő mód*.

Van azonban a cselekvésnek olyan módja is, amelyet nem jószántamból és nem a magam kezdeményezéséből végzek, hanem másnak a felszólítására, parancsára teszem. Pl.: Pista veszi a kalapját és sétálni indul. Az anyja azonban *felszólítja* (*megparancsolja*), hogy *menjen* a kertbe és *kapáljon*. Ezt a cselekvést Pista nem saját

akaratából, hanem édesanyja felszólítására és parancsára teszi, ezért a cselekvésnek *ezt a módját felszólító, vagy parancsoló módnak nevezzük.* Hogy a felszólító mód alakját a tanuló könnyen megkaphassa, tegye mindig az ige mellé ezt a mondatot: *Édesanyám (vagy édesapám) azt mondta, hogy — (kapáljak, írjak stb.)*

A felszólító mód gyakorlásához a következő kérdéseket adhatjuk föl:

Tanító: Jancsi, jöjj ki! Mit mondtam? *Jancsi:* Azt, hogy *jöjjek* ki. Tan.: Magadtól jöttél-e, avagy parancsra, felszólításomra? Milyen módban van tehát ez a cselekvés? Hogy mondanád, ha magadtól, nem parancsra végeznéd ezt a cselekvést? J.: Én jövök.

Tan.: Menj a táblához és *írj!* Mit mondtam? *Jan.:* A tanító úr azt mondta, hogy *menjek* ki a táblához és *írjak.* Melyik itt a cselekvés? Milyen módban mondtad a cselekvést? Hogy mondanád, ha nem parancsra, hanem magadtól végeznéd a cselekvést? stb.

A cselekvés *harmadik módja,* amikor szeretnénk, óhajtanánk valamit csinálni, de valami hiányzik, valami akadály van utunkban s nem végezhetjük el a cselekvést. A cselekvés tehát nem történik meg. Pl. Szép idő van. A kertben a krumpli egy része még nincs megkapálva. Pista önmagától, a saját akaratából elmegy a kertbe, hogy megkapálja a burgonyát, de nem talál kapát. Pista erre azt mondja: *Kapálnék,* de nincs kapám.

Amikor a cselekvést csak óhajtjuk megtenni, de valami miatt nem tehetjük meg, akkor *óhajtó módot* használunk. Ezt a cselekvési módot fentihez hasonlóan több példával teljesen érthetővé tesszük s az alábbi kérdésekkel is begyakoroltatjuk.

Gyakorlókérdések: Tan.: Pista, adj a szomszédodnak almát! Pista: *Adnék,* de nincs. Tan.: Mit *csinálnál,* ha almád volna? P.: *Megenném* vagy *eltenném* délutánra, vagy *hazavinném* stb. Milyen módban vannak ezek a cselekvések? Miért vannak óhajtó módban? Ha van almád, mit csinálsz? P.: Megeszem, vagy elteszem stb. Ez a cselekvés is óhajtó módban van? Miért nincs óhajtóban? stb.

Csakis ezen előzetes tárgyalás s a cselekvés módjának kellő megértése után foghatunk az igének a felszólító és óhajtó módokban való ragozásához. Itt is a szedőtáblán ugyanazt az eljárást követjük, mint a jelentő mód ragozásánál. Figyelmeztetjük a tanulót, hogy a felszólító módban az igetörzshöz először a módjelet, a „j"-ét (az óhajtó módban a „ná, né"-t) tesszük s ehhez csatoljuk a személyragokat. Itt is, miként az eddig tanult ragozásnál, állandóan figyelmeztetjük a gyermeket a ragozás szabályszerűségére.

A szótörzs mindenhol egyforma, a szótörzs után mindenhol a „j“ van s azután következnek a személyragok. Amikor a szedőtáblán a felszólító mód ragozását kiszedtük, az előbb jelzett következetességet szemléltetve is ki kell emelnünk.

A felszólító mód ragozásánál előforduló kivételes ragozási esetek s az egyes törzsbeli változásokat csakis akkor vesszük elő, amikor a ragozással már teljesen tisztában vannak a gyermekek. Hogy a két mód ragozásánál a módjel feltünőbb legyen, azokat szintén piros kartonlapra írjuk.

Ha a gyermekek a rendes igéknek e két módban való ragozási alakját a szedőtáblán már összeállították, alaposan gyakorolták s füzetükbe bejegyezték, csak ezután lehet a különböző módbeli ragozási alakokat tollbamondani s írásban is gyakoroltatni.

Az óhajtó mód mult idei alakja (kapáltam voltam) külön gyakorlást nem igényel, mert az ige ragozása a jelentő mód mult idei alakjával teljesen megegyezik.

A rendes igéknek kellő gyakorlása után gyakoroltatjuk a felszólító módban előforduló kivételes ragozási eseteket. Szintén rendszeresen s először a szedőtáblán végeztetjük ezeket. A menet itt a következő:

a) *A sziszegő mássalhangzón végződő* igéknél (s, sz, z) először kiszedetjük a szedőtáblán az ige törzsét, pl. „*ás*“, hozzászedetjük a módjelet s azután a személyragot. (Ás—j—ak). A gyermekek azonnal rájönnek a különösségre, ha e kérdésre kell felelniök: Mit mondott édesanyád, mit csinálj? A gyermekek *észreveszik*, hogy a „j“ módjelből „s“ lett, vagyis olyan mássalhangzóvá változott, amilyenen az ige végződik. A szedőtáblán az alábbi módon a változást megcsináltatjuk s több példa elkészítése után írásban gyakoroltatjuk. Ugyanezt az eljárást követjük a többi alábbi esetben is.

A felszólító módban gyakorlandó kivételek még a következők:

b) Az „szt“ mássalhangzón végződő igék: oszt—j—ak. A „t“ véghangzó elmarad, a „j“ módjel „sz“-szel cserélődik s hosszú „sz“-et (ssz) írunk. (Osszak.)

E szerint ragozzuk a „fest“ igét is, csakhogy itt a módjel „s“-sé változik. (Fessek, fess, fessen stb.)

c) A „t“ végű igéknél, ha „t“ véghang előtt rövid magánhangzó van, a „t“ és a „j“ is „s“-sel cserélődik fel. Pl.: Hallgat: hallgas; nevet: nevess.

Ide tartoznak még: lát—lass, bocsát—bocsass, lőt—lőss stb.

d) A „t" végű igéknél, ha előtte nem sziszegő mássalhangzó van, akkor a módjel „s"-sé változik. Pl. tart—j—ak = tartsak.

E szerint írjuk a következőket is: vét, szít, fűt, hűt stb.

Mindezen rendhagyó ragozásokat először a szedőtáblán végeztetjük. A szótőben történő változás gyorsabb szemléltetése végett — miként ezt már jeleztem — külön e célra készítendő sárga szinű kartonlapokat használunk, amelyekre a változott módjeleket s az igetörzs változott véghangját írjuk. (s, ss, ssz.) E lapokkal letakarjuk a módjelet s a szótő véghangját s így élénken szemlélhetővé tehetjük a változást. Pl. „vehet" ige ragozásánál kiszedetjük először a rendes igének megfelelő alakját: vehet—j—ek. A „ss" jelzésű külön lappal letakarjuk az ige „t" végső betűjét s a „j" módjelet s az így javított igetörzshöz („vehess") tesszük majd a személyragokat. (L. a szedőtábla képét!)

Hasonló az eljárás a többi fenti rendhagyó esetben is, amikor a módjel s az igető végső hangzója helyett „s"-et, vagy „ssz"-et teszünk. Egyben figyelmeztetjük a tanulókat, hogy ez a javított igetörzs a felszólítómód összes személyeiben egyforma. A személyragokat a módjellel ellátott igetörzstől különválasztva szedetjük ki s ezáltal még inkább szemlélhetővé tesszük az előbb mondottakat.

A szedőtáblán ekként végzett eljárást a gyermekekkel elmondatjuk s a gyakorlást több, különböző igével végeztetjük. Ismételten hangsúlyozom, *nem elvont szabályt emléztetünk be* a gyermekkel, hanem *az általa többször végzett cselekvést mondatjuk el.*

Csakis ezen előgyakorlatok után iratunk megfelelő szólásmódokat és közmondásokat. (L. Helyesírási Példatárban!)

Ha időnk jut, akkor az ismertetett módon a tárgyas ragozást is tárgyalhatjuk. Jóllehet, az új tanterv az V. osztály anyagául írja elő ezt az igeragozást, a gyermekek értelmisége és a helyi körülmények megmutatják majd, hogy a IV. vagy pedig az V. osztályban tanítsuk-e azt. A szedőtábla segítségével s az alanyi ragozásnak az eddig ismertetett alapos gyakorlása után azt hiszem, a tárgyas ragozás ismertetése különösebb nehézséget nem fog okozni.

A tanítási menet itt is teljesen olyan, mint az alanyi ragozásnál. Célszerű itt azonban a tárgyas ragozás fogalmát is egyszerű s világos módon megmagyarázni. Az erre vonatkozó rövid ismertetést az V. osztály anyagánál közlöm.

b) A mondat tárgya.

A mondat tárgyának gyakorlásánál a „t“ rag használata sok bajt és kellemetlenséget okoz a helyesírásnál. A mondat tárgyát sok esetben összetévesztik az ige mult idejének a jelével és kettős „t“-vel írják azt, ha a véghang előtt magánhangzó van. Ez a jelenség csakis arra vezethető vissza, hogy a gyermekek nem ismerik a cselekvésszó és főnév fogalmát. E helyesírási hiba megszüntetése végett alaposan kell ismertetünk az ige és főnév értelmezését a már elmondott rendszer szerint.

Helyes, ha a mondat tárgyát valamely igével kapcsolatban gyakoroltatjuk s már jó eleve figyelmeztetjük a gyermeket, hogy az igével járó tárgyat mindig csak egy „t“-vel írjuk, még az esetben is, ha a rag előtt magánhangzó van.

A két rag megkülönböztetése végett adjunk föl gyakorlásképen olyan példákat, amelyekben a tárgyrag és a mult idő kettős „t“-je egyszerre fordul elő. Ilyenek pl.: Könyvet vett. Követ dobott. Levelet hozott. Füzetet vett. Kenyeret vett. Vizet ivott. Sokat látott. Keveset tudott. Más egyebet nem mondott. Virágot öntözött. Tornyot látott. Stb.

c) A határozók ismertetése.

Az új tanterv szerint a határozókat a IV. és V. osztályban kellene tanítani. A IV. osztályban a cselekvés különböző körülményeinek a meghatározását, a határozószókat, ragos neveket s a névutós neveket; az V. osztályban pedig részletesebben a határozókat s a határozóragok csoportosítását. Mivel a helyhatározó-ragok csoportosítása oly egyszerű, hogy azt az alább bemutatandó szemléltetés révén nagyon könnyen jegyzik meg maguknak a gyermekek, e határozóragokat a IV. osztályú anyaggal együtt ismertetem. A többi határozóragot, mint számra nézve kevesebbet s helyesírás szempontjából kevésbbé fontosakat, az V. osztályban is tárgyalhatjuk.

A határozó értelmezése szintén a szemléletből induljon ki. A szemléletből leszűrt következtetéseket mint szabályokat röviden, néhány szóban foglaljuk össze.

Az eddig tanultak alapján tudják már a gyermekek, hogy a személyek és tárgyak cselekvést végeznek, körülöttünk sok mindenféle történik. Előgyakorlatképen különféle cselekvéseket végeztetünk.

Egy-egy tanulót kiszólítunk a táblához, iratunk vele, kiküldjük a folyosóra stb. Különböző kérdésekkel (Hová ment Pista? Hol van most? Hová ír? stb.) megállapítjuk azután, hogy a cselekvés bizonyos helyen történik. Ha tudni akarjuk, hol történik a cselekvés, meg kell határoznunk a *helyet.* Azt a szót, amelyik megjelöli *(meghatározza)* a cselekvés helyét *helyhatározónak* nevezzük.

Figyelmeztetjük azután a gyermeket, hogy a cselekvés nemcsak valamelyik meghatározott helyen, hanem bizonyos *időben, módon,* bizonyos *okból* és *célból* is történik. Minden egyes körülményre külön példákat adunk föl s külön-külön vezetjük rá a gyermeket az egyes körülmények meghatározására. *Ismétlem, nem az a fő, hogy a gyermek az erre vonatkozó szabályokat mondja el, hanem, hogy a lényeget megértse.*

Oly példákat adjunk fel, hogy azokból a gyermekek biztosan és könnyedén megértse a határozó fogalmát. Mondjunk egyes cselekvéseket s határoztassuk meg annak különböző körülményeit. Pl. Tanító: Én írok. Mondjátok meg, *hol* történik ez a cselekvés? *(Iskolában,* vagy azt mondhatjuk: *itt.)* Mit határoztunk meg most? Mikor történik ez a cselekvés? (10 órakor, vagy most, délelőtt.) Hogyan, *milyen módon* történhetik ez a cselekvés? Hogy írhat az az ember? (Lassan, szépen, gyorsan stb.). Mi *célja* lehet annak, hogy a gyermek ír? (Hogy gyakorolja magát, gyakorlás *végett* ír.) Mit határoztunk meg most? (A célt.)

Az ilyen gyakorláshoz szükséges mondatok lehetnek: A gyermek sétál, az anya főz, az apa dolgozik, a tanító tanít, a lelkész prédikál, a gyermek tanul, a szobát szellőztetjük, tüzet rakunk stb.

A cselekvés különböző körülményeinek ilyen módon való meghatározása folytán a gyermek meg fogja érteni a határozó lényegét s adott esetben meg tudja állapitani, melyik a határozó. Nem helyes tehát az az eljárás, hogy a határozók értelmezésének beemléztetése után az adott szövegből azonnal kikerestetjük a határozókat, avagy azonnal mondatokat iratunk, amelyekben különböző határozók vannak.

A határozó értelmezésének e rövid ismertetését csakis azért közlöm, hogy ezáltal is bizonyos irányítást, útmutatást adjak ezen alapvető nyelvtani szabályok rövid, érthető s könnyen felfogható tárgyalásához. Mennél tisztábbak, érthetőbbek a gyermek előtt az egyes nyelvtani szabályok, formák, annál könnyebben s öntudatosabban tudja azokat a helyesírásnál fölhasználni. A helyesírásnál kitűzött célunkat tehát csakis akkor érhetjük el, ha a szükséges

nyelvtani szabályokat a lehető legegyszerűbben s nem elvontan, hanem gyakorlati alapon magyarázzuk meg.

A határozó fogalmának begyakorlása után figyelmeztetjük a gyermekeket arra, hogy háromféle módon csinálhatunk határozókat: *raggal, határozószóval* és *névutóval.* Figyelmeztetjük a gyermeket, hogy itt is van törzsszó és rag. A fenti példák bármelyikét vesszük s a szedőtáblán kiszedetjük először a *törzset* s azután hozzászedetjük a *ragot.* Ismétlő kérdéssel újból rávilágítunk a szerkesztés módjára s arra, hogy a határozót itt raggal határoztuk meg. *(Ragos névvel.)* Gyakorlásképen olyan szavakat vegyünk itt, amelyek helyesírási szempontból fontosak. Ime, néhány gyakorlószó: zsebben, zsebbe, udvarra, karra, pohárra, vederre, kalapba, kalapból, talpban, zabban, határról (miről tanulunk?), sírra, sírról (temetőben), szirttől, cukorra, ökörről, körről, bőrre, ködtől (nem látni), úttól, lúdtól, húrra, épülettől, bolttól, dombtól, baráttól, parttól, ponttól, papírról, hídtól, keddtől (kezdve), földtől, térdtől, gondtól, kerttől, kúttól, madárról; szánnál (állt a fiú), halomnál, dombnál, számnál.

E szavakat mindenkor valamely megfelelő kérdéssel kapcsolatban irassuk. (Hol van a kés? Zsebben, kalapban. Stb.)

A határozószó fogalmának megmagyarázása végett kiszedetjük az „*itt*" szót s kérdezzük, vajjon kell-e valamit még hozzátennünk ehhez, avagy ez is elegendő, hogy meghatározza a helyet. Figyelmeztetjük tehát a gyermeket, hogy egy magában álló szóval is lehet a helyet, időt stb meghatározni. Ezeket *határozószóknak* nevezzük.

A névutó értelmezését szintén a szedőtáblán végeztetjük. Kiszedetem ezt: A *táblánál* állok. Tanító: Hol állok? Mit határoztunk meg? (Helyet.) Ugyebár, egy ragnélküli szóval is meg tudjuk határozni a helyet. Melyik az? (Itt). Tanító: Még egy harmadik módon is meg tudom mondani a helyet. Nézzetek ide! (A szedőtáblán mutatja). A „táblánál" szó ragját elveszem. Mit veszek el? Most a „tábla" szó után egy szót illesztek be. (Beilleszti a külön kartonlapra írt „előtt" szót.) Milyen szót tettem a „tábla" *szó után?* Olvassátok most az egészet! (*Tábla előtt.*) Tudjátok-e most, hol állok? Mit határoztunk meg most? (A cselekvés helyét.) Mondd el, hogy illesztettük be az „*előtt*" szót? (A szó után tettük.)

Tanító: A „tábla" szó után nemcsak ezt az egy szót tehetem, hanem más olyan szót is, amely a cselekvés más és más

helyét fogja meghatározni. Vajjon melyik az? (Mögött, mellett, alatt, fölött, között stb.) Próbáljátok ezeket a szókat a „tábla" szó elé tenni! Van-e így értelme a szónak? Mondjátok ezeket a szókat csak magukban! Ha csak magában mondom ezt a szót: *„mellett"*, van-e értelme? Mikor van e szóknak értelmük? (Ha valamely főnév, *név után* teszem.) Mivel e szókat mindig a *név után* tesszük, ezért ezeket *névutóknak* nevezzük. Ez az előtte levő szóval együtt mindig határozót fejeznek ki.

Ezek után megrögzítjük azt a szabályt, hogy *mindazon határozószóknál és névutóknál, amelyek „t" hangon végződnek s „t" előtt magánhangzó van, a szó végén levő „t"-ét kettőzve kell írni.* (Itt, ott, mindenütt, ehelyütt, alatt, fölött, mellett, végett, miatt stb.)

Figyelmeztetjük a gyermekeket, hogy e szavak ragozott formájukban, vagy összetétel esetén is megtartják a kettőzést. A törzsben semmiféle változás nem történik, bármily szóelemet teszünk hozzá. Pl. Itthon, otthon, mellettem, mögöttem, előtted stb.

Ezen helyesírási megállapítások gyakorlására a jelzett szavakkal különböző példákat szedetünk s iratunk.

A *raggal képzett határozók* könnyebb s biztosabb gyakorlása végett célszerűnek tartanám, ha legalább a helyhatározóragok csoportosítását ezzel az anyaggal kapcsolatban ismertetnők. Természetesnek tartom ezt annál is inkább, mert a gyermek már az eddigi tárgyalás során is magától rájön, hogy a határozóragokat a szótőhöz tesszük, szükségtelen tehát ennek ismertetését a következő tanévre hagynunk. Röviden végezhetünk ezzel a IV. osztályban is.

A határozóragoknak a régi rendszer szerinti beemlézése sok fáradságot és időt vett igénybe. Egyesek rendszert nem tartottak ebben s minden szemléltető alap nélkül igyekezték azokat beemléztetni.

A helyragok csoportosítását szemléltetve lehet bemutatni. Az eljárás ez: A hol, hová, honnan kérdéseknek megfelelő mozzanatok szemléltetésére három, egymás mellett álló odvas fát rajzolunk. Az első fa tetejére, a fa mellé s a fa odujába egy-egy madarat rajzolunk. E kérdésre: Hol van a madár? A gyermek önmagától fogja megállapítani: a fán, a fánál. A ragok tehát: —n, —ban, —nál, —nél.

A másik fánál szintén három madarat rajzolunk: az egyiket, amint a fára, a másikat, amint a fa belseje felé, a harmadikat pedig, amint a fához repül. Feladjuk a kérdést: Hová repül a

madár? A *fára*, a *fába*, *fához*, vagy *fáig*. A hová kérdésnek megfelelő ragok: —ra, —re, —ba, —be, hoz—hez—höz, —ig.

A harmadik képen a madarakat a fától elrepülve rajzoljuk s kérdezzük: Honnan repülnek a madarak? A *fáról*, a *fából*, a *fától*. A honnan kérdésnek megfelelő ragok: ról—ről, ból—ből, tól—től.

Az ilyen módon ragozott szavakat kiszedetjük s figyelmeztetjük a gyermekeket a törzsben történt változásra. (Fa, fában). Egyúttal olyan szavakat is adunk írási gyakorlatul, amelyben ez a tőváltozás nincs meg. (Asztalban, asztalra, szekrényben stb.)

A határozóragok kellő gyakorlása után figyelmeztetjük a gyermeket a határozóragok használata folytán előálló különös szóalakokra: Pl. Ebben—abban, ebből—abból, erre—arra, ebbe—abba, ehhez—ahhoz stb. A szedőtáblán megmutatjuk, hogy ezek a szavak eredetileg ebből származnak: ez—ben, az—ban, stb. Idővel azonban szebb hangzás kedvéért kettőzés állott be a szókban s így keletkeztek az „ebben", „abban" alakú szók.

Gyakorlandó szavak: eddig, addig, meddig, semeddig, innen, onnan, sehonnan, valahonnan, akárhonnan, mindenünnen. Ettől, attól. Ehhez, ahhoz. Bennem, benned, benne stb.

d) Kivel, mivel, mivé?

A val—vel és a vá—vé ragoknak a ragozás folytán történő változásait szintén a szedőtábla segítségével mutatjuk be a gyermekeknek. Ennek a szemléltetése különösen fontos, mert az ilyen szavak írásában sok hibát követnek el a gyermekek.

Előzetesen olyan szavakat ragoztatunk a szedőtáblán, amelyeknek ragjuk nem változik. (Kő—vel, ló—val, fű—vel, tű—vel, tintával). Csak ezután vesszük a változó ragú szavakat s megmagyarázzuk a gyermekeknek, hogy a val—vel, vá—vé ragok első hangja átváltozik a szótörzs véghangjához hasonló hangzóvá. Ezt a változást akként is magyarázhatjuk, hogy a könnyebb kiejtés s jóhangzás kedvéért e ragok „*v*"-je helyett a szó végén levő mássalhangzót megkettőztetjük. Ez felel meg legjobban annak a műveletnek, amelyet a gyermek a szedőtáblán végez s amelyet ilyenformán legkönnyebben is megjegyezhet magának. Kés—vel, papír—val, jég—vé helyett tehát kettőzött mássalhangzót írunk.

Különben azt is mondhatjuk, hogy a „val", „vel" rag „v" betűje helyébe olyan mássalhangzót teszünk, amilyen a szó végén van. A mássalhangzók kicserélését legelőször a szedőtáblán végezzük s az ekként végzett munkát leiratjuk.

4. Az V. osztály tanítási anyaga.

Az ige tárgyas ragozása. A főnévi személyragok ismertetése.

Az V. osztály nyelvtani anyagát, a tárgyas ragozást s a főnév birtokos személyragjainak használatát az eddig tanultak alapján könnyen megmagyarázhatjuk. Mielőtt azonban a tárgyas ragozás személyragjait ismertetnők, szükséges, hogy a tárgyas ragozás lényegét a gyermek megértse. Nem elég, hogy az igéket ebben a formában ragoztatjuk, hanem fontos, hogy azt a gyermek értse is.

Hosszas és több tárgyon levő szemléltetéssel kell az alanyi s a tárgyas ragozás lényegét s a kettő közötti különbséget észrevétetni. Feltünővé kell tennünk, hogy az alanyi ragozásnál a tárgy általános, határozatlan, a tárgyasnál viszont a cselekvés egy meghatározott, már szóban levő, vagy megszemlélt tárgyra vonatkozik. Szemléltetés céljából a tanító pl. több könyvet tesz az asztalra, egyet elvesz azokból s mondja: *könyvet veszek.* Ugyanezt cselekszi más tárggyal is. Külön elhelyez azután *egy* könyvet, vagy más szemléltető tárgyból *egyet-egyet* az asztalra, vagy a padra s a kezébe véve mondja: *A (ezt a) könyvet veszem.* A tanító figyelmezteti tehát a tanulót, hogy az esetben, ha a meg nem számlált sokból egyet elvesz, az első módon mondja, ha pedig csak azt az egy tárgyat veszi, akkor a másik formát használja. Avagy, ha még egyszerűbben s kevesebb magyarázattal kíván továbbhaladni, akkor egyszerüen arra figyelmezteti őket, hogy, amikor a tárgy elé az „*a*" vagy „*az*" szócskát tesszük, akkor mindig a második ragozási alakot kell használnunk. A szemléltetés kedvéért a fenti két példát leírjuk a táblára s a különbséget élénken szemlélhetővé tesszük.

Ezen előzetes gyakorlás után az alanyi ragozásnál tárgyalt módon ismertetjük azután a szedőtáblán a tárgyas ragozást. A rendes ragozás begyakorlása után gyakoroltatjuk a tárgyas ragozásnál előforduló különösebb helyesírási eseteket. Ilyenek pl.:

Tedd ide, add, vedd, hidd el, vidd el.

Metsz: Messek, mess, messünk, messenek.

(Jelentő módban: én metszem, ő metszi, mi metszük.) Hasonló a tetszik, látszik, hallatszik igék felszólító módja: tessem, lássék, hallassék.

Fogódzik, lopódzik, kéredzik és hasonlók felszólító módja: fogódzzam, lopódzzék, kéredzzünk.

„Edz“ jelentő módja: én edzem, ő edzi, ti edzitek, de: mi edzzük. Felszólító módja: edzzem, edzzed, edzzétek.

A „v“ tövű igék felszólító módja: legyen, tegyen, vigyen, egyék, igyék. De hosszú ggy-vel írjuk: higgyen (nem hidjen). Ellenben: hagyja (hagy—ja), hagyjad, hagyd. Ha indulatszó, akkor: hadd. Hasonlóképen írjuk: látod-e? ládd-e.

„Kérd“ felszólító módja: kérdd, de „kér“: kérjed, kérd.

*

Az eddigi alapos tárgyalások után a birtokos személyragok szemléltetése szintén nem okoz majd nagyobb nehézséget. Itt is ugyanazt az eljárást követjük, mint az igeragozás jelen idejénél. Három gyermeket állítunk a tábla elé s megmondjuk, ki az első, második és harmadik személy. Mindegyik kalapot tart a kezében. (Egy birtokos és egy birtok.) Az első személy mondja, kié a kalap?

Ez az én kalap-om,
„ a te kalap-od,
„ az ő kalap-ja.

Kiszedetjük ezeket a szedőtáblára, külön választjuk a törzset a ragtól s figyelmeztetjük a gyermeket, hogy ezek a ragok teljesen megegyeznek a tárgyas ragozás jelen idejének egyesszámú ragjaival.

Azután párosával állítunk ki hat gyermeket három egymást követő sorba s egy-egy párnak egy-egy kalapot adunk, jelezve, hogy két gyermeknek csak egy kalapja van. (A birtok tehát csak egy, a birtokos több.) Az első két személlyel elmondatjuk s kiszedetjük azután az ekként előállt ragozási formát. Itt is figyelmeztetjük a törzsszóra és ragra s a birtokos személyragnak az igeraghoz való némi hasonlóságára. (Szemlélet alapján).

A fentiekhez hasonlóan eljárunk az egy birtokos több birtok s azután több birtokos több birtok szemléltetésénél is.

Ismételten jelzem, hogy mind a négy esetet szemléltetve mutassuk meg, hogy a gyermekek élénk képzetet nyerjenek a birtokragozás eme négy esetéről, amelyet elvontan, szemléltetés nélkül tanítani nem lehet.

Először a mélyhangú szavak birtokragozását végezzük, azután a magashanguakét. A t, d végű főnevek ragozásánál figyelmeztessük a gyermekeket a helyes kiejtésre. Az ilyen szavakat: „kardja“, „kertje“ úgy ejtessük ki határozottan, mintha a középen „gy“ és „ty“ volna. Ne tűrjük meg azt az újabban meghonosodó szokást,

hogy a gyermekek az ilyen szavakban a „d"-ét és „j"-ét vagy a „t"-ét és „j"-ét külön-külön ejtsék ki. Sok helyütt tapasztalható már ez a rossz szokás, mely nyelvünk eredetiségét rontja s amely sok esetben az iskola rossz módszerének tulajdonítható. Érdekes viszont, hogy sok ilyen esetben, amikor a beszédben e két mássalhangzót pontosan kiejtik, az írásban „gy"-ét és „ty"-ét használnak. (Kargya, kertye). Ugyanez tapasztalható az egyes igék hasonló alakú ragozásánál is.

A főnévi személyragokkal kapcsolatban gyakorlandók a következő névutós szóalakok is: mellettem, melletted, mellette stb., alattam, alattad, alatta stb., mögöttem, mögötted, mögötte stb.

Hasonlókép gyakoroltatni kell az egyes határozóragokból képzett következő szóalakokat az összes személyekben: rólam, rólad, róla stb. Tőlem, hozzám, bennem, nálam, rám, velem.

Ezek begyakorlását szintén nem elméletileg, hanem gyakorlati alapon végezzük. A nyelvtani szedőfüzetben levő főnévi személyragokat ugyanis a külön kartonlapokra írt névutókhoz (határozóragokhoz) szedetjük s a végzett munkát azután leiratjuk. (Alattam, felettem, tőlem, rólam stb.) A kartonlapokat a növendékek maguk is megírhatják. Ez esetben annál biztosabban tanulják meg a névutók helyes írását.

A „*hozzám*" és „*bennem*" alakoknál figyelmeztetendők a gyermekek, hogy a törzs végsőhangja a ragozásnál megkettőződik. A „z" és „n" betűknek a szedőlapon való betoldásával szemléltetve is mutassuk be ezt a kettőztetést. (L. az V. osztály feladatainál.)

Végül figyelmeztetjuk a növendékeket, hogy a szóban levő szóalakok ragozása megegyezik a főnév ragozásával s így, ha egynek a ragozását kiszedik, erre a mintára a többit maguktól csendes foglalkozásképen is megcsinálhatják.

II. RÉSZ.

Helyesírási példatár.

A helyesírás gyakorlásánál felhasználható szavak, közmondások és szólásmódok jegyzéke.)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1. Utasítás az I—II. osztály számára.

1. A módszertani részben közölt utasítások figyelembe vételével tartsuk állandóan szem előtt, hogy a helyesírás tanításánál csakis olyan szavakat szedessünk ki és irassunk, amelyekről a beszéd- és értelemgyakorlat kapcsán már beszélgettünk. A kiszedendő szavakat tehát a beszéd- és értelemgyakorlat kapcsán előzetesen meg kell magyarázni, helyes kiejtésüket többszörös hangoztatással gyakorolni és csak azután kiszedetni és leiratni. *A tartalmi megalapozás, a fogalommagyarázat s a kiejtés gyakorlása tehát sohasem maradhat el.*

2. A hét bizonyos napjain szakítsunk magunknak annyi időt (10—15 percet), hogy e példatárban levő szavakat a növendékekkel kiszedessük és leirassuk. E rendszeres, kitartó munkával határozott és biztos eredményt érünk el.

3. A példatár elején levő előgyakorlatok voltaképen arravalók, hogy azok segítségével a tanulók jártasságot nyerjenek a szedésben. Kezdetben ezért csakis kiejtés szerint könnyen írható, egytagu szavakat adjunk gyakorlásra. Olvasás közben előforduló ilyen szavakat is gyakorlásképp szedessünk ki a gyermekkel.

A tanító ez esetben diktálja a szót, a tanuló pedig kiszedi azt a szedőtáblán. Az osztály figyeli a szedést. A javítás közösen történjék. A kijavított szavakat azután leiratjuk a gyermekekkel az e célra beszerzett füzetbe.

Ha két szedőtáblánk van, akkor egyidőben mindakét táblán más és más szót is szedethetünk a gyermekekkel. A javítást azonban egyszerre és együttesen végeztessük. Ha nincs annyi időnk, hogy a gyermekek a szedést azonnal leírhassák, a szedőtáblát akasszuk fel a falra s a következő napon vagy más alkalommal irassuk le a kiszedett szavakat.

4. A példatárban közölt szójegyzék a beszéd- és értelemgyakorlatok köréből van véve. A jegyzékben levő szavakat beszélgetés keretében diktáljuk. Ezáltal az első osztály beszéd- és értelemgyakorlat anyagát átismételhetjük. Lehetőleg kérdésre feleletképen szedjék ki a gyermekek a jegyzékben levő szavakat.

Önként értetődik, hogy a beszéd- és értelemgyakorlat köréből vett s az itteni jegyzékben közölt szavakon kívül a tanítás közben előforduló más szavakat is kiszedetünk. Legcélszerűbb, ha a beszéd- és értelemgyakorlati óra végén, az összefoglaláskor a tárgyalt s helyesírási szempontból fontos szavakat kiszedetjük s azután csendes foglalkozásképen leiratjuk.

Különös gond fordítandó a kettőzött mássalhangzóval bíró s az írástól eltérően kiejtendő szavak hangoztatására és leiratására.

5. Egy-egy alkalommal, különösen kezdetben, nem sok szót szedetünk ki, legfeljebb 6—8-at. A tanulók értelmisége s más egyéb helyi viszonyok meg fogják mutatni, hogy később hány szót lehet tárgyalásra venni. Szem előtt tartandó azonban: inkább kevesebbet, de biztosan.

6. A kiszedett szavaknak a füzetbe történt lemásolása s a leírt szavak helyes kijavítása után a kiszedett betűk a módszertani könyvben leírt eljárás szerint a betűfüzetbe visszahelyezendők. A szétbontást valamennyi növendékkel egyszerre s rendszer szerint végeztetjük.

7. A már egyszer kiszedett s leírt szavakat alkalomadtán tollbamondva leiratjuk, a szavak értelmét kikérdezzük s ezáltal meggyőződést szerzünk, vajjon a tanuló helyesen írja-e a szavakat és érti-e azokat.

8. Ha újabbi tollbamondás esetén azt tapasztalnók, hogy ugyanazt a hibát több tanuló követi el, a megtanítandó szót ismételten kiszedetjük s a gyermekeket a hibára figyelmeztetjük. Ezt az ismétlő gyakorlást is mindig a szedőtáblán, nem pedig a nagytáblán vagy a gyermek füzetében végeztessük.

2. Utasítás a III—V. osztály számára.

1. A példatár szójegyzékeiben levő szavakat (különösen az idegen szavak jegyzékét) először a tanító olvassa el hangosan, az egyes szavakat magyarázza meg, az egyes körülményekre, amelyek helyesírás szempontjából fontosak, figyelmeztesse a tanulókat és csak azután másoltassa le. A helyi viszonyok s az idő mikénti kihasználhatása fogják megmutatni, hogy egy-egy alkalommal hány szót tárgyaljon s irasson le a tanító. Ha valamely szó iratása képzésénél fogva nagyobb figyelmet s körültekintést igényelne, akkor az iskolai szedőtáblán szóelemeire boncolva szedesse ki a szót s ennek alapján másoltassa le.

Alkalomadtán az így tárgyalt szavakat külön-külön, vagy egyes mondatokba foglalva tollbamondva irassuk le.

2. A közmondásokat s más, egyéb szemelvényeket nem ötletszerüen, hanem egy-egy nyelvtani szabály begyakorlása céljából diktáljuk, esetleg csendes foglalkozáskép lemásoltatjuk. A közmondások s egyes mondások iratásánál ezért mindenkor mutassunk rá a mondatban levő különösebb helyesírási esetre.

3. A közmondásokat, szólásmódokat s egyes költői szemelvényeket, tárgyalás és kellő megmagyarázás után, emléztessük be a tanulókkal. Alkalomadtán irassuk le emlékezetből azokat.

*

A feladatokból csakis egynéhányat közöltem a példatárban. Ehhez hasonló gyakorlatokat adjunk mennél nagyobb számban és mennél gyakrabban.

Önként értetődik, hogy a példatár anyagának osztályok szerinti csoportosítása nem azt jelenti, hogy a megállapított anyagot csakis abban az osztályban végezzük el. A gyermekek értelmiségének és haladásának megfelelően többet is taníthatunk.

I. OSZTÁLY.

1. Előgyakorlatok.

Ál, áll, ág, ár, agg, át, él, ér, ír, itt, ól, öl, ül, üt, úr, út. Bér, bor, bőr, bú, cél, cím, dér, dél, fa, fúj, gép, haj, héj, hal, ház.

Jó, éj, jár, kar, kéz, kút, kör, mos, mér, már, méz, ment, nap, nép, pap, por, pék, púp, rét, rút, tér, tol, toll.

Vár, vér, vas, víz, zár, ver.

Agy, ágy, gyors, csend, csúf, csont, nyár, nyél, nyúl, szól, szúr, száll, szál, lyuk.

Gyár, gyujt, gyűr, hall, hegy, húz, néz.

2. A beszéd- és értelemgyakorlatok köréből vett szavak jegyzéke.

1. *Mi van az iskolában?*

Pad, kép, szék, fal, fa, szén, bot, rúd, könyv, víz, kés, *toll.*

2. *Mi van otthon az udvarban?*

Ól, kút, csűr. Ló, tyúk, lúd, nyúl.

3. *Mi van még az iskolában?*

Asztal, szekrény, láda, térkép, ajtó, ablak, padló, kályha, lapát, papír, tábla, kréta, tinta, szivacs, füzet, irka, bútor, fogas. Számológép, tollszár, tolltartó, címer.

4. *Milyen lehet a bútor?*

Szép, csinos, rendes, poros, tiszta, új, régi, *festett, kopott.*

5. *Mi van otthon?*

Ágy, óra, tükör, korsó, pohár, üveg, palack, virág, lámpa, virágtartó, szőnyeg, lábtörlő, *függöny.*

6. *Mi van a házban?*

Szoba, konyha, kamra (kamara), folyosó, lépcső, előszoba, fürdőszoba, padlás, tető (háztető), kémény.

7. *Mi van az udvarban?*

Pajta, istálló, szalma, szalmakazal, széna, szekér, szán, kocsi, targonca, létra, eke, kapa, kasza, ásó, keritès, kapu.

8. *Mit csinál a földmíves?*

Szánt, vet, boronál, arat, kaszál. Kapál, ás, gyomlál.

9. *Mit csinál a mama?*

Süt, főz, mos, súrol, takarít, vasal, foltoz (ruhát), dolgozik, meszel, söpör, *varr.*

10. *Mit csinál a tanító?*

Tanít, oktat, nevel, fegyelmez, magyaráz, vigyáz, felügyel, figyelmeztet, int, dorgál, dicsér, büntet, kérdez.

11. *Mit csinál a tanuló?*

Tanul, olvas, ír, számol, rajzol, figyel, énekel, tornászik, *játszik,* engedelmeskedik.

12. *Állatok a háznál és az udvarban.*

Macska, cica, kutya, egér, patkány, ló, tehén, ökör, kecske, bárány, birka, *juh,* szamár.

Fecske, cinke, veréb, galamb, varjú.

Mi van a baromfi udvarban?

Kakas, tyúk, csirke, csibe, lúd, kacsa (ruca), pulyka.

13. *Milyenek a háziállatok?* (Csak a ritkabetűs szavak szedendők ki vagy irandók le.)

A kutya *hű.* A macska *hízelgő, hamis.* A ló *gyors.* A bárány *szelíd.* A juh (birka) *türelmes.*

14. *Mit csinálnak az egyes állatok?* A ló szekeret, kocsit *húz.* A kutya házat *őriz.* A tehén *legel.* A tyúk tojást *tojik.* A macska egeret *fog.* A galamb *repül.*

15. *Az állatok hangja. (Mit csinálnak az állatok?)*

A kutya *ugat.* A macska *nyávog.* A tehén *bőg.* A ló *nyerít.* A kakas *kukorékol.* A tyúk *kotkodácsol.* A kecske *mekeg.* Az egér *cincog.* (Csak a ritkabetűs szavak szedendők ki.)

16. *A test részei:*

Fej, törzs, végtagok.

Mi van a fejen?

Szem, fül, száj, haj, fog, arc, *orr,* ajak, szempilla.

A test egyéb részei:

Nyak, hát, has, gyomor, láb, térd, kar, kéz, könyök.

Orr, váll, mell, ujj.

17. *Mit csinál az ember?*

Lát, *hall,* szagol, eszik, iszik, dolgozik, gondolkozik, jár, sétál.

18. *Ki van az iskolában?*

Tanító, lelkész, plébános, esperes, káplán, tanuló, fiú, leány, gyermek, iskolaszolga.

19. *Ki van otthon?*

Édesapám, édesanyám (atya, anya), nagymama, nagypapa (nagyatya, nagyanya), öcsém, bátyám, nagynéném, nagybátyám, testvérem, nővérem. Cseléd, szolgáló, mindenes, béres.

20. *Milyen lehet a tanuló?*

Jó, *rossz,* rendes, rendetlen, szorgalmas, lelkiismeretes, pontos, figyelmes, figyelmetlen, udvarias, udvariatlan, lusta, hanyag, ügyes, gyors, ügyetlen, engedelmes, engedetlen, tiszta, piszkos.

21. *Milyenek a tárgyak (személyek)?*

Fehér, fekete, sárga, piros, zöld, kék, szürke, barna. Kékes-szürke, aranysárga.

Kicsiny, nagy, vastag, széles, keskeny, kövér, sovány, magas, alacsony, rövid, hosszú.

Kemény, puha, hideg, meleg, langyos.

Kerek, gömbölyű, négyszögletes, hegyes, tompa, éles.

Átlátszó, sötét, világos.

Nehéz, *könnyű.*

22. *A ruha.*

Mi van rajtad?

Ruha, kalap, kabát, *mellény,* nadrág, alsónadrág, harisnya, cipő, csizma. (Félcipő).

Ing, szoknya, kötény, kendő, nyakkendő.

Milyen a ruha?

Szép, rendes, tiszta, piszkos. *Rossz,* foltos, rongyos.

Mit kell csinálni a ruhával?

Tisztítani, kefélni, javítani, foltozni, rendbentartani.

23. *Mi van a kertben?*

Gyümölcsfa, almafa, szilvafa, körtefa, diófa, akác. Szőlő (szőllő). Növény.

Zöldség, burgonya, tök, répa, paradicsom, petrezselyem, bab, lencse, saláta.

24. *Évszakok. Időjárás.*

Év, évszak. Ősz, tél, tavasz, nyár.

Eső, dér, fagy. Nyáron, télen.

Mi történik? Esik, fagy, mennydörög, villámlik.

Milyen lehet az út? Száraz, sáros, rögös, síkos, *fagyos.*

25. *Napok.*

Mi van ma?

Hétfő, kedd, szerda, csütörtök, péntek, szombat, vasárnap.

Ünnepnap, hétköznap.

Ünnepek: Mindenszentek, karácsony, húsvét, pünkösd.

Hónapok: Január (ius), február (ius), március, április, május, június, július, augusztus, szeptember, október, november, december.

26. *Mi van az égen?*

Nap, hold, csillagok, felhő.

Mit csinál a nap? Süt, világít, melegít.

Milyen lehet az ég? Felhős, beborult, borús, derült, tiszta.

27. *A templom.*

Mi van a templomban?

Oltár, kereszt, kép, gyertya, feszület, csengetyű, pad, szószék, orgona, víztartó, oltáriszentség, harang.

Mit csinál a lelkész a templomban?

Misét mond, imádkozik, prédikál, tanít, jóra int.

Mit csinál a tanuló a templomban?

Imádkozik, csendben ül, jól viselkedik, nem beszélget, hallgat, figyel.

II. OSZTÁLY.

1. A beszéd- és értelemgyakorlat köréből vett szavak jegyzéke.

A község belterülete.

1. *Mi van a háznál?* Udvar, kert, gyümölcsöskert. Kerítés kapu, ól, *istálló*, pajta, szérű, szemétdomb, trágyadomb.

Mi van a virágoskertben? Virág, fa, bokor, cserje (kisebb bokor). Rózsa, pünkösdi rózsa, szegfű, ibolya, liliom, muskátli, rezeda.

Milyen lehet az udvar, vagy a kert?

Rendezett, rendezetlen, *gondozott*, csinos, elhanyagolt, szegényes.

Mit csinál az édesanyád a lakásban?

Rendet tart, dolgozik, nagy takarítást tart, szellőztet, fűt.

2. *Az utca.*

Mi van az utcán? Ház (házsor), épület, viskó, kunyhó, palota. Árok, csatorna, tisztaság, por, piszok, híd, lámpa, fasor, liget. Út, országút, gyalogút, gyalogjáró, aszfalt.

Miféle középületek és nevezetesebb épületek vannak a községben?

Iskola, óvoda, templom, községháza, kórház, takarékpénztár, gyógyszertár, plébánia, paplak.

Kastély, vár.

3. *Az emberek foglalkozása.*

Foglalkozásra nézve kik vannak a községben?

Tisztviselők, iparosok, kereskedők, földmívesek.

Plébános, lelkész (segédlelkész), tanító, jegyző, orvos, gyógyszerész, ügyvéd, intéző, ispán, gazdatiszt, erdész.

Kik vannak a községházán? Jegyző, segédjegyző, bíró, esküdt, kisbíró, gyám. Előljárók.

Kik az iparosok?

Cipész, szabó, asztalos, ács, kovács, lakatos, mészáros, pék, csizmadia, bádogos.

Mit csinál a földmíves?

Vet gabonát. (Búzát, zabot, árpát, rozsot.) Kaszál, szénát gyüjt, hazahord. Arat, csépel. Szüretel.

Mi van a boltban? Árú (árúk), élelmiszer, élelmicikk, fűszer, só, petróleum, ecet, cukor, mérleg.

Rizs, citrom, narancs, füge, datolya, déli gyümölcs, csokoládé, cukorka.

Mit csinál a kereskedő (boltos)?

Árút ad el, vesz, kereskedik, mérlegen mér, csomagol.

4. *Mi kell a házépítéshez?*

Telek, kő, homok, mész, vakolat, tégla, vályog, fa, nád, cserép, zsindely, bádog, üveg.

Kik dolgoznak a ház építésénél?

Kőmíves, (pallér), munkás, ács, lakatos, üveges, bádogos, cserepes, villanyszerelő.

Milyen lehet a ház?

Kicsiny, nagy, földszintes, egyemeletes, *többemeletes,* (palota, bérpalota), nádfedeles, (kunyhó, viskó), zsindelyes, cseréppel *fedett,* új, régi.

5. *Az ételekről.*

Ki főz?

Édesanyám, a szolgáló, testvérem.

Mi van az asztalon, amikor ebédelünk?

Abrosz, evőeszköz, tányér, villa, kés, kanál, tál, üveg, pohár, sótartó, paprikatartó, ecet.

Ételek: Kenyér, hús, (húsleves), főzelék, tészta, pecsenye. Rétes, kalács, rántotta, vaj, sajt.

Reggeli, ebéd, vacsora, *uzsonna.*

Italok: Víz, tej, édestej, aludttej, bor, sör, pálinka.

Milyen a víz? Friss, hideg, meleg, langyos, *egészséges.*

Milyen a szeszesital? Káros, ártalmas, veszedelmes, egészségtelen.

6. *Az emberről.*

Mit csinál az ember?

Mozog, érez, táplálkozik, dolgozik.

Milyen lehet az ember?

Erős, beteges, vak, néma, süket, süketnéma, béna, púpos. Fiatal, öreg, ifjú, vén, agg.

Mit csinál az orvos?

Beteget *látogat,* vizsgál, gyógyít, *orvosságot* ír elő.

Mi szükséges a felgyógyuláshoz?

Nyugalom, türelem, kitartás, ápolás, tisztaság, szellőztetés, *engedelmesség.*

A község határa.

7. *Mi van a határban?*

Mező, szántóföld, szőlő (szőllő), rét, mesgye, ösvény, gyalogút, erdő, liget, legelő, kápolna, temető.

Forrás, csermely, patak, folyó, tó, mocsár, nádas, pocsolya, kőbánya. Síkság, domb, hegy, hegység.

Vasúti *állomás,* vasúti *megálló,* sínek. Vasúti kocsik, személyvonat, gyorsvonat, tehervonat, gőzmozdony.

8. *Mi van a szántóföldön és a réten?*

Növények: bab, lencse, kukorica, tök, dinnye, lóhere, lucerna, gyom, kóró, vetés, fű. Gabona, repce, konkoly.

Virágok: búzavirág, pipacs, szegfű, kökörcsin, kankalin, gyermekláncfű.

9. *Mi van még a határban?*

Állatok: Nyúl, róka egér, ürge, hörcsög, vakondok. Pillangó, lepke, bogarak.

Madarak: Pacsirta, varjú, vércse, cinke, fogoly, fácán, rigó, harkály, gólya, bagoly, denevér.

10. *Mi van az erdőben?*

Állatok: Szarvas, őz, farkas, medve, mókus, vadgalamb.

Fák és bokrok: Tölgyfa (tölgyes), bükkfa (bükkös), akácfa, (akácos), fenyő (fenyves), mogyorófa, fűzfa, galagonya, *rekettye.*

Milyenek a vadállatok? (Csakis a ritkabetűs szavak szedendők ki.)

A róka *ügyes, ravasz, furfangos.* Az őz és a nyúl *félénk.* A medve *erős, hatalmas.* A szarvas jó *futó.* A vakondok *ügyetlen.* A mókus *fürge.*

11. *Ki dolgozik (ki jár) a határban?*

Földmíves, napszámos, béres, csősz, erdész, vadász, pásztor.

Az időről.

12. *Az évszakok.* Ősz, tél, tavasz, nyár.

Mit csinál a tanuló ősszel? Kirándul, sétál, gyüjt (növényt, bogarat), szed (gyümölcsöt).

Mit csinál télen? Csuszkál, szánkázik, korcsolyázik, madarat etet.

Ünnepek: Mindenszentek vagy mindszent, karácsony, Szilveszterest, újév, újesztendő, húsvét (nagypéntek, nagycsütörtök), pünkösd, Nagy Boldogasszony.

2. A kettőzött mássalhangzók.

A kettőzött mássalhangzókkal bíró szavakat lehetőleg valamely kérdéssel kapcsolatban diktáljuk. Ezáltal könnyebben magyarázhatjuk meg a szó értelmét. Pl.: Mi van az udvarban? Istálló. Szedjétek ki ezt a szót: *istálló.* Mi van az istállóban. Állat. Mit csinál a darázs? Zümmög. Mit csinál a lánc, ha mozgatják? *Csörren.* Mit csinál a tűz, ha hirtelen ég? *Lobban.*

Az ide tartozó szavakat azért csoportosítottam lehetőleg beszédrészek szerint s kérdéssel kapcsolatban, hogy a gyermekeket ezáltal már e fokon rászoktassam arra, hogy az egyes szófajták

után kérdezni lehet. A gyermek e kérdések folytán lassanként meg fogja különböztetni az egyes beszédrészeket a nélkül, hogy a beszédrészek nyelvtani elnevezését és értelmezését tudná. Ezzel nagy mértékben elősegítjük s megalapazzuk a III. osztálynak a beszédrészek értelmezésére vonatkozó munkáját.

bb.

Mit csinál? Rebben, lebben, lobban, döbben, robban, zsibbad, dobban.

Hol? Zsebben, ebben, abban, lábban.

Mivel? Lábbal, gombbal (játszott), habbal (kávé).

cc.

Mit csinál? Biccen, ruccan, koccan, (összekoccan), moccan.

Mivel? Léccel, lánccal, kóccal, arccal.

ccs.

Mit csinál? Feccsen, freccsen, loccsan, reccsen.

Mivel? Szivaccsal, kulccsal, kalapáccsal, kaláccsal, lőccsel, méccsel, kinccsel.

dd.

Mit csinál? Iddogál, eddegél.

Meddig? Eddig, addig, meddig, semeddig.

Mivel? Térddel, földdel, vaddal, haddal.

ff.

Mit csinál? Röffen, puffan, pufog.

Milyen? Effajta, efféle.

gg.

Mit csinál? Aggat, faggat, szaggat, csügged, nyaggat, guggol, függ.

Milyen? Agg, (öreg), függő (lámpa), csüggeteg.

Mivel? Virággal, ággal, szeggel. *Mikor?* Reggel.

ggy.

Mit csinál? Buggyan, roggyan, biggyeszti (ajkát).

Mi? Micsoda? Meggy (gyümölcs), faggyú.

Mivel? Ronggyal töröljük a táblát. *Léggyel* fognak halat. *Tollheggyel* írunk.

jj.

Mit csinál? (Mit csináljon?) Ujjong, jöjjön, fújjon.

Mivel? Szájjal, ujjal, vajjal, fejjel, zsivajjal, zajjal, bajjal.

Mi? Micsoda? Ujj.

Mikor? Éjjel.

kk.

Mit csinál? Bukkan, csökken, visszahökken, mukkan, szökken, kukkan, rikkant, nyekkent. Hármat rikkantott a rigó.

Mi? Micsoda? Makk, cikk, lakk.

Milyen? Tikkasztó, rekkenő.

Mivel? Zsákkal, székkel, ablakkal, alakkal, cikkel, fákkal.

ll.

Mit csinál? Mi történik? Száll, zöldellik, kékellik, hull, hullámzik, villámlik, villog, sokall, kevesell, rosszall, billen, fullad, gyullad.

Mi? Ki? Váll, toll, mell, áll, palló, csillag, felleg, villám, állat, hullám, szálló, szellő, pillangó, küllő, ellenség, szellem, pillanat, gallér, pallér, fillér.

Milyen? Kellemes, szellemes, illedelmes, fülledt, állott, pállott.

Mivel? Vállal, nyillal, nyúllal, tollal, füllel.

lly.

Mi? Gally (vagy galy). *Mivel? Gallyal* díszítik a házat. *Súllyal* mérik a húst. Bagollyal.

mm.

Mit csinál? Cammog, zümmög, ümmög.

Kivel? Testvéremmel, atyámmal, öcsémmel, szüleimmel, nővéremmel, tanítómmal.

Mivel? Szemmel, fülemmel, szememmel, orrommal, kezemmel, vállammal, mellemmel.

Mivé? Barátommá, testvéremmé, pajtásommá, barátnőmmé.

nn.

Mit kell csinálni? Tenni, venni, hinni, vinni, enni, inni, menni, fenni, jönni, kenni, szánni (a szegényt), bánni (jól az állatokkal).

Mi? Ki? Ünnep, ünnepély, szalonna, uzsonna, kanna, Anna, Panni.

Hol? Benn, künn, lenn, fenn. (Ellenben: bent, kint, fent, lent).

Honnan? Innen, onnan, sehonnan, valahonnan, amonnan.

nny.

Mit csinál? Gunnyaszt, szunnyad, fonnyad, dünnyög, könnyez, szennyez.

Mi? Könny, menny, (az ég), mennyország, mennyiség, mennyezet, mennydörgés, mennyboltozat, szenny, dinnye.

Milyen? Szennyes, mennyei, finnyás.

Mennyi? Ennyi, annyi, valamennyi, semennyi.

Mivel? Arannyal, könnyel, fénnyel, szennyel.

pp.

Mit csinál? Cseppen, csöppen, toppan, koppan, röppen, roppan, süpped, csappan.

Mi? Csöpp, csepp, kappan.

Mivel? Kalappal, képpel, talppal, síppal, zsúppal, púppal.

rr.

Mit csinál? (Mi történik?) Forr, forral, varr, csurran, csörren, dörren, dörrent, zörren, surran, virrad, virraszt, orrol.

Mi? Forrás, orr, varrás.

Merre? (Hová?) Erre, arra, emerre, amarra, semerre, karra, bokorra, vederre.

Mivel? Karral, madárral, vérrel, csőrrel, orral.

A forrás vize jó. *Megcsörren* a bilincs, lehull, gazdája nincs. (Arany János).

ss.

Mit csináljon? Siessen, lásson, fusson, mutasson, vessen, arasson, nevessen, szeressen, fessen, ásson, vehessen.

Mi? Kötelesség, okosság, kedvesség, édesség, takarékosság, békesség, nedvesség, üresség, erősség, hatalmasság, leleményesség, irgalmasság, lassúság, élelmesség.

Mivel? Sással, sassal, vassal, okossal.

Mivé? Erőssé, (teszi az embert a testgyakorlás), hatalmassá, édessé, mézessé, nedvessé, okossá.

ssz.

Mit csinál? Bosszankodik, bosszant, csusszan, tüsszent, szisszent.

Mit csináljon? Halásszon, vadásszon, ragasszon, szakasszon, osszon, ne másszon.

Mi? (Ki?) Vesző, bosszúság, bosszú, boszankodás, tüsszentés, messzeség, asszony, kisasszony.

Milyen? Hosszú, rossz.

Hová? Messze, vissza.

Mikor? Ősszel, tavasszal.

Mivel? Kivel? Vadásszal, halásszal, erdésszel, madarásszal, kalásszal, mésszel, ésszel.

tt.

Mit csinál? Pattog, csattog, retteg, kattog, suttog.

Mi? (Ki?) Puttony, Ottó.

Milyen? Rettentő, rettenetes, pöttön (kicsiny).

Mivel? Állattal, testtel, pánttal, csattal (csat).

Ketten suttognak. Végén csattan az ostor. Háttal a falnak.

tty.

Mit csinál? Kuruttyol, pottyan.

Mi? Hattyú, fattyú (hajtás a fán), pergettyű, parittya, rekettye, dugattyú, fütty.

vv.

Mivel? Evvel, avval, névvel, kedvvel, ívvel, nedvvel, évvel.

zz.

Mit csinál? Izzad, duzzog, duzzaszt, duzzad, rezzen, zizzen.

Mit csináljon? Porozzon, nézzen, hozzon, rázza, húzza, nevezze meg, ne kínozza (az állatot).

Mi? Duzzogás, duzzadás, izzadás, rezzenés.

Mivel? Pénzzel, kézzel, mézzel, vitézzel, ezzel, azzal, házzal.

Mivé? Pénzzé tette mindenét.

Milyen? Izzó, izzadt, duzzadt.

zzs.

Mivel? Parázzsal, rozzsal, darázzsal, rizzsel.

3. Gyakorlandó szavak jegyzéke.

b.

Mi? Bab, báb, dob, láb, zab, rab, seb, darab.

Mit csinál? Szab, dob.

d.

Mi? Ki? Híd (hit), kád, nád, rúd, lúd, gond, rend, kard, hold, (holt), föld, csend, kedd, beszéd, vakond, segéd, század, (százat).

Mit csinál? Áld, ad, tud, fed, old, szed, mond, küzd, küld, feled, halad, korhad, enged, dagad, tagad, szakad, olvad.

g.

Mi? Ki? Ég, mag, szag, szeg, vég, ing, világ, ország, méreg, nyereg, dolog, pamlag, község, madzag, felleg, éhség, bélyeg, csillag, harang, hólyag, hörcsög, mélység, nagyság, mentség, igazság, köpönyeg, gombolyag, vendég, herceg.

Milyen? Öreg, beteg, meleg, hideg, hazug, híg.

Mit csinál? Rág, súg, zúg (zug, főnév), lobog, lebeg, kopog, zokog, dörög, vág, peng, csepeg, bolyong, kacag, ketyeg, nyüzsög, ropog, kóválygog.

h.

Mi? Ki? Méh, juh, moh, pléh, düh, cseh, oláh. (A „h"-át nem ejtjük ki.)

k.

Mi? *Ki?* Mák, szék, rák, nyak, lyuk, gyík, tyúk, zsák, észak, patak, péntek, lélek, sarok, kakuk, titok, fulánk, pék, deák.

Milyen? Vak, szűk, kerek, élénk, félénk, falánk, nyalánk, nyúlánk.

ly.

Mi? *Ki?* Lyuk, hely, osztály, veszély, hüvely, bagoly, bivaly, csermely, harkály, fogoly, seregély, gólya, súly, személy, király, borbély, zsámoly, fáklya, selyem, vályu, bélyeg, folyó, polyva, gulya, gulyás, hályog.

Milyen? Mély, kevély, komoly, csekély, ily, oly, helyes, gömbölyű, veszélyes, lyukas.

Mit csinál? Mosolyog, folyik, sompolyog.

sz.

Mi? *Ki?* Ész, ősz, vész, mész, szesz, szösz, rekesz, tavasz, vadász, juhász, halász, cserkész.

Mit csinál? Tesz, vesz, visz, hisz?

t.

Mi? *Ki?* Út, rét, kút, part, pont, test, élet, üst, kelet, nyugat, bolt, ecet, füzet, illat, üzlet, divat, mondat, épület, központ, német, tiszt, bolt, bőjt, est, test.

Milyen? Érett, rút, rest, sötét, szent, süket.

Mit csinál? Üt, köt, fut, olt, oszt, hajt, fest, foszt, gyujt, tölt, nyujt, bocsát, hallgat, ébreszt, biztat, felejt, fürészt, ijeszt, siet, választ, olvasgat, kényeztet, arat, épít.

z.

Mi? Őz, réz, méz (mész), láz, kéz (kész), víz (visz), ház, pénz, rajz, egyház.

Milyen? Igaz, nehéz, száraz.

Mit csinál? Húz, (húsz), néz, hoz, sóz, főz, győz, zúz, ráz, érez, őriz, hegyez, kérdez, helyez, hámoz, vigyáz.

4. Hasonló kiejtésű szavak.
(Vigyázzunk az ékezetekre!)

A vas *kemény*. A házon *kémény* van.
A *cipő* rongyos. A *cipó* kerek.
A fejemen *haj* van. A pogácsában *háj* van.
A tó partján *sás* van. A levegőben *sas* repül.
Pista *megörült* az ajándéknak. Szomszédunk fia *megőrült*.
Nekünk két *karunk* van. Ha jégeső esik, sok *kárunk* lehet.
Jancsi *meghalt*. Károly tegnap itt *meghált*. (Aludt.)
A kerék *kerek*. Kenyeret *kérek* az anyámtól.
Mi *veres* színű? Mikor *véres* a kezed?
A pohárban *sör* van. A füzetben *sor* van.
Anyám kenyeret *szel*. Kint fúj a *szél*.
A *korom* fekete. A *köröm* kemény.
A kenyér *fele* az enyém. *Sokféle* gyümölcs van. Menj az ajtó *felé!*
Az ajtónál *őrök* vannak. Az Isten *örök*.
A vederből vizet *merünk*. A literrel *mérünk*.
A vadász *lő*. A *ló* gyorsan fut.
Pista *fűt*. A kis gyermek *fut*.

5. Közmondások.

Kutyából nem lesz szalonna.
Kis szikrából is lobban néha nagy tűz.
Rossz dolog a rossz szomszéd.
A fillér is pénz.
Végén csattan az ostor.
Nehéz a semmiből teremteni.
Könnyű hat ökör után tolni az ekét.
Árva cipó, zablepény, szökik attól ifjú, vén.
Jó kemence mellett könnyű a telelés.
Halál ellen nincs fű kertben.
Házban az asszony helye.
Halál ellen nincs orvosság.
Fehér cipó, sós túró, éhség ellen igen jó.
A rest többet jár.
Könnyű hibát keresni.
Rossz tanácsadó a harag.
Henyélőnek sok az ünnepe.
Félni, rettegni nem tud a magyar.
Alattomos macska nagyot ugrik.
A jó hír lassan jár. (Alig kullog).
Akkor hiszem, ha látom.
Mindennek van ideje.
Tavasszal minden bokor szállást ad.
Lassan érik a jó.

Addig hajlik a vessző, míg gyenge.
Fattyú csemete mély gyökeret ver.
Jó a vén fa árnyékában pihenni.
Agg ebnek, vén szolgának egy a fizetése.
Disznó orrára nem illik aranyperec.
Nem jó szállás a tömlöc.
Pöffeszkedik, mint a béka.
Szép ott adni, ahol senki sem kér.
Alázatos macskának nem kell hinni.
Lassú víz partot mos.
Szalmatűz fellobban, hamar is oda van.
Addig jár a korsó a kútra, míg el nem törik.
A törpe csak törpe, ha a hegytetőn áll is.
Ha nem csordul, cseppen.
Cinege is örül a tökmagnak.
Cigány is a maga lovát dicséri.
Türelem rózsát terem.
A botnak két vége van.
A dolog nem szégyen.
Minden kezdet nehéz.
Holnap is nap lesz.
Vederből csöbörbe.
Ügyes ember a jég hátán is megél.
Senki sincs fogyatkozás nélkül.
Mindenkinek van gyengéje.
Egy életem, egy halálom.
Nincs áldás a hamis kereseten.
Kicsiny fazék hamar felforr.
Ebnek eb a fia.
Nem mindenkor használ a sírás.
Jó pihenni néha, de henyélni vétek.
Nem gyermek kezébe való a kés.
A szép alma is gyakran savanyú.
Fehér liliomnak is fekete az árnyéka.
Fösvénynek soha nincs elég.
Gomba nem gombóc.
Béles nem rétes.
Ami másé, nem Tamásé.
Vásár esővel jár.
Isten a szívet tekinti.
Jónak jó a kenyere.
Ködmön télen jó.
Késedelem veszedelem.
Nyakas a kakas.
Légynek sem árt.
Párosával jár a baj.
Nagy ház, nagy gond.
Kis bűn is bűn.
Senki sincs vétek nélkül.
A cifra még nem szép.
A piros alma is gyakorta férges.
Kákán csomót keres.
Nincs ember hiba nélkül.
Sok embernek sok esze van.
Zsákban macskát árul.
Ritka madár a jó barát.
Kicsiny a bors, de erős.
A nyakasnak nyaka törik.
Nincs rózsa tövis nélkül.
Más kárán tanul az okos.
Kiki érzi a maga terhét.
Két dudás nem fér meg egy csárdában.
A hit Isten adománya. (Ajándéka.)
Aki keres, az talál.
Garasa sincs, mégis kevély.
Kora vendég hamar megy.
Hamar munka ritkán jó.

Nem fél koldus a tolvajtól.
Úgy él, mint a hatökrös gazda.
Embernél a munka, Istennél az áldás
Szegény vetés, szegény aratás.
Nem zörög a haraszt magától.
Fekete karácsony, fehér húsvét. (Ha sáros az idő karácsonykor, húsvétkor hó lesz.)
Kifordítom, befordítom, mégis bunda a bunda.
Makkból lesz a tölgy.
Taliga nem szekér.
Lyukas zsákból kihull a mag.
Idővel a vas is megvásik.
Ha kalács nincs, a kenyér is jó.
Patkószeg is pénzt ér.
Kevésből lesz a sok.
A zab nem búza.
Sok kicsiny sokra megy.
Mézből sem jó a sok.

6. Szemelvények egyes költeményekből.

Nem mese az gyermek. (Arany János: Családi kör.)

Régi dal, régi dal, régi dicsőségről. (Jókai Mór: Dózsa György.)

Rég veri már a magyart a Teremtő! (Petőfi S.: Rég veri már...)

A virágnak megtiltani nem lehet... (Petőfi S.: A virágnak...)

Híres város az Alföldön Kecskemét. (Petőfi S.: Híres város...)

Talpra magyar! (Petőfi S.)

Kakas szólal, üt az óra,
El kell válni virradóra! (Gyulai Pál: Éji látogatás.)

Kerek udvar, kicsi ház,
Édes rózsám mit csinálsz?
Virágomat öntözöm,
Koszorúnak kötözöm. (Románc: A menyasszony.)

Szegény ember szándékát boldog Isten bírja.

Szeretnék szántani,
Hat ökröt hajtani. (Népdal.)

Ólomlábon jár az ellen,
Bús a bajnok élete. (Kisfaludy Károly: Budai harcjáték.)

III. OSZTÁLY.

1. Hasonló kiejtésű szavak.

A kis gyermek *sír.*
A főzelékben *zsír* van.
A ló szekeret *húz.*
10 meg 10 az *húsz.*
A kezemen *ujj* van.
A ruha *új.*
Kérek egy darab kenyeret.
A fán *kéreg* van.
Dél van.
Ősz után *tél* van. (Delet, telet.)
A falon *képek* lógnak.
A gyárban *gépek* vannak.
Mit *varrsz?*
Kire *vársz?*
Tejet *mérek.*
A *méreg* veszedelmes.
A kutya csontot *rág.*
A *rák* a vizben él.

Én már *készen* vagyok.
Mi van a *kézen?*
A *méz* édes.
A *mész* fehér. (Mézet, meszet.)
A kabáton *gomb* van.
A Tiszán pedig *komp* van.
Az *őz* az erdőben él.
Nyár után van *ősz.*
Édesapám haja *ősz.*
A *vak* nem lát.
Ez a kés jól *vág.*
A kenyérbe só is *kell.*
A nap nyáron korán *kel.*
Ez a leány *megy* a kútra.
A kertben nő a *meggy.*
A szabó ruhát *szab.*
A szántóföldön nő a *zab.*

Egyéb hasonló kiejtésű szavak.

Mar—már, rag—rág, veréb—véreb, rak—rák, belém - belem, tok—tök, szúr—szűr, túr—tűr, üt—út, vaj—váj, gomb—gömb, vétek—vetek, rétek—retek, mérek—merek, ont—önt, szór—szőr, kor—kör—kór, tú—fű, számára—szamara, bor—por, féreg—férek, bab—pap, hold—holt, zseb—seb, tér—dér, gém—kém, bók—pók.

2. Nem a kiejtés szerint írjuk a következő szavakat:

Egy, egyet, egyes, egyetlen, egyek, együtt. (Úgy hangzanak mint: eggyet, eggyes, eggyetlen, eggyek, eggyütt.)

Ilyen, olyan, ily, oly, melyik, mily, milyen. (Kiejtésük: ijen, ojan, vagy ijjen, ojjan stb.)

Épp, éppen, (éppen most) helyett így is írunk: ép, épen, de úgy ejtjük, mintha két „p" volna.

Kisebb, kisebbít, egy „s"-sel írjuk. (Bár kiejtése: kissebb.) A következő szavakat gyakran két „s"-sel ejtjük, de eggyel írjuk: magasat, sárosat, csinosat, véresek, magasan, feszesen, helyesebb.

Ellenben: friss, frissel, frissen.

Eső (kiejtése esső).

A dz-ét az írásban nem kettőzzük, de hosszan ejtjük ki: madzag, pedzi, lopódzik, bodza. (Ejtsd: Maddzag, boddza stb.)

Kettős mássalhangzóval ejtjük, de eggyel írjuk a következőket: belőlem, rólam, nálam, tőlem, felőlem, utánam. (Gyakran így ejtjük ki: belőllem, róllam, nállam, tőllem, felőllem, utánnam.)

*

Hangoztatandók s tollbamondva leirandók e szavak.

3. Rövidítések.

A rövidítések után pontot teszünk; de a mértékek és pénzek rövidítését pont nélkül írjuk, ha nincs benne magánhangzó, pl. cm = centiméter.

1. A hónapok neveit a következőkép rövidítjük: jan., febr., márc., ápr., máj., jún., júl., aug., szept., okt., nov., dec.

2. Felekezetek: r. k., róm. kat. = római katolikus,
g. kat. = görög katolikus,
ág. h. ev. = ágostai hitvallású evangélikus,
ref. = református,
izr. = izraelita.

3. Mértékek:

cm (cm^2) centiméter (négyzetcentiméter),
dkg dekagramm,
dl deciliter,
f fillér,
fill fillér,
g gramm,
kg kilogramm,
km (km^2) kilométer (négyzetkilométer),
l liter,
m (m^2) méter (négyzetméter),
mm milliméter
mp másodperc,
P pengő
q métermázsa.

4. Napok: csüt. csütörtök, pént. péntek, szomb. szombat, vas. vasárnap.

5. Világtájak:

K. kelet,
Ny. nyugat,
É. észak,
D. dél,
ÉK. északkelet,
ÉNy. északnyugat,
DK. délkelet,
DNy. délnyugat.

4. Közmondások.

Borura derű.
Megtanít a nyomoruság imádkozni.
Kiki maga szerencséjének kovácsa.
Sok kéz hamar kész.
Nem gyalázat a szegénység.
Szem a lélek tükre.
Száz szónak is egy a vége.
Ritka búza, amelyben konkoly nincsen.
Nemakarás fejvakarás.
Rest szolgának bot a bére.
Eb kutyával hamar összebarátkozik.
Egyszer volt Budán kutyavásár.
Szálfa nem erdő.
Mi a szívén, az a nyelvén.
Nem zörög a haraszt szél nélkül.
Nem jó a ház gazda nélkül.
Sok lúd disznót győz.
Szemesnek áll a világ, vaknak az alamizsna.

Különb ember légy apádnál.
Nyelvében él a nemzet.
A munka dicséri mesterét.
Dunába hord vizet.
Jó fűszer az éhség.
Nehéz agg fából gúzst kötni.
Nehéz pénzt keresni, könnyű elkölteni.
Embert társáról, madarat tolláról (lehet megismerni).
Rossz pénz el nem vész.
Fösvény többet költ, rest többet jár.
Budára is beillenék birónak.
Olcsó húsnak híg a leve.
Éhes embernek nem teher a kenyér.
Isten velünk, ki ellenünk.
Él a magyarok Istene.
Más kárán tanul az okos.
Eső tavaszkor mindannyi aranycsepp.

*

Örülj másnak szerencséjén.
Amint vetsz, úgy aratsz.
Lassan járj, tovább érsz!
Okosnak áll a világ.
Az kiabál, akinek a háza ég.
Mit magad tehetsz, másra ne bízd.
Sírva vigad a magyar.
Ki sokba fog, keveset végez.
Ki hamar sír, hamar nevet.
Hamar kezdi, hamar únja.
Ki hamarkodik, hamar botlik.
Hamar fekszik, hamar kél.

Szalmatűz fellobban, hamar is oda van.
Hamar indul, hamar ér.
Rest nem szereti az iskolázást.
Aki sokat kérdez, nem örömöst ad.
Könnyű azt adni, ami nem kell.
Ajándék marhának (csikónak) nem kell fogát nézni.
Aki másnak vermet ás, maga esik bele.
Aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók.

Ki sokat markol, keveset szorít.
Ki sokba fog, keveset végez.
Ki sok nyúl után fut, egyet sem ér el.
Aki mer, az nyer.
Nem ijed meg a maga árnyékától.
Nem Bátorban lakik, hanem Futakon. (Gyáva ember).
Kárán tanul a bolond.
Egy bolond százat csinál.
Ki sokat kíván, keveset nyer.
Áll Buda még!

Ugat a félénk eb, de meg nem mar.
Ha félsz, meg nem élsz.
Nem minden széltől ijed meg.
Aki sokat igér, keveset ad.
Ami halad, el nem marad.
Ki Istenben bízik, meg nem csalatkozik.
Ember tervez, Isten végez.
Ki jól kezdi, jól végzi.
Nézd meg az udvart, látod a gazdát.

*

Nagyot ugrott, nagyot esett.
Elrántották alóla a gyékényt.
Hamar lett, rosszul lett.
Ki hazudni szokott, lopást sem szégyenli.
Rest kétszer fárad.
Mondja a rest: eleget dolgoztam, de nem mondja: eleget ettem.
Aki pirul, vétett.
Már minálunk csuda esett, a csikónak lófoga lett. (Koraeszűre mondják gúnyosan).
Ki a forrásból eleget ivott, háttal fordul felé.

Későn érő alma szokott sokáig tartani.
Mit Jancsi nem tanult, nem tudta azt János.
Az Isten adta, az Isten el is vette.
Több is veszett Mohácsnál. (Budánál).
Késő a kolbászt akkor kímélni, mikor már elfogyott.
Amit aprítottál, magadnak kell megenned.
Jég hátán építette házát.
Rossz fát rakott (tett) a tűzre.
Szerencsés csillag alatt született.

*

Nincs nehezebb a várakozásnál.
Okosabb enged.
Jobb, ha a gyermek sír, mint szülei.
Gonosz hírnek sebesebb a szárnya.
Ki hamarább ér a malomba, hamarább őröl.

Mindenütt jó, de legjobb otthon.
Nincs drágább az időnél.
Kéretlen ajándék legkedvesebb.
Több út vezet Rómába.
Sok jó barát elfér egy parányi helyen.
Legtovább tart a becsület.
Üres hordó jobban kong.

Olcsó kocsisnak több a pénze. (Eladja a zabot, megcsalja az urát).
Nincs jobb, mint a jó egészség.
Legjobb az egyenes út.
Leggazdagabb, aki semmit sem kíván.
Ott szakad a fonal, ahol leggyengébb.
Félénk eb többet ugat.
Van még a nyúlnál is félénkebb. (A béka).
Ki előbb jő, előbb őröl.
Késő esőnek nagyobb a sara.
Jobb ma egy, mint holnap kettő.
Egy fehér kenyérnél jobb kettő.
Jobb a foltos, mint semmi ruha.
Jobb valami, mint semmi.
Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok.
Jobb kétszer kérdezni, mint egyszer hibázni.
Ami ritkább, kedvesebb.
Jobb későn, mint soha
Cseppenként a hordó is megtelik

*

Bolond lyukból bolond szél fúj.
Könnyű sebet ejteni, nehéz meggyógyítani.
Kettőn áll a vásár.
Ki a krajcárt nem becsüli, a forintot sem érdemli.
Rövid dínomdánom, hosszú szánom-bánom.
Nyugtával dicsérd a napot.
Könnyű gáncsot találni.
Vak vezet világtalant.

5. Szólásmódok.

Rossz fát tett a tűzre. (Rosszat tett.)
Odébbállott. (Eltávozott.)
Kudarcot vallott. (Nem sikerült valami.)
Megállotta a sarat. (Megállotta a helyét.)
Szűken vagyunk pénz dolgában. (Kevés a pénzünk.)
A dolog másképen ütött ki. (Másképen fejeződött be.)
Ez ugyan balul ütött ki. (Nem sikerült.)
Szóval tartotta. (Sokat beszélt.)
Üres szalmát csépel. (Hiábavalót beszél.)
Farkasszemet nézni valakivel. (Valakinek a szemébe merően nézni.)
Megette kenyerének javát. (Idősebb ember.)
Csütörtököt mondott a puskája. (Nem sült el.)
Átlátok a szitán. (Észreveszem a bajt.)

6. Szemelvények egyes költeményekből.

Az apját leütötte a hajókötél. (Jókai Mór: A koldus gyermek.)

Ritka vendég Rác-országban. (Arany János.)

Több is veszett Mohácsnál. (Arany János.)

Rossz időket élünk. Rossz csillagok járnak. (Arany János: Zách Klára.)

Este van, este van,
Kiki nyugalomba. (Arany János: Családi kör.)

Szülőföldem szép határa,
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenütt csak feléd nézek. (Kisfaludy K.: Szülőföldem szép határa.)

Este van, este van, hatot üt az óra,
Minden asszony, leány készül a fonóba. (Népballada.)

Lassan fölszáll a köd, a szellő is hallgat,
A tavaszi pázsit gyenge, mint a harmat;
Legelészik a nyáj; a bojtár furulyál. (Tompa M.: A bojtár.)

Március szép ibolyája,
Sok vérharmat hullott rája;
Szedtem, szedtem, szedegettem,
Koszorúba kötözgettem. (Rákosi Jenő: Március 15.)

Emlékszel-e édes fiam,
Amikor még kicsi voltál,
Apád, anyád karjai közt
Magyar földön merre jártál? (Segesdy L.)

Ősz az idő, hullanak a sárguló falevelek,
Búcsúzik a fecske, gólya, én is innen elmegyek. (Barcza Andor.)

Gyerekek, ha pihenni tértek,
Tegyétek össze kezetek
És foglaljátok imátokba
Északot, Délt és Keletet. (Teleki Sándor: Imádkozzunk!)

E szó: magyar! — szívemre tapad...
E nélkül szívem megáll, megszakad! (Móra László: Magyarnak lenni.)

7. Feladatok.

1. Feladat.

Egészítsd ki ezeket:

1. Én adok Jánosnak: toll-, irón-, szék-, kréta-, fa-, szegfű-, füzet-, virág-, tányér-, rózsa-.

2. *Mit látsz az udvarban?* Tyúk-, kakas-, galamb-, liba-, tehén-, ló-, ökör-.

3. Írd le egész mondatban, milyen háziállatokat ismersz?

2. Feladat.

Írjátok le ezeket a mult időben:

Én leckét tanulok. Te képet rajzolsz. Ő felmondja a leckét. Pista könyvet ad Jánosnak. János könyvet kap. Mi betűket szedünk ki. Ők tudják a leckét.

Én ajtót nyitok. Pista képet néz. Te fát teszel a tűzre. Károly tintát önt az üvegbe.

Te kenyeret eszel. Laci tejet iszik. Mi vizet iszunk. János kosarat visz. Virágot teszünk az asztalra. Tollat veszek a boltban.

3. Feladat.

1. *Mit csinált tegnap Pista az iskolában?*

Írjátok le és egészítsétek ki a következőket: (Esetleg csak a kiegészítendő szavakat írják le vagy szedjék ki a tanulók.)

Reggel az iskolába men-. Kalapját a fogasra akaszt-. Táskáját a padba —. A padba ül —. A könyveket a padra —. Leckéjét el —. Imádkoz-.

Számol —, sokat olvas-, verset mond-.

Tiz órakor az udvarba siet-. Sokat játsz- és fut-. Tanítás után könyveit a táskába — és hazamen-.

2. Írd le ilyen módon, mit csináltak tegnap a fiúk.

4. Feladat.

Írd le ezeket egyesszámban:

Az emberek dolgoznak. A tanulók sétálnak. A leányok játszanak. A jó tanulók sokat tudnak. A gyermekek futkároznak. A fiúk kimennek. Délután jönnek az iskolába. A tanulók könyvet tesznek a padra. Az emberek esznek és isznak.

5. Feladat.

Írd le ezeket a jelen időben.

Ők látták. Ők ezt tudták. Ők kenyeret adtak. Ők tegnap sokat játszottak. Tüzet raktak. Rajzoltak. Számoltak. Futottak.

A fiúk tegnap a kertben dolgoztak. Virágot öntöztek. Fákat nyestek és kötöztek. Estére elfáradtak, jól aludtak. Azt mondták, máskor is elmennek.

6. Feladat.

Mi történik a szilvafával tavasztól kezdve?

Egészítsd ki a következőket:

Tavasszal rügy-, virág-, zöld-. Később virágja le-, gyümölcse —(fejlődni).

Nyáron: A szilva piros-, —(érni).

Ősszel: A szilvát le-, kosarakba- (tenni), gombócot csinál-, lekvárt főz- és aszal-.

Télen a levelek le —.

(Mult és jövő időben is gyakorlandó ez a feladat.)

7. Feladat.

Felelj ezekre egy-egy szóval:

Mit csinál a földmíves tavasszal? (Nyáron, ősszel, télen?)

Mit csinál édesapád délelőtt?

Mit csinál az édesanyád délelőtt?

Mit csinál a tanító az iskolában?

Mit csinál a tanuló az iskolában? (Otthon, a templomban?)

(Mult időben is gyakorlandó ez a feladat.)

8. Feladat.

Írd le, mit csináltak a gyermekek a réten!

1. (Játszani, ugrálni, futkározni, lepkét fogni, virágot szedni. Nevetni, örülni, egymást kergetni. Hazamenni.)

2. Mondd el ezt magadról, Pistáról! Mondd el ezeket valamely barátodnak! (Pl. Te ugrálsz stb.)

3. Mondd el ezeket valamely barátodról, mit csinált tegnap a réten.

9. Feladat.

Piros alma lóg a fán. Szél kerekedik. A fát megrázza a szél. Az alma leesik a földre. Pista a kertbe jön. Észreveszi a piros almát. Odamegy a fához. Fölveszi az almát és zsebreteszi. Hazamegy. Az almának a felét nővérének adja. A másik felét ő eszi meg.

Írjátok le ezt a mult időben!

10. Írjátok le ezeket többesszámban:

A szobában szék van. A fal magas. A könyv új. A kézen ujj van. Ez a toll jól ír.

A pad zöld színű. A fiú rajzol. A leány köt. A tanuló játszik. A fiú a templomba megy.

11. Feladat.

Felelj egész mondatban a következő kérdésekre:

Mi nagyobb, az asztal vagy a szék?
Mi hegyesebb, a toll vagy a tollszár?
Mi erősebb, a cérna vagy a kötél:
Mi savanyúbb az éretlen almánál?
Ki nagyobb, Pista vagy Jancsi?
Ki szorgalmasabb, Károly vagy Sándor?
Ki legszorgalmasabb és legjobb az iskolában?
Mi édesebb a cseresznyénél?
Mi fehérebb a falnál?

IV. OSZTÁLY.

1. Egybeírás és különírás.

Az összetartozó szavakat, ha úgy gondoljuk, hogy azok együtt egy fogalmat alkotnak, mindig egybeírjuk.

Egybeírjuk:

1. A színt jelölő összetett mellékneveket: világossárga, galambősz, ezüstfehér, koromfekete, hollószínfekete.

2. Olyan szavakat, amelyeknek utótagja —beli, —fajta, —kora, —nemű, —szerű. Pl. másfajta, jófajta, magamfajta, többféle, macskaféle, jókora, fehérnemű, kisszerű.

Ha az összetétel első tagja személynév, akkor kötőjellel írjuk: Franklin-féle kiadás, Gergely-féle naptár.

3. Egybeírjuk az igével az igekötőt és gyakran más igekötőszerű határozót, ha közvetlen az ige előtt áll. Ilyenek: Abba—, alá—, agyon—, át—, körül—, rajta—, széjjel—, ujra—. Tehát: Abbahagy, agyonüt, átmegy, széjjelnéz.

4. Egybeírjuk ezeket: Édesapám, édesanyám, urambátyám, öcsémuram, asszonynéném.

5. Egybeírjuk az ugyan—, ilyen—, olyan—, csak—, ép— szavakkal képzett mutató névmásokat: Ugyanez, ugyanaz, ugyanilyen, csakígy, éppúgy, éppannyi.

Hasonlóképen összeírjuk az akár—, bár—, mind—, minden—, némi—, vala—, valami— előtaggal bíró határozatlan névmásokat: Akárki, akármely, bármilyen, mindannyi, valamelyik, mindegyik.

2. Hasonló kiejtésű szavak.

Tüzet *rakott*. — Miért nem *rakod* össze könyveidet?
Száll az ének szájról-szájra. — Adj egy *szál* cérnát!
Fáj a *fogad*? — A rossz *fogat* huzasd ki! — *Fogadd* el ezt!
A *veszett* eb veszedelmes. — Hol *veszed* az irkát?
Kedves *halottunk* van itt. — Rossz hírt *hallottunk*.
Az állomáson kocsit *tolatnak*. — Eltört *tolladnak* a hegye.
Talál, aki *keres*. — *Keress* valamit!
János halat *fogott*. — A könyvet a kezeddel *fogod*.

3. Vigyázzunk a következő szavak írásánál!

Bérrel—bérel. Füllel—fülel. Hallgat, szót sem szól. Figyel valamire.
Földdel—földel. Friss földet hord rá.
Fejjel—fejel. Valamely lábbelinek fejet csinál.
Emberrel—emberel. Illően tisztel.
Házzal—házal. Apróárúkkal házról-házra jár kereskedni.
Kézzel—kezel. Valamely szerszámmal jól vagy rosszul bánni.
Lábbal—lábol. Sekély vízben gyalog átmegy.
Szemmel—szemel. Szemenként szed, válogat.
Szerrel—szerel. Tállal—tálal.
Talppal—talpal. Lábbelire talpat szegel.
Széllel—szelel. Szeggel—szegel.

Szívvel—szível. Nem szívelhetem ezt az embert (nem kedvelem).
Tűzzel—tüzel. Lő, fűt. (Egész télen fával tüzel).
Térddel—térdel. Székkel—székel, lakik.

*

Lemásolandók és gyakorlandók a fenti szavak!

4. Rövidítések:

Br. báró
B. ú. é. k. Boldog újévet kívánok.
db. drb. darab
d. u. délután
dr. vagy Dr. doktor
e. h. e helyett
id. idősb
ifj. ifjabb
Kr. e. Krisztus (születése) előtt
Kr. u. Krisztus (születése) után
l. lásd vagy lap
olv. olvasd
min. miniszter
özv. özvegy
pl. például
stb. s a többi
Szt., szt. szent
t. i. tudniillik
szül. született
u. a. ugyanaz
ú. n. úgynevezett
u. i. ugyanis
ú. m. úgymint
u. p. utolsó pósta
vm. vármegye

5. Szójegyzék.

(Gyakorlandó szavak jegyzéke.)

Az „a" mutató névmást egybeírjuk a következő esetekben: aki, ami, ahol, amely, ahogy, amikor, amidőn, amily, ahonnan, amennyiben, amennyire, amerre stb.

(Nem írjuk egybe: a mi házunk.)

Az „a", „e" mutató névmást nem írjuk egybe a névutóval; pl. a fölött, e fölött, e mögött, e mellett, a nélkül, a végből, a szerint, e körül, e helyett, e miatt.

„az", „ez" mutató névmást egybeírjuk a névutóval:

azután, ezután
azalatt, ezalatt
azáltal, ezáltal
azelőtt, ezelőtt
azonfelül, ezenfelül
aziránt, eziránt
azontúl, ezentúl.

Abba, abban; mint igekötőt egybeírjuk: abbamarad
agyonhallgatni
ajánl, ajánlja, ajánlott
ákombákom
albíró, alispán
ál: álarc, álhaj (hamishaj)
áll (főnév), állcsont, állkapca, állkapocs
áll (ige) állani vagy állni
alássan kérem
alattomban
alattomos
alattvaló
alávaló
aligha, alighanem, alighogy
alkalomadtán
állam, államosít
aludt; aludttej
alulírott, vagy alulírt
annakelőtte, annakokáért
anyámasszony
apámuram
arcjáték, arckép, arcpirulva
aszú vagy asszú (bor)
átaljában (számít valamit)
átall; átallom, átallja
azalatt
azelőtt

bágyadt, bágyadtság
baleset
bástya
bazsarózsa
bazsalikom
békeség vagy békesség
bátya, bátyám; az ő bátyja és bátyjuk
bele- igekötőt egybeírjuk: beleakad, beleún
benn vagy bent; bennfentes, bennmarad, bennszülött, bennünk
bezzeg
biggyeszt, biggyessze
billentyű
bizottság
biztos, biztosság
bodza
bosszankodik, bosszant
bosszú, bosszúság
bőgöly
búcsú, búcsúzik
bujik, bújik
bukdácsol
búskomor
búvik
búzakenyér, búzaföld
bűnhődés, bűnhődik

cikázik (nem: cikkázik)
csakhamar, csakhogy, csakis
csaknem, csakúgy
csáklya (vashorgas rúd)
cseng, vagy csöng
csigolya
csíkos, (sávos)
csikós, (lópásztor)
csínján bánik (gyöngén, gyöngéden)
csínyja-bínyja a dolognak,
csíny (pajkos tett)
csoroszlya
csúf, csúfol
csunya vagy csúnya
csúszik, csúszós, de: csusza
csuszkál, de: csúsztat
csügg, csüggedt

daru, darvak (madár); darut, daruk (gép)
„de“ után nem teszünk vesszőt: de ha, de hogy
dehogy, dehogynem
délkelet, délnyugat
délelőtt
déltájban
dibdáb
dobszó
dologtalan
dölyfös
drágáll(om) vagy drágál(om)
dugattyú
dunamelléki, dunaparti, dunáninneni, dunántúli
duzzad, duzzadt
düh, dühvel

effajta, efféle
egyéb, egyébiránt, egyébként
egyelőre
egyes-egyedül
egyet-mást
egyfolytában, egyhamar
egykorú
egykönnyen
egyrészt, egyszersmind
egy-két
egytől-egyig
egyszerű
egyúttal
éhgyomor, éhomra
éhhalál
éhínség
éjjeledik, éjféltájban
éjtszaka (nem éjszaka)
észak (nem éjszak)
ellátatlan
ellenáll, elienőriz
ellenfél, ellenben
ellentmond, előbb-utóbb
előlem, előle
elöljáró
előrehajol
elvállal
én: személyragos határozóraggal egybeírjuk; énbennem, éntőlem, énnálam stb.: névutóval nem kell összeírni: én mellettem, én utánam, én miattam
én magam, de: enmagam
ennekelőtte, ennnekutána
ennyiféle
ép, épen, (egészségesen) épkézláb
ép, épen, épp, éppen (időhatározó)
éppanyi, éppígy, éppúgy
e szerint
eszeveszett
észrevesz
észszerű
ezermester
ezredév

faggat
fáradság = fáradozás; fáradtság = fáradt állapot, a fáradság eredménye
félálom
félkezű
felelős, felelőssé tenni
féllábú
fellebb, vagy feljebb
fellebbez, vagy föllebbez
félre-igekötőt egybeírjuk: félreáll, félrebeszél

félszer, vagy fészer (féltetős építmény)
fenn igekötőt egybeírjuk: fenntart, fennakad, fennszóval
fennsík
finnyás, finnyáskodik
fittyet hány
fiú, fiúgyermek
fogantyú
fogyton-fogy
fokhagyma
földalatti
földesúr
friss, frissebb
fülled (ige), fülledt levegő
fűszer, fűszerez

geny, genyed, genyes
gereblye, gímszarvas
Gondviselés (az isteni)
gőböly (hizlalt szarvasmarha)
gyászszertartás
gyerekember, gyermeklány
gyilkosság
gyógyszer
gyöngytyúk
gyűrűdzik, vagy gyűrűzik

hág, hágcsó
hajnallik, hajnallott
hallgat, hallgassad, vagy hallgasd
hallhatatlan (nem hallható)
halhatatlan (nem hal meg)
halott, halottak napja
hályog
hamvazó szerda
hagy, hagyja, hagyjuk, hagyj el
hagyján
hány, hányja, hányjuk
hanyatt-homlok
haragszik
harkály
hátraáll, hátramegy
héthavi
hazajár, hazamegy, hazafelé
háznép
háztűznézni
heged, hegedés, hegeszt (nem heggeszt)
helyreállít
helytáll; Vásárhelyt
hellyel-közzel
hetyke (büszke)
hévíz
hírnév
hogyha
holnap (a mára következő nap)
hónap (30 nap)
hórihorgas
hosszant, utcahosszatt, órahosszatt, naphosszatt
hörcsög, vagy hörcsök
húny; hunyászkodik
húgomasszony
hüvelyk

idejekorán
idétt, az idétt (abban az időben, abban a korban)
időközben
idősb vagy idősebb
igazmondás
igyad vagy idd
íny, nincs ínyére a dolog
írósvaj
ivópohár, ivóvíz
ízzé-porrá
egy ízben

játszik, játszom, játssza, játsszuk, játsszam
jártasság
jegygyűrü
jobblétre szenderült
jóllakik, jóllakott
jóllehet, ámbár
jóllét: egészség (rosszullét), jólét: jó sors
jöttment ember
jótáll
jótévő, jótétemény
juss

kacsingat
kapzsi
kapdos
karaj, karéj
karöltve
kecsegtet, hiteget
kékellik, vagy kéklik
kelkáposzta
kell, szükséges
kényeztet
kéredzkedik
keresztüljár
keszkenő, (nem: kezkenő)
készség, készséges
kesztyű, (nem keztyű)
kétségkívül
kétségbeesés, kétségbeesett
kevesebb, kevésbbé
kiállhatatlan
kettéoszt
kijjebb
kilábol a bajból
kinnmarad
ki-kinéz
komaasszony, komámuram
korántsem
korcsolya
korhad (ige), korhadt (melléknév)
kotyvalék
könny
könnyez
könnyzápor
körmönfont
közé, kettő közé esik; közzé, nyilvánossá tesz, közzétesz a lapban
közepette
különb, különbség, különben
küszködik (nem küzködik)

lábad, lábadoz, szeme könnybe lábad; könnybelábadt
lábújjhegyen
lándzsa (lán —dzsa)
lappang
látszik
legényember
legfeljebb
legkevésbbé
légzés
lejjebb
lélekzés, lélekzet, lélekzik
lyuggat (nem: lyukgat)

magánkívül, magaviselet
manapság
már-már
megátalkodott
mégsem
mégpedig
megye, külön írjuk: Vas megye, de: vasmegyei, összeírva
megyeháza
mennyezet
menny (az ég)
meny (a fiú felesége)

menyasszony, menyegző
mezsgye (határ)
mielőbb, mihelyt, miközben
mindamellett
mindenesetre
mindinkább
mindnyájan
mi; raggal egybeírjuk: mibennünk, mitőlünk; névutóval nem: mi alattunk

nagykorú
nagypéntek
nagyszerű
nálam: énnálam, minálunk
napközben
nátha
nefelejcs (virág), ne felejts (ige)
néhanapján
neheztel
nemcsak
nemesember
névnap, nevemnapja, nevednapja
nőttön-nő
nyakrafőre
nyilallik
nyilvánít
nyugodt, nyugtalan; nyugtáz

oda —, igével egybeírjuk: odaad,
odakint v. odakünn
ojt vagy olt (növényt vagy beteget), de: tüzet olt
okoz
orgazda, orgyilkos
orrol, (megneheztel)
országháza, országszerte
országvilág
orvvadász

őnála, őhozzá, őtőle; ő mellette
öcsémuram
öcs, öcsém, öccse, öccsük
önként, önkéntes
önkény, önkényes
örökkön-örökké
összeadni, összetesz
össze-vissza, de: összevisszaság
özvegyasszony, özvegyember
összhang

pallér, pálya, paszuly
pelengér vagy pellengér
persely, petyhüdt
pisszeg, pisszen
pitymallik, pitymallat
poggyász
posta vagy pósta
pörpatvar
pöttön emberke (kis ember)
puffadt, puffan, pufog, pukkad
pottyan; potyog

rajtakap, rajtaveszt
remél vagy reméll, remélem vagy reménylem
rendkívül, rendszerint
restelem vagy restellem
részvét, részvevő
ringy-rongy
ró, rovok, rósz; róttam; rójak, rójad vagy ródd
rohad vagy rothad: mellékneve: rohadt vagy rothadt
rosszal vagy rosszall = rossznak tart
rosszszájú, rosszszívű, rosszszemű, rosszszagú
rögtön

Élelmiszeripari Technik
Tanári Könyvtár

sápad (ige), sápadt (melléknév)
sárgállik, sárgállott
sebbel-lobbal
sebtében, vagy sebtiben
semmirekellő, semmirevaló
settenkedik
sohasem, sohanapján
sompolyog
suttyomban
süllyed, süllyeszt
sűrű, sűrűség, sűrít

szagtalan
szedett-vedett
szakáll, szakállas
szál (főnév), szálfa, szálanként
száll (ige)
szalag (nem szallag)
szántszándékkal
szatyor, az ő szatyra
szégyel vagy szégyell; szégyellem vagy szégyenlem
széjjeltör
szélesség, szelídség
szenny, szennyes, szennyez
szerfölött
szerteszéjjel, szerteszét
szerződtet
szétszakad
szídd vagy szívjad
szidd vagy szidjad
szivárog
szívszakadva
szó: szójük, szóttem; szój, szójed vagy szódd, szójön
szőllő vagy szőlő
szőtt vagy szövött
szövetkezet, szövetség
születésnap, születésem napja (nem: születésnapom)
szülő, szüleim
szülőváros

talpalatnyi (nem: talpalattnyi)
talpraesett felelet
tavaly, tavalyi
tegnapelőtt
tekinget
tekintély
telik; telleni vagy telni
teljes
termet (növés, alak)
termett (terem ige multja)
tettet, tetteti magát (színlel)
tikkad, tikkadt, tikkasztó
tinta vagy ténta
többség
tősgyökeres
tudta nélkül, tudtával, tudtomon kívül
tüsszent, tüszköl

uccu vagy uccú
úgynevezett
új (nem régi), újabb, újdonat új
újév, újesztendő
ujj (kéz ujja, ruha ujja)
ujjas, ujjnyi
ujjong
újólag
újszülött
utca (nem: ucca), Jókai-utca
útközben
utóbb
utóljára vagy utoljára
Úrnapja, Uramisten, Uram, Teremtőm, uramöcsém, urambátyám
úttalan
ügyesség

ünnepély

vadember
válik, vált, váljék, válás
valahol, valamennyi
valamerre
—való: jóravaló, tudnivaló
varr, varrógép, varrottas
vásik, vásott
virrad, virraszt
visszhang
viszály, viszálykodik
viszonoz
viszontlát
vitézség
vízkereszt
von, vonja, vonjuk
vőfély
vöröshagyma

zsámoly
zsebkendő
zsemlye
zsibbad
zsibbadt, zsibbadtság
zsúp, zsúpszalma

6. Közmondások.

Rossz pénz el nem vész.
Több szem többet lát.
Gazda szeme hizlalja a jószágát.
Szép a rút is, ha tetszik.
Aki szenved, az uralkodik.
A nagy tűz szikrából támad.
Tudja Pál, mit kaszál.
Gézengúz feljebb csúsz.
Ami a másé, nem a tied.
Leggazdagabb, aki semmit sem kíván.
A fa is nagyobbnak látszik, ha ledől.
A bolond is bölcsnek látszik, míg hallgat.
Nem vagyok én adós, nekem sem adós más.
Egy tűznél több fazék is felforr.

A tojás is csak egyszer törik el.
Ártatlan, mint a ma született gyermek.
Sok beszédnek sok az alja.
Ki emberben bízik, könnyen csalatkozik.
Ma nekem, holnap neked.
Egyik bolond tetszik a másiknak
A látszat csal.
Néma gyermeknek anyja sem érti szavát.
Ember kell a gátra.
Mindnyájan emberek vagyunk.
Amilyen az ember, olyan a munkája.
Nem mind arany, ami fénylik.
Adjon Isten minden jót!
Nem látja fától az erdőt.

*

Ne kívánd a másét, tartsd meg a magadét!
Mit magad tehetsz, másra ne bízd!

Igen örvend a rigó, felel neki a szajkó.
A szavak oktatnak, a példák vonzanak.

Szaladj farkas, inadban az igazság.
Ne ítélj, hogy ne ítéltessél!
Akkor felelj, mikor kérdeznek.
Amint szaladsz, úgy haladsz!
Annak parancsolj, akinek enni adsz.
Ahol szívesen nem látnak, oda ne menj!
Bölcsen élj, ne henyélj!
Segíts magadon és az Isten is megsegít.
Ki a szegényt ruházza, Teremtőjét tiszteli.
Sok szakács elsózza a levest.
Szegényt az ág is húzza.
Zabos lóhoz ne közelíts!
Rest kéz nem izzasztja meg az eke szarvát.
Egy virág nem hozza meg a tavaszt.
Fiatal korodban vess, hogy vénségedre arass!
Ne fuss olyan szekér után, mely fel nem vesz!
Hadd nyugodni a holtakat!
Kinek nincsen pénze, ne menjen piacra.
Ahol üres, ott ne keress!
Ott oltsd, ahol ég!
Dűlő falhoz ne támaszkodj!
Ne tölts olajat a tűzre!
Ott keres, ahová tetted!
A fösvény csak azért halt meg délelőtt, hogy az ebédjét ne fizesse.
A fösvény mezítláb jár, hogy a csizmáját ne szaggassa.
Sokat láss, hallj, de keveset szólj!
Hallgass nyelvem, nem fáj fejem.
Ha adtál, felejtsd el, ha vettél, említsd!
Nem bántok én senkit, engem se bántson más.
Ahol nincs, ne keress.
Ha valaki nyomja lábod, vedd el onnét, ha bánod.
Nem bízzák a farkasra a bárányt.
Ne nevess, elhűl a leves.
Más szemében meglátja a szálkát, magáéban nem a gerendát.
Kétfelé tekints, mikor az agg komondor ugat.
Ne csak tudd a jót, hanem tedd is.
Amit ma elvégezhetsz, ne halaszd holnapra!
Kinek mi tiszte, ahhoz tartsa magát.
Könnyen hull az érett gyümölcs.
Amely kutyát meg akarnak ölni, veszett nevét költik.
Jégremetszett kép, nem sokáig ép.
Ijedt ember árnyékától is fél.
Kezeégett gyermek irtózik a tűztől.
Leforrázott kutya az esőtől is fél.
Lóra termett a magyar.
Veszett fejszének nyele is jó.

*

Szegény ember vízzel főz.
Reménységgel könnyebb a szenvedés.
Idővel, pénzzel légy takarékos!
Hanyatt-homlok a gombóchoz, ímmel-ámmal a dologhoz. (Rest emberről mondják.)
Ha bíróvá lettél, félre a komasággal.
Idővel, dérrel a kökény is megérik.
Isten nem ver bottal.
Többet ésszel, mint erővel.
Ésszel, kézzel sokra mehetsz.
Nem hegedűszóval kormányozzák a országot.
Ha adsz, adj jó szívvel.
Pénzzel, nem búsulással fizetik az adósságot.
Nem egy vágással esik le a tölgy.

Rózsaszedés tövissel jár,
A szerencsét éri kár. (Népdal.)

Kapás kapással élhet jó barátságban.
Szenvedéssel adják a becsületet.
Ki kevéssel be nem éri, sokra nem érdemes.
Könnyen él, ki kevéssel beéri.
Dobbal nem lehet verebet fogni.
Éhes csikó abrakkal álmodik.
Éhes disznó makkal álmodik.
Aki ebbel játszik, bot legyen a kezében.
Egy csepp mézzel több legyet foghatunk, mint egy hordó ecettel.
Jobb lábbal megbotlani, mint nyelvvel.
Nem jó a tűzzel játszani.
Ki mit kíván, azzal álmodik.

*

A sok igéret nem teszi gazdaggá a szegényt.
Keserű babot is édessé tesz az éhség.

A szépség nem tart örökké.
A gyakorlat mesterré tesz.
Vér nem válik vízzé.

*

Hasznos munkának nincsen fáradsága.
Ha nincs igazság, elveszett a világ.
Henyélés a gonoszság gyökere.
Meghalt Mátyás király, oda az igazság.
Öregség, elsőség.
Sok mentsége van a gonosznak.
Tudatlansággal egy szálláson lakik a gonoszság.
Halál ellen nincs orvosság.

Jó egyezségért, csendes békességért sokat el kell hallgatni.
Az igaz barátságot nem fazékban főzik.
Vitézséggel jár a nyereség.
Addig gondolkodjál egészségedről, míg egészséges vagy.
Bíbor, bársony vendégség, jobb egy napi egészség.
Mértékletesség, egészség.
Imádság a munka.
Fáradtság bér előtt jár.

7. Szólásmódok.

Túladni valamin, vagy valakin. (Magától eltávolítani.)
Kezet adni. (Barátság vagy kötött szerződés jeléül.)
Ágrólszakadt ember. (Jött-ment ember, kinek származását nem tudhatni.)
Sovány, mint az agár. Agybafőbe verni.
Nyitva az ajtó. (Fel is út, le is út, mehetsz Isten hírével.)
Minden zsáknak akad foltja.
Minden fejszének akad nyele. Jótállani. (Kezeskedni.)
Nem állhatom szó nélkül. (Nem tűrhetem.)
Szavát, igéretét állja. (Megtartani.)

Kifizették aprópénzzel. (Könnyen elbántak vele.)
Tejbe-vajba fürösztik. (Jól bánnak vele.)
Szeget-szeggel. (Hasonlót hasonlóval visszafizet.)
Szemmel tartani valakit (Megfigyelni.)
Falra hányja a borsót. (Hiába beszél.)
Kimutatta a foga fehérét. (Elárulta magát.)
Szegre akasztotta. (Egyelőre nem foglalkozik vele.)
Meglakolt érte. (Megadta az árát.)
Ezt senki orrára nem kötöm. (Nem mondom meg senkinek.)
Beadta a derekát. (Megadta magát.)
Pogányul bánik valakivel. (Kegyetlenül bánni.)

Csordultig van a pohár. (A türelem múlni kezd.)
Felkapott a polcra. (Nagyobb állásba jutott.)
Hálóba kerít. (Csúful rászed, alattomos úton hatalmába ejt.)
Piros, mint a főtt rák.
Dunát lehetne vele rekeszteni. (Igen sok van belőle.)
Reménnyel táplálkozik. (Reménykedik.)
Reménnyel tartani valakit. (Biztosítani valakit, hogy jövendője jobbra fordul.)
Nagyreményű ifjú. (Aki sokra viheti.)
Csak a reménység táplálja benne a lelket.
Rendben van a szénája. (Jól áll az ügye.)
Egy rókáról két bőrt nyúzni. (Valakit kétszeresen büntetni.)
A falat kenyeret is sajnálja tőlem. (Irigyel.)
Van mit aprítani a tejbe. (Vagyonos.)

*

Hosszában elvágódott. — Bosszút forralni valaki ellen.
Ágrólszakadt ember. — Ágyba döntötte a betegség.
Akadályt gördített útjába. — Lelkét Istennek ajánlotta.
Útközben sok nehézségre akadtak. — Helyreállitotta a rendet.
Amilyen hirtelen támadt a fergeteg, époly hirtelen vége is szakadt.
Átengedte magát a búnak. — Anyjára (atyjára) ütött.

8. Szemelvények egyes írók műveiből.

Néked két hazát adott végzeted,
Nékünk csak egy volt, az is elveszett. (Tompa M.: A gólyához.)

Fiaim, csak énekeljetek! (Tompa M.: A madár fiaihoz.)

Ember, küzdj és bízva bízzál! (Madách Imre.)

Leborulok a nemzet nagysága előtt. (Kossuth Lajos.)

Első és legszentebb legyen előtted a haza! (Deák Ferenc: Levél egy tanuló ifjúhoz.)

Eljátszottad már kis játékidat. (Vörösmarty M.: Kis gyermek halálára.)

Gondolj merészet és nagyot! (Vörösmarty Mihály.)

Sírva vigad a magyar. (Bajza József: Borének.)

Ébredj nagy álmaidból,
Ébredj Árpád fia! (Bajza József: Ébresztő.)

Beszélhetsz jó vitéz. (Petőfi Sándor.)

A kisded makk merész sudárba szökkent. (Arany János: Széchenyi emlékezete.)

Nézz itt körül, nézz itt körül,
Mily fejedelmi fény ez! (János vitéz.)

Egyszerű gyümölccsel is szép a kökény bokra,
Egyszerüek örömim, nem vágyom nagyokra. (Szemere.)

Azt nem tudom, hogy mi lehetsz,
De bármi légy is, jót tehetsz. (Gregus Ágost.)

Aki magyar, aki vitéz,
Az ellenséggel szembenéz.

Véres a föld lábam alatt,
Lelőtték a pajtásomat. (Petőfi Sándor: Csatadal.)

Oh, adj nekem hűs cseppet, hű csehem! (Arany János: V. László.)

Minden virág virágzik,
Csak az enyém hervadozik;
Hadd hervadjon, hadd száradjon,
Csak az Isten el ne hagyjon. (Népdal.)

Teljél, teljél, kis kosárka!
— A legifjabb így sóhajtott —
Hogy ne legyek ősz apának
Jó szívétől elszakítva. (Tompa Mihály: A jávorfáról.)

Zöld halomnak oldalára
Menjetek ki kis kosárral,
Menjetek ki jó leányim. (Tompa Mihály.)

Elfáradtam Pest zajában,
A hiúság vásárában,
Lelkem ki nem bírja már!
Rejts el völgy, takarj el erdő,
Enyhíts fű, fa, illat, szellő,
Vidíts föl, dalos madár! (Gyulai Pál: Falun.)

Az illatos kenyér kezemben van,
Az égre száll derült tekintetem;
Hogy dolgos éltet adtál részemül,
Imádlak, áldlak édes Istenem! (Móra István: Kenyérszegéskor.)

Szeresd a csillagos estét,
Ahogy még sohse szerettél
S adj hálát a Teremtőnek,
Hogy te magyarnak születtél. (Segesdy László.)

Szeresd ezt a kék egünket,
A sok folyót, hegyet, völgyet,
Akácos kis utcáinkat
S ne felejtsd el soha többet. (Segesdy László.)

Itt az ellenség, testvér, — önmagadban!
Tépd ki a szíved, nézz belé s pirulj! (Agyagfalvi Hegyi István.)

Én Istenem, a nagy világ felett!
Mi van felőlünk könyvedben megírva?
Jön-e még a magyarra kikelet?
Vagy csak virágos lesz megint sírja? (Baja Mihály: Magyar kikelet)

Ne félj hazám, —
Ha kezed, lábad mind letördelik,
Koldus lehetsz,
Ha gyűlölőid kedve így telik.
Csak a szíved
Maradjon ép s szívednek két ere:
Tisza, Duna!
Itt hajnallik rád új lét reggele. (Baja Mihály: Vigasztaló.)

Vak gyűlölettel, hogyha vetsz,
Vihart és vészt aratsz,
S hol szeretettel járva kelsz,
Ott békét s nyugtot adsz . . . (Barcza Andor: Borús az ég.)

Végigvertél a borzalommal
és mégis, most is széthúzunk, látod.
Küldjed szívünkbe a szerelmes békét,
jöjjön el végre a Te országod . . .
(Gyula diák: Magyar Miatyánk 1919-ben.)

Halld meg! Imádkozz és magyar kereszted
Cipeld daccal az oláh-éjszakán!
Erdőkké majd, ha válnak a keresztek,
Találkozunk s megvirrad jó anyám!
(Hangay Sándor: Kiáltás Erdélybe.)

Hadd lengje be dicsőséggel
Kárpát ősi ormát
És hirdesse, hogy feltámad
Szép nagy Magyarország,
Régi Magyarország. (Móra László: Magyar zászló.)

Ne könnyezzetek!
Merevedjék a szemetekre
Hideg jege a könnynek.
És meg ne olvadjon a jég,
Csak majd, ha a tavasz napjai jönnek.
Ne könnyezzetek! (Mentes Mihály: Ne sikoltsatok!)

9. Feladatok.

1. *Feleljetek a következő kérdésekre:*

Mikor érik a szőlő? Mikor lehet csuszkálni? Mikor virágzanak a fák? Mikor szántják a földet? Mikor lehet fürödni? Mikor gyujtják meg a gyertyát? Melyik hónapban kezdődik a tanítás? Hánykor kezdődik délelőtt a tanítás? Mikor van hosszabb szünet? (Karácsony, husvét stb.) Mikor kel föl a nap?

2. Feladat.

Mondjátok meg, hol élnek az egyes állatok? (Hová bújnak el, hol tartózkodnak, leselkednek, lesnek, fekszenek, ülnek, repülnek?) Jelöljétek meg a helyet határozóragos szóval és névutóval! Pl.: A macska a lyuknál leselkedik. A macska a lyuk előtt les. Stb.

3. Feladat.

Az anya elküldi Juliskát a boltba és megparancsolja, hogy köszönjön a boltos bácsinak, vegyen cukrot, számlálja meg jól a pénzt, vigyázzon a pénzre, tartsa a kezében, ne veszítse el. Az utcán ne nézegessen jobbra balra, ne essen el, szépen menjen s azonnal jöjjön vissza!

Írd le ezeket a parancsokat! Pl.: Juliska, menj a boltba! Stb.

4. Feladat.

1. *Mit mondott a tanító bácsi Palinak?*

Azt mondta, hogy ír—, olvas—, füzetet hoz—, hangosan beszél—, néz— a képeket, rajzol—, az

ablakot— (kinyitni), támaszt— meg az ajtót, ne nevet—, mutat— a képet.

Egészítsd ki a fentieket!

2. Hogy mondaná ezeket neked a tanító bácsi? Pl. Pista, írj, stb.

3. Hogy mondaná ezeket a tanító bácsi két tanulónak. Pl: írjatok, olvassatok stb.

5. Feladat.

Pista mondja Palinak:

— Adj föl nekem olyan kérdéseket, hogy azokra ezeket felelhessem neked:

Mellettem ül Gyuri. Előttem áll a tanító úr. Mögöttem ír Jancsi. Lábam alatt padló van. Hátam mögött 3 pad van. Fejem fölött lámpa van. Közöttem és Pista között 2 pad van.

1. Írjátok le Pali kérdéseit! Így írjátok: Ki ül *melletted?* Stb.

2. Hogy kérdezné ezt Pali két tanulótól? Így pl.: Ki ül mellettetek? Stb.

6. Feladat.

Egészítsd ki az alábbiakat!

Mi van az asztalon? Pista füzet—, Pali kalap— és a te füzet—.

Mi van a szekrényben? A tanító úr toll—, papír—, könyv—, a tanulók füzet—, rajz—, irka—.

Mi lóg a fogason? A te kalap—, kabát— és a ti kalap—. A leányok kendő—, a te táska—. A tanító úr bot—, kabát—.

7. Feladat.

Felelj ezekre a kérdésekre!

Kivel ülsz egy padban? (Károly, György.)

Kivel jöttél ma az iskolába?

Mivel írsz a füzetbe? Mivel hegyezed az irónt? Mivel dolgozunk? Mivel fürészeljük a fát? Mivel dolgozik a szabó? (Az asztalos, a kovács?) Mivel dolgozunk? (Ész.) Mivel töröljük le a táblát? (Rongy.) Kivel találkoztál az utcán? (Legény, asszony, leány, ember.)

Kivel találkozol a szabadban? (Vadász, halász, erdész, kanász, kertész, földmíves, munkás.)

8. Feladat.

Bontsátok szét ezeket a szavakat törzsszóra és képzőre:

Egészség, igazság, költség, álldogál, üldögél, mentség, irogat, vétség, félelem, látogat. Sós, sótalan, halász, vadász, kertész, asztalos, tanító, tanuló. Ügyesség, békesség, okosság, tisztesség. Tagadás, haladás, szabadság, imádság, vadság, nagyság.

9. Feladat.

1. Írjátok le, mit mondott a tanító bácsi kirándulás előtt! (Egészítsétek ki az alábbiakat!)

Reggel hétkor itt —! (Gyülekezni.) Pontosan —! (Jönni.) Otthon senki sem —! (Maradni.) Otthon jól —! (Megmosakodni.) Tiszta ruhát —! (Venni.) Cipőtöket is jól —! (Kitisztítani.)

Az úton jól —! (Viselkedni.) Ne —! (Lármázni.) Vigyáz — magatokra! Mindig reám —! (Hallgatni).

2. Hogy mondaná ezt Pista valamelyik barátjának, vagy édesanyjának. Írjátok le ezt is! (Pl. Tanító bácsi azt mondta, hogy — stb.)

10. Feladat.

1. *Írd le, mire figyelmeztet téged reggel édesanyád.*

Ébredni, fölkelni, imádkozni, mosakodni, öltözködni, cipőt tisztítani, fésülködni, reggelizni, leckét átolvasni, könyveket táskába tenni, téli kabátot felvenni, köszönni, kezet csókolni, iskolába menni.

Így írd: Ébredj, kelj föl, stb.

2. Mit mondott neked édesanyád? (Azt mondta, hogy ébredjek stb.)

3. Mit mondott édesanyád a testvérednek? (Azt mondta, hogy ébredjen stb.)

11. Feladat.

1. Írd le, mit csinálnál ha sok pénzed volna?

Vigyáz— rá, tárcámba— (tenni), papirost— (venni). Szegény gyermeknek könyvet vásárol—. A szegény embernek alamizsnát ad— s jót— (tenni) sok emberrel.

2. Hogy mondanád ezeket nem magadról, hanem Pistáról.

12. Feladat.

1. Mit csinálnál, ha szép idő lenne.

Az udvarra— (kimenni). Pistát— (kihivni) s—. (Játszani, szaladni, labdázni, ugrálni.) Ha elfárad—, akkor haza (menni).

2. Mit csinálnának a leányok, ha szép idő lenne? Felelj a fentiekhez hasonlóan!

13. Feladat.

1. Írjátok le hat-hat papírszeletre külön-külön a következő igetörzseket: segít, vidít, enged.

A szedőtáblán szedjétek ki ezekhez a jelentő mód jelen idejű alanyi ragozás személyragjait s az így kiszedett ragozást írjátok be a füzetbe!

2. A fenti igetörzsekhez szedjétek ki a mult idejű személyragokat s a ragozást másoljátok le!

3. Ugyanezt csináljátok a felszólító és óhajtó módban is! (Alanyi és tárgyas ragozásban.)

14. *Szóbelileg és írásban gyakorlandó igetörzsek:*

Ad, enged, marad, tud, halad, tagad, marad, fárad, elfeled.

Ás, főz, őriz, érez, áldoz, áz, aranyoz, cukroz, fűz, hoz, húz, jegyez, költöz, sóz, intéz, evez, dolgoz, vigyáz, fürkész.

Lát, fut, vet, fűt, jut, siet, köt, nyit, süt, hallgat, itat, arat, vitat, áztat, mutat, nevet, faggat, aggat.

Áraszt, fáraszt, lyukaszt, ereszt, fakaszt, aggaszt, dagaszt, oszt, emészt, ragaszt, foszt, ijeszt.

Tart, ont, nyujt, bánt, dönt, hajt, hint, jelent, márt, tilt, tölt, bont, bosszant, ejt, költ, ront, ért, gyüjt, gyujt, köszönt, szánt, int, kelt, kiált.

V. OSZTÁLY.

1. Egybeírás és különírás.

1. *Egybeírjuk a birtokos összetételű főneveket*: fahéj, könnyzápor, jegykiadás, málhaföladás, égettszag, igazmondás.

Úrnapja, országháza, megyeháza, városháza.

Névnap, születésnap. Személyragozva: nevemnapja, születésednapja.

2. Egybeírjuk az *összetett mellékneveket*, amelyek összehasonlítást jelentenek: jéghideg, méregdrága, mézédes, villámgyors.

3. Egybeírjuk az *összetett igeneveket:* magvaváló, szavahihető, hírmondó, istenfélő, agyafúrt, eszeveszett, gutaütött, hitehagyott, kárvallott, napsütötte, istenadta; szúette; molyrágta; vállvetve, szájtátva, lélekszakadva, szívszakadva.

4. A névmások közül egybeírjuk: enmagam, tenmagad, önmaga stb. De külön írjuk, ha a rendes személynévmás mellett a *maga* névmáson van a hangsúly: én *magam* voltam ott, ti *magatok* is láthatjátok. Külön írjuk ezeket is: ő nagyméltósága, ő nagysága.

Egybeírjuk a következőket: énbennem, teneked, mitőlünk, tihozzátok. A névutóval nem írjuk egybe: én miattam, én utánam, te általad stb.

5. *A határozót az igével* csak olyankor írjuk egybe, mikor a kettő egészen egységes képzetté forr össze: észrevesz, szembeszáll, odaad, agyonüt, végrehajt stb. De: nagyra lát (nagyralátás), szemre hány (szemrehányás).

6. *A jelzőt a főnévvel* csak olyankor írjuk egybe, ha a kettő együtt egységes fogalmat fejez ki. Pl. más a *szépírás*, mint a *szép írás*. Más a *nemesember*, mint a *nemes ember*. (Kisasszony és kis asszony. Hegyalja és hegy alja.)

Idetartozó szavak: sárgaréz, vöröshagyma, vadember (vad ember más), baleset, félvállra, drágakő.

Ivóvíz, forgószél, varrótű, szántszándékkal, holteleven.

Özvegyasszony, legényember, aranygyűrű, búzaliszt, mellékút, jégcsap, terméskő.

Harmadrész, negyedrész, harmadfű csikó, ezermester.

Tejbekása, viszonválasz, főnnszó, nagyralátás, tudnivágyás, elöljáró, szemenszedett, bérbeadás.

Nem írjuk egybe ezeket: szép csendesen, nagy bölcsen, nagy ritkán, nagy későn.

7. Az —ú, —ű képzős mellékneveket egybeírjuk, ha az előtagja *főnév*. Ha az előtagja *melléknév*, akkor csak a gyakrabban használtakat és rövidebbeket szokás egybeírni. Pl.:

a) Borízű, rózsaszínű, rókalelkű, aranyhajú, acélmarkú.

b) Bőkezű, szűkmarkú, kislelkű, jómódú, rosszhiszemű, félkegyelmű.

Két szóba írjuk azonban (mert hosszabbak): keskeny nyílású, alattomos jellemű, véghetetlen irgalmú stb.

Ugyanígy bánunk az —s és az —i képzős összetételekkel: *nagyszakállas*, *ötéves*, *kéthavi* folyóirat, *negyedévi* bérlet. Ellenben: kétezer éves, tizenhat esztendős, az iskola *mögötti* tér stb.

8. A névutót a főnévvel vagy a névmással egybeírjuk a gyakran használt határozókban és kötőszavakban:

rendkívül, kétségkívül, rendszerint, tegnapelőtt, holnapután, déltájban, napközben, útközben, országszerte;

azonfelül, ezenkívül, miközben, azontúl, mindamellett.

9. Egységes szóvá vált sok határozó és kötőszó: sohasem, sohse, mindennap, néhanapján, másnap, aznap, mindenesetre, ugyanakkor, ugyanígy, ugyanúgy, mégsem, úgysem, jóllehet, mégpedig, úgymint;

ahonnan, ahova, ameddig, mintsem, hogyha, mihelyest, alighogy, úgyhogy.

10. Az összetett földrajzi nevek írásánál az „ország" szó összetételeit egybeírjuk: Magyarország, Franciaország; szintúgy az országrészek és hasonló földrajzi fogalmak neveit is: a *Dunántúl*, az *Alföld*, a *Felföld*.

A *vármegye, megye* szót külön írjuk: Vas vármegye, Somogy megye.

A városok és községek neveit mind egy szóba írjuk: Hódmezővásárhely, Óbuda, Újpest, Sátoraljaújhely.

Az utcák és terek neveit kötőjellel írjuk: Múzeum-körút, Király-utca, Petőfi-tér.

A földrajzi nevekből képzett melléknéveket egybeírjuk: nagyváradi állomás, a bécsiutcai házak, a királyutcai posta.

De ha az előtag személynév, kötőjellel kapcsoljuk: a Petőfi-téri állomás, Arany János-utcai házak.

2. Ikerszók.

1. Kötőjellel írjuk azokat az ikerszókat, amelyeknek tagjai egymásnak hangzásbeli változatai vagy rokonhangzásuak:

Apró-cseprő,
dirib-darab,
bűvös-bájos,
csínja-bínja a dolognak,
dér-dúr = veszekedés,
dérrel-dúrral,
csillog-villog,
dúl-fúl = dühösködik,
fúr-farag,
hanyatt-homlok = szelesen, vaktában,
ingó-bingó = ingó vagyon, jószág,
irul-pirul,
kénye-kedve = tetszése szerint,
libeg-lobog (pl. a gyertya lángja),
lót-fut = ide-oda szaladgál,
okkal-móddal = kellő mértékkel, módjával,
mézes-mázos = kedveskedni akaró.
ringy-rongy,
sebbel-lobbal = igen gyorsan,
szánom-bánom,
üggyel-bajjal = nehezen,
zúg-búg,
teng-leng.

2. Kötőjellel írjuk a következő kettőztetett szavakat:

egytől-egyig = valamennyi,
fogyton-fogy,
ízről-ízre,
járton-jár,
kérve-kér,
körös-körül,
örökkön-örökké,
nőttön-nő,
egyes-egyedül,
telides-tele,
újdonat-új,
várva-vár,
hadd-el-hadd,
unos-untalan = mindig.

3. Kötőjellel írjuk az oly kettőztetett szavakat, amelyekben mind a két szó teljesen ugyanaz:

egy-egy
ketten-ketten,
lassan-lassan,
már-már,
olykor-olykor,
ki-kinéz,
fel-felnéz,
más-más,
néha-néha,
ottan-ottan.

4. Kötőjelet használunk akkor is, ha két szót azért kapcsolunk össze, hogy vele *határozatlanságot* fejezzünk ki:

egy-két,
egyben-másban,
egyet-mást,
egyik-másik,
előbb-utóbb,
hellyel-közzel,
innen-onnan,
járó-kelő, jár-kel,
jön-megy,
kénytelen-kelletlen,
keresztül-kasul,
össze-vissza,
ötször-hatszor,
többé-kevésbbé,
tél-túl,
ide-oda.

5. Egybeírjuk az olyan ikerszókat, amelyek *egy fogalommá* váltak:

ákombákom,
búbánat,
cserebere,
csetepaté,
dibdáb,
dínomdánom,
gézengúz,
irkafirka,
maholnap,
mendemonda,
nyakrafőre,
terefere,
tarkabarka,
zürzavar,
zenebona,
hórihorgas.

3. Közmondások.

Tudja Isten, kinek kell suba, kinek guba.
Ha veszed hasznát, ne szánjad költségét.
Dolgozzál és imádkozzál!
Másét ne bántsd, magadét ne hagyd!
Ételben, italban ne válogass!
Másét nebántsdnak hívják.
Kiki maga bőrét viszi a vásárra.
Öröm nyomán jár a szomorúság.
Szomorúsággal jár az öröm.
Kigyót melenget kebelében.
Török átok a rossz szomszédság.
Nincs otthon a macska, cincognak az egerek.
Ki mit szeret, arra néz.
Ha jöttök, lesztek, ha hoztok, esztek!
Ahány ház, annyi szokás.
Ki mihez szokott, nehezen hagyja el.
Elvenni emberség, adni istenség.
Szép szó nyeri meg a szeretetet.

*

Amilyen a madár, olyan a szállása.
Vagy megszokom, vagy megszököm.
Keserű a tűrés, édes a gyümölcse.
Hideg konyha sok vendéget nem talál.
Ami másé, nem Tamásé.
Jött-ment ember: se országa, se hazája.
Vagyok olyan legény, mint te,
Vágok olyan rendet, mint te.
(Népdal.)
Ma nekem, holnap neked.
Forgó a szerencse, nincs állandó kincse.
Csak éppen hogy teng-leng.
Ne fogj hozzá, ha nem mesterséged.
Másnak világít, maga sötétségben ül.
A kötelesség mindennél előbbre-való.
A szem mindent lát, csak magát nem.
A vízcsepp idővel a követ is kivájja.

*

Szabad, ami illik.
Rossz kút, amelybe vizet kell önteni.
Ha a szegényt szidalmazod, Istenedet káromolod.
Szépért, jóért messze kell fáradni.
Kinek mihez kedve, ott akad a szíve.
Ki sohasem kezdi, sohasem végzi.
Ki nem halad, az marad.
Lógatja lábát, mint akinek semmi dolga.
Nem mind barátod, aki rád mosolyog.
Azt sem tudja, hány az ujja.
(Együgyű ember.)

Aki pad alatt hever, vetett ágyra áhítozik.
Amilyen a munka, olyan a jutalom.
Ami a tied, tedd el, a másét ne vedd el!
Az Úr adta, az Úr elvette, áldott legyen az Úr neve!
Hallgass szám, nem fáj fejem.

*

Minden koldus a maga botját őrzi.
Anyja után csiripel a veréb.
Ősz fejnek süveget vess!
Új barátodért el ne hagyd a régit.
Törött tojásnak nincs összeforrasztó kovácsa.
Az eltöltött idő soha vissza nem jő.

4. Szólásmódok.

Járja a bolondját. (Bolondozik.) — Elhordta az irháját, felszedte a sátorfáját. (Eltávozott.) — Jólélekkel mondta. (Őszintén.) — Közhírré tették. (Kihirdették.) — Pénzzé tette mindenét. (Mindenét eladta.) — Szóvá tette. (Megemlítette.) — Lóvátették. (Rászedték, megcsalták.) — Csúffátették. (Nevetségessé tették.) — Beléje fúlt a szó. (Nem tudott beszélni.) — Torkán akadt a szó. (Nem tudott beszélni.) — Elhűlt bennem a vér. (Megborzadtam.) — Rajtad a sor. (Rajtad áll a dolog.) — Nem jár egyenes úton. (Nem jár a becsületesség útján.) — Dobraverték a házát. (Eladták.) Nem jó mindent dobraütni. — Jobblétre szenderült. (Meghalt.)

Áll az alku. — Eben gubát cserélt. (Jobbért rosszabbat kapni.) — Se pénz, se posztó. — Most jön a hadd-el-hadd! — Ilyen legény kell a gátra. — Csehül járt. — Megállott az esze. — Meghúzza magát. — Ágyúszóval fogadták. — Megütötte a mértéket. — Mosolyra fakadt. — Valami nyomja a szívét. — Bottal ütheted a nyomát. — Összeszedte erejét. — Áldottlelkű ember. — Nemzeti szellemtől áthatott beszédet mondott. — Megkockáztatta az életét. — Kockára tette az életét. — Hordd el magad innen! — Tönk szélén állott. — Résen kell lennünk. — A magyarok Ázsiából szakadtak Európába. — Ismeretséget kötött a szomszédjával.

*

Az emberi testtel kapcsolatos szólásmódok.

Magasan hordja a fejét. Fejjel nekimegy a falnak. Elvesztette a fejét. Szegetütött a fejébe. Nem esett a fejelágyára. Fejével játszott. Fejébe vette. Benőtt már a fejelágya. Azt sem tudja, hol a feje. Rosszban töri a fejét. Tökkelütött fej.

Nincs helyén az esze. Egy csepp (mákszemnyi) esze sincsen. Eszébe ötlött. Valakinek valamit eszébe juttatni. Másutt járatja az eszét. Eszében forgatja. Eszeveszetten kiáltott.

Isten látja a lelkemet. Kiadta a lelkét. Lelkére kötötte. Van-e lelked, hogy ilyet elkövess? Lelket öntött a hadseregbe. Csak a remény tartja benne a lelket. Egy lelket sem látott ottan.

Szemére vetette, lobbantotta. Lesütötte a szemét. (Szemlesütve.) Szemét legeltette. Szemmel tartja. Görbe szemmel nézte. Majd kidülledt a szeme. Négyszem között mondta. Szemenszedett hazugság. Port hintett a szemébe. Szembeszállt a veszéllyel. Megakadt a szeme rajta. Könnybelábbadt szemmel olvasta a levelet.

Ráncbaszedte a homlokát. Nyilt homlokkal küzdött. Égnek állt a haja. Hajbakapott valakivel. Csonttá fagyott. Megdermedt a vér az ereiben. Velőkig hatolt a sikoltás.

Megmutatta foga fehérét. Csikorgatja fogait. Fogát fenni valakire.

Szájtátva hallgatták a beszédet. Megégette a száját. (Pórul járt.) Lakatot tett a szájára. Számból vetted ki. (Épen azt akartam mondani.) Nem áll be a szája. Leesett az állkapcsa. (Koplal.)

Megsiklott a nyelve. (Beszédében megbotlott.) Leragadt a nyelve. (Hallgatag, nem szól.) Csomót kötött a nyelvére. (Hallgat.) Nyelvére vette. (Megszólta.) Megbotlott a nyelve. Megeredt a nyelve.

Fenntartja az orrát. (Kevélykedik.) Borsottört az orra alá. Nem biggyesztette az orrára. (Nem avatta be a titkába.) Orránál fogva vezette. (Elámította.) Továbblátott az orránál. Hosszú orral távozott.

Nyakábavette a várost. (Világot.) Nyakrafőre. (Hirtelen, gyorsan.) Nem rázhatta le a nyakáról. Nyakábavarrta magát. Nyakárahágott a vagyonnak. Nyaka közé szedte a lábát. (Elillant.) Nyakig volt az adósságban.

Dolgozzunk vállvetve! Félvállra vette föl a mentéjét. Félvállról beszélt velem. Válláraszakadt a gond.

Nem akadt keze ügyébe. Kézzel-lábbal hadonászott. Üres kézzel ne menj a vásárra! Kezet foghattak egymással. (Egyformák.) Köz-

kézen forgott. Kezét mossa. (Mentegeti magát.) Kézrekerítette a rablókat. Ellenség kezébe esett. Kéz alatt vette meg. Erős kézzel tartotta a kormány gyeplőit. Kézzelfoghatóan bizonyította. Körmére égett a dolog. Körömszakadtáig védte az ügyet.

Tenyerén hordozta. Egy marok haddal sok ellenséget megvert. Markodban volt a szerencse, miért nem használtad föl. Ha újjadat nyujtod neki, a kezedet is kívánja. Újjathúzni valakivel.

Szívvel-lélekkel ünnepelték. Egy szívvel-lélekkel. (Teljes egyetértéssel.) Jószívvel viseltetett irántam. Szívére vette. Majd meghasadt (megrepedt) a szíve. Megesett a szíve rajta. Valami nyomja a szívét. Szívszakadva.

Egyik lábad ott, a másik itt legyen. (Siess!) Szedte a lábát. Féllábbal a sírban volt. Eltették láb alól. Csak a lábát lóbázza. Inába szállott a bátorsága. Anyagilag jólábon áll. Lábrakapott most ez a szokás. Egész éjjel talpon volt. Útifüvet kötöttek a talpára. (Kiadták az útját.) Nincs talpalatnyi földje.

Sarkukban van az ellenség. Sarkába (nyomába) se léphetsz. Sarkára állott. (Nem hagyta magát.) Sarkába szállt a bátorsága.

5. Szemelvények egyes írói művekből.

Szívet cseréljen az,
Aki hazát cserél. (Tompa Mihály.)

Lemondani, lemondani,
Könnyű nektek azt mondani. (Tóth Kálmán.)

Sok az eszkimó, kevés a fóka. (Madách Imre: Az ember tragédiája.)

Tengerre magyar! (Kossuth Lajos: Vezércikk 1846.)

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban? (Vörösmarty Mihály.)

Még jőni kell, még jőni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százezrek ajakán. (Vörösmarty Mihály.)

Magyarország nem volt, hanem lesz! (Széchenyi István.)

Multadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény! (Bajza József.)

Ha férfi vagy, légy férfi
S ne hitvány, gyenge báb. (Petőfi Sándor.)

Hadd vesszen az élet, ha a becsület marad. (Petőfi Sándor.)

Ejh, ráérünk arra még! (Petőfi Sándor: Pató Pál úr.)

Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincsen virága? (Petőfi Sándor: A magyar ifjakhoz.)

Nem hal meg az, aki milliókra költi
Dús élete kincsét. (Arany János: Széchenyi emlékezete.)

Hadd lássák és hadd olvassák,
Rajta szent szó van: Szabadság! (Petőfi S.: Csatadal.)

Hírt sem hallok már felőled,
Erdős, völgyes szép hazám! (Szász Károly: Hazámhoz.)

Édesanyám, gyujts világot,
Nem tudom én, jaj, mit látok. (Gyulai Pál: Éji látogatás.)

Állj meg bosszú, megállj! (Arany János: V. László.)

A pacsirtát szívvel, szóval,
Megáldotta ezer jóval,
Tudjon békén fészken ülni,
Legmagasabban felrepülni. (Gyulai Pál: Krisztus és a madarak.)

Kíváncsiság bűnnek fele,
A rossznak már nézése ront;
Ki szántszándékkal lett bolond,
Hagyd ott! ne szólj aznap vele. (Arany János: A hegedű.)

Kis Jézusom, íme, hozzád futok,
Rongyos vitézed, megvert lovagod!
A kardom eltört, inam megszakadt,
Mellem behorpadt — s terheim alatt
Meggörnyedek. És vérző szívemen
Töviskoszorúd súlyát viselem. (Radványi Kálmán: Magyar karácsony.)

Dicsőség, dicsőség a magasságoknak,
Békesség a földön, békesség, békesség
Szegény magyaroknak! (Sík Sándor: Karácsonyi álom.)

Bilincsbe verték szent Kárpátjainkat,
de nem verhették ormaik szelét...
Reszkessenek: orkánná nő az egyszer
s haragja szórja őket szerteszét!
(Szamolányi Gyula: Eltépték tőlünk...)

Ma a könnyem s ha megérem,
Nemsokára tán a vérem!
Vérharmattal megöntözlek!
Csúffá tettek? Széppé teszlek!
(Agyagfalvy Hegyi István: Székely bujdosó álma.)

Elaggott kézzel, aki nem vet
Búzát, nem arat kenyeret se,
Kit elhagyott maga az Isten,
Reménységét már kibe vesse?
(Baja Mihály: Szegény apám rab-magyar földön.)

Ó, légy közöttünk jégvert napjainkban,
Mert nem szűnik a szörnyű zivatar;
Hadd lássa minden csüggedő a példát:
— Mire tanít a legnagyobb magyar!
(Finta Sándor: A legnagyobb magyarhoz.)

A fájdalmunk harmatcseppje
Száll, száll fel az égi kertbe
S mint imádság ér Istenhez:
— Oh, elég volt! Oh, kegyelmezz! (Móra László: Az aradi Golgotán.)

Tettre magyar! Szívvel, karral!
Ne csüggesszen semmi vész!
Megbirkóztunk száz viharral,
Ránk ezer év szeme néz... (Lampérth Géza: Tettre magyar!)

Repülj, repülj s a délen valahol,
A bujdosókkal, ha találkozol,
Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk,
Mint oldott kéve széthull nemzetünk. (Tompa Mihály.)

6. Feladatok.

1. Feladat.

1. Írjátok le külön-külön papírszeletre hatszor a következő névutókat: alatt, fölött, mögött.

E törzsszókhoz tegyétek azután a főnévi személyragokat. Így pl.: Alatt—am, alatt—ad, stb.

Az így ragozott névutókat sorrendben másoljátok le a füzetbe.

2. Az előbbi feladathoz hasonlóan szedjétek ki és másoljátok le a következő névutókat: mellett, előtt, után, között, miatt.

2. Feladat.

1. Írjátok le külön-külön papírszeletre hatszor a következő határozóragokat:

ról, től, nál, ért.

A ragokhoz tegyétek a külön papírszeletre írt főnévi személyragokat. Így pl.: ról—am, ról—ad stb.

Az ekként ragozott szókat másoljátok le sorrendben a füzetbe.

2. Az előbbi feladathoz hasonlóan állítsátok össze és másoljátok le a „rajta" szó ragozását.

3. Feladat.

Írjátok le külön-külön papírszeletre hatszor a következő határozóragokat:

ben, hoz.

Írjatok továbbá hat-hat kis papírszeletre „n" és „z" betűket. Tegyétek azután a ben és hoz ragokhoz a pótló „n" és „z" betűket s ezekhez a főnévi személyragokat, így pl.: ben—n—em, ben—n—ed, hoz—z—ám stb.

Másoljátok le ezeket a füzetbe!

4. Feladat.

Milyen ragokat lehet szedni az egyes névmásokhoz? (Visszaható, határozatlan, kérdő névmáshoz.) Írjátok le az ekként kiszedett szavakat!

5. Feladat.

Tegyétek a módhatározó ragját a melléknevekhez (a fokozott melléknevekhez is) s az így kiszedett szavakat írjátok le!

6. Feladat.

Melyik számnévhez lehet tenni az időhatározó ragját? A kiszedett szavakat írjátok le!

7. Feladat.

Szedjetek különböző főnevekhez különböző határozóragokat és az így kiszedett szavakat írjátok le!

7. Idegen szavak jegyzéke.

Abszolúte: teljességgel,
acetilén: világító gáz,
adminisztrál: igazgat, kormányoz,
adminisztráció: közigazgatás,
adressz: cím,
affektál: tetszeleg, teszi magát,
affektálás: tetszelgés,
ágens: közvetítő,
agitál: buzdít, bujtogat,
agitátor: buzdító, kolompos,
agrárius: földmívelő,
akadémia: főiskola,
akció: mozgalom, tett, tevékenység,
akrobata: erőművész, műtornász,
akta (akták): irat,
aktuális: alkalomszerű, korszerű,
album: üres lapokkal ellátott könyv,
alkohol: szesz,
alkoholizmus: iszákosság,
ambíció: becsvágy, törekvés,
ambíciózus: törekvő,
amnesztia: kegyelem, közbocsánat,
amputál: levág (orvosi műtéttel),
anarchia: fejetlenség, törvénynélküliség, zürzavar,
aréna: küzdőtér, nyári színkör,
árenda: bérösszeg,
árendás: bérlő,
ária: dal,
aszfalt: földszurok, gyalogjáró,
asztma: nehéz lélekzés,
atilla: ruha, Attila vagy Atilla: hún király,
atléta: bajnok, igen erős ember,
atlétika: bajvívás, verseny,
atlasz: térképkönyv, szövet,
audiencia: kihallgatás,
autobusz: nagyobb gépkocsi,
automata: önmagától mozgó,
autotaxi: taksamérő automobil.

Bacillus: fertőző bajokat okozó gomba,
ballón: léggömb, gömb,
bandérium: díszcsapat,
bankett: lakoma,
bandita: rabló,
barakk: fából épített ház, fabódé,
barbár: műveletlen, vad,
bazilika: székesegyház,
betón (betónoz): kaviccsal kevert vízálló cementvakolat,
bizarr: különös, rikító,
blanketta: űrlap,
blúz: zubbony,
botanika: növénytan,
briliáns: ragyogó, köszörült gyémánt,
burleszk: bohó, nevetséges,
büffé: étkező helyiség, hideg ételek.

Cella: szobácska, kamra,
ceremónia: szertartás, ünnepély,
cilinder: kalap, palack,
civilizáció: műveltség,
csekk: pénzről szóló irat.

Demagóg: népizgató,
diéta: az egészségtan szempontjából szabályozott életmód,
diktál: tollbamond,
dikció: szónoklat, beszéd, (dikciózik),
dinamit: robbanó szer,
díván: pamlag,
drogéria: gyógyszerárusító bolt.

Elegáns: díszes, válogatott, jólöltözött,
elegancia: dísz, csíny,
energia: erély, tetterő,
excellenciád: nagyméltóságod,
expediál: kiad, továbbít (levelet),
expressz: gyorsküldött (levél), fokozott sebességű gyorsvonat.

Fantázia: képzelet, képzelőtehetség,
fantasztikus: csak képzeletben meglevő, nagyon különös,
frakk: kabátfaj,
frázis: üres, gondolatnélküli beszéd,

fráter: testvér, barát.

Gárda: őrség,
gitár: hangszer,
gleccser: jégmező.

Hárfa: hangszer,
hazárdjáték: szerencsejáték,
humbug: csalás,
humor: tréfa, ötletesség. (Humorista)

Interpellálni: kérdést intézni valakihez,
intelligens: értelmes, eszes,
intelligencia: értelmiség,
irredenta: föl nem szabadított (ország).

Juss: jog.

Kabin: szobácska,
kalauz: vezető, (elválasztása: ka—la—uz),
kalauzol: vezetni,
kánikula: a nyár legforróbb része,
karaván: vándorló kereskedők,
kassza: pénztár,
bekasszál: behajt,
kaszinó: társaskör,
kataszter: telekkönyv,
káté: kérdésekben és feleletekben írt tankönyv,
katasztrófa: válság, döntő fordulat,
kliens: ügyvéd ügyfele,
klikk: érdekszövetség,
klinika: orvostani intézet kórházzal,
klub: kör, egyesület és a helyisége is,
kompánia: társaság,
kongresszus: gyűlés, gyülekezet,
kontra: ellen,
konviktus: tanintézet bennlakókkal,
konzerv: a romlástól üvegben vagy dobozban megóvott élelmiszer,
konzul: állam képviselője külföldön,
kosztüm: ruha, jelmez, ruhaalj és hozzávaló kabát,
kritika: bírálat,
krónika: évkönyv.

kúria: nemesi ház, legfőbb törvényszék,
kvártély: lakás, ellátás.

Lakk: fénymáz (lakkoz),
lexikon: ismerettár,
litánia: könyörgő ének.

Malária: mocsárláz,
mandátum: megbízólevél,
mánia: hóbort, rögeszme,
mappa: térkép,
mártir, vértanu, áldozat,
masina: gép,
matematika: mennyiségtan,
masszázs: gyógyítás céljából való kenegetés,
maximál: legmagasabb árat meghatározni,
meteór: hulló csillag,
model: minta,
mikroszkóp: nagyító üveg,
millenium: ezredévi ünnep,
ministrál: misénél segédkezik,
monarchia: egyetlen uralkodó alatti birodalom,
múzeum: régiségtár, könyvek, érdekességek, műtárgyak gyüjteménye.

Nacionalista: nemzetipárti (nacionalizmus),
nótárius: jegyző,
nuncius: pápai követ,

Operáció: műtét, (operál),
operett: vidám dalmű prózával,
optikus: szemüveges.

Páciens: beteg,
pakk: csomag (pakkol),
park: kastély melletti, nagyobb kiterjedésű kert,
parkett: rakott padló,
patrónus: védőszent, pártfogó,
pavillon: kerti ház, nyaraló épület,
plakát: falragasz,
poéta: költő,
prelátus: kat. egyházban magasabb egyházi méltóság viselője.
prezsbiter: egyházi elöljáró,

prímás: első hegedűs,
próféta: jövendőmondó,
programm: sorrend, műsor (elválasztása: pro-gramm),
propaganda: terjesztés, toborzás,
prospektus: tájékoztató, ismertetés,
protekció: pártfogás, támogatás,
próza: nem verses szöveg,
publikum: közönség.

Rabatt: árengedmény,
reform: újítás,
reklamál: fölszólal, tudakol,
rekviem: gyászmise,
ritmus: szabályos lejtés, versmérték.

Soffőr: autóvezető,
spekuláció: számítgatás, vállalkozás, (spekulál),
sport: testedző ügyesség, játék.

Szenzáció: feltünés, (szenzációs),
szerenád: éjjeli zene,
szoprán: magas hang.

Technika: műszaki tudomány,
telegramm: távirat, (telegrafál),
tenór: magas férfihang,
teológia: hittudomány,
típus: fajkép,
tószt: felköszöntő (tósztozik),
tragédia: szomorújáték, gyászos eset,
tribűn: szószék, emelvény nézők számára.

Ultimátum: végső felszólítás.

Vagón (nem waggon): vasúti kocsi,
veterán: aggharcos, tisztes öreg,
vicc: élc (viccel, vicces),
virtuóz: mester, művész.

Zseniális: lángeszű,
zérus: semmi,
zsírál: váltót aláír,
zsurnaliszta: ujságíró.

Tartalomjegyzék.

Előszó.

I. Rész.

Oldal

1. Miért nem tudnak a tanulók helyesen írni? 5
2. Mit kíván az új tanterv a helyesírás és nyelvi magyarázatok tanításánál? 8
3. A helyesírás tanításának módszere. (Általános elvek.) . . 10
4. A betűszedő füzet ismertetése 20
5. A nyelvtani szedőfüzet ismertetése 28
6. Gyakorlati utasítás a két segédeszköz elkészítéséhez . . . 32
7. A helyesírás rendszeres tanításának menete. A helyesírásnál szükséges nyelvtani anyag módszeres feldolgozása . . . 35

II. Rész.

Helyesírási példatár.

a) I. osztály tanítási anyaga 68
b) II. osztály tanítási anyaga 71
c) III. osztály tanítási anyaga 84
d) IV. osztály tanítási anyaga 92
e) V. osztály tanítási anyaga 111
f) Idegen szavak jegyzéke 112

Sajtóhibák:

A 100. oldalon „ujj“ h. „újj“ olvasandó.
A 100. oldalon „kéz ujja“ helyett „kéz újja“ olvasandó.
A 100. oldalon „ruha ujja“ h. „ruha újja“ olvasandó.
A 100. oldalon „ujjas“, „ujjnyi“ h. „újjas“, „újjnyi“ olvasandó.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár